

GLOBALLEŞME KAVRAMLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

GLOBALLEŞME SÜRECİNİN ANALİZİ

1. GLOBALLEŞME KAVRAMI

1.1. Tanım Olarak Globalleşme

“Globalleşme” ya da “küreselleşme” kavramları günümüzde en sık kullanılan sözcüklerdir. Ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre hemen hemen yeryüzünün her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılmaktadır.¹

TAURAN’a göre globalleşme dönüşü olmayan bir sosyo-ekonomik süreç olup, pek çok anlamı tek kelime içinde barındıran, “adalet”, “fakirlik” ve “demokrasi” kavramları gibi derinliğe sahip olan, ancak net bir şekilde açıklanmayan bir kavramdır.²

BARNET ve CANAUGHT’ta globalleşmenin geniş anlamlı ve iddialı bir sözcük olarak kullanıcının istediği anlamı yüklediği bir kavram olarak ele almaktadır.³

Bir başka yaklaşıma göre de, globalleşme işletmelerin sınır ötesi etkinliklerinin artması ve bu sınır ötesi işletmelerin hukuki ve örgütsel yapılarının değişik geleneksel normların dışına çıkması şeklinde tanımlanmaktadır.⁴

ULAGAY, globalleşme olgusunu, insanların yerel alışkanlıklarını kırarak ve ulusal sınırları aşarak birçok bakımdan ortak bir yaşam tarzına doğru yönelmesi süreci olarak algılamaktadır.⁵

¹ Veyssel BOZKURT, “Küreselleşme Kavramı, Gelişim ve Yaklaşımlar”, <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, 23.02.2002

² Alain TAURAN, “Küreselleşme”, <http://www.2.hamoni.edu/~fredr/qlonetes.htm>, 20.10.2001

³ Richard BARNET, John CANAUGH, **Küresel Düşler**, Çev: Gülten ŞEN, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s.14.

⁴ Kutlu MERİH, “Küreselleşme Değil, Küreselleştirme, Küresel Ekonominin Radikal Analizi”, <http://www.turkab.net/kure/wkuretehdit.htm>, 28.01.2002

⁵ Osman ULAGAY, **Küreselleşme Korkusu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s.28-29.

Globalleşmeyi modernliğin sonucu olarak değerlendiren ASLANOĞLU da globalleşmeyi, “uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” şeklinde tanımlamaktadır.⁶

GÜZELCİK, globalleşmeyi, “ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren bir süreç” olarak tanımlamaktadır.⁷ Bu bağlamda globalleşme iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir.

Bir başka tanıma göre de globalleşme, dünya üzerindeki ekonomik faaliyetlerin yeni bir entegrasyonuna karşılık gelen yeni bir kavram olarak ele alınmaktadır. Buna karşın, toplumların siyasal olarak parçalanması globalleşmeyi tanımlayan diğer bir nitelik olarak ortaya çıkmaktadır.⁸

ŞAYLAN’a göre globalleşme, “kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin sosyal ve ekonomik işlevlerden vazgeçmesi, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması, dünyanın tek bir pazar haline gelmesidir.”⁹

ERBAY da, ekonomik boyutta globalleşmeyi, “ticari değişimlerin dünya ölçeğinde kurallar ve standartlarla gerçekleşmesi, gümrük duvarlarının indirilmesi ve dünya ticaretini kolaylaştıran bölgesel ticaret bloklarının ortaya çıkması, işletme organizasyonlarından başlayarak, bütün ekonomik aktörlerle ortak dünya ekonomik stratejisi esasına dayalı işletmeler ile devlet arasında yeni bir iletişimin ortaya çıkması” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁰

⁶ Rana ASLANOĞLU, “Globalleşme ve Dünya Kenti”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 69, İstanbul, 1996, s.110.

⁷ Ebru GÜZELCİK, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.17.

⁸ Erol KATIRCIOĞLU, **Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim, Küresel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s.15.

⁹ Gencay ŞAYLAN, “Küreselleşmenin Gelişimi”, **Küreselleşme**, Der: Işık Kansu, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.8.

¹⁰ Yusuf ERBAY, **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Yeni Türk Cumhuriyetleri’ne Yönelik Faaliyetler**, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:11, Ankara, 1996, s.3.

Globalleşmeyi olumlu bir süreç olarak değerlendirenlerin yanı sıra, globalleşmeye olumsuz bakarlarda mevcuttur. GERBİER globalleşmeyi kapitalizmin bugünkü aşaması olarak değerlendirmektedir.¹¹ BORATAV, globalleşme sürecini bu yüzyılın başlarında bilimsel terminolojiye girmiş olan emperyalizm olarak nitelemekte; tarihsel değişime de emperyalizm olgusuna saygınlık kazandırma ve emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabası olarak bakmaktadır.¹²

Görüldüğü gibi globalleşme kavramı herkesin üzerinde mutabık olduğu bir kavram değildir. Kimilerine göre mutlu olmak için yapmak zorunda olduğumuz kaçınılmaz bir süreç, kimilerine göre de, mutsuzluğumuzun baş nedenidir.¹³ Ancak globalleşme olgusu her açıdan hayatımıza girmiş olup, toplumun her kesimini çeşitli düzeylerde etkilemektedir. Her türlü değer ve birikimin devlet sınırlarını aşarak, dünya çapında yaygınlaşması, ulusal kimliklerin ekonomilerin ve sınırların gittikçe çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği, dünya insanların tek bir dünya toplumuna doğru evrildiği ve dünyanın tek bir merkez olarak algılandığı ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel bir süreçtir.¹⁴

1.2. Globalleşmenin Tarihsel Gelişimi

Üzerinde en çok durulan ve tartışılan konulardan birisi globalleşme sürecinin ne zaman başlamış olduğudur. Genel olarak üç olasılık üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birinci olasılığa göre globalleşme tarihin başlangıcından beri varolan, ancak son yıllarda yoğunlaşmış bulunan bir süreçtir. İkinci olasılığa göre, globalleşme modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile yaşıt olan ancak son yıllarda hız kazanmış olan bir süreçtir. Diğer bir olasılıkta globalleşme müdahaleci kapitalist düzenin çözülmesiyle birlikte son yıllarda ortaya çıkan bir olgudur.

¹¹ Fikret BAŞKAYA, **Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm, Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?**, Ütopya Yayınları, Ankara, 1999, s.105-116.

¹² Korkut BORATAV, "Ekonomi ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Der: Işık KANSU, Güldiken Yayınları, Ankara, 1999, s.26.

¹³ Zygmunt BAUMAN, **Globalization; The Human Censequences**, Polity Press, Cambridge, 1998, s.2-4.

¹⁴ Başak Ekonomi, "Global Demokrasi", <http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/global.html>, 10.12.2001

HINSLEY¹⁵ birinci olasılık üzerinde durarak globalleşmenin tarihin başlangıcından beri var olduğunu ancak son yıllarda yoğunluk kazandığını söylemektedir.

ROBERTSON¹⁶, ikinci olasılık üzerinde durarak globalleşmenin katettiği yolu beş aşamaya ayırmıştır. Birinci aşama 1400-1750 yılları arasında yaşanan Avrupa'daki "Oluşum Dönemi"dir. Bu dönem; dünyanın ilk haritalarının çizildiği batıdaki evrensel takvimin yaygınlaştığı, global keşiflerin yapıldığı, sömürgecilik faaliyetlerinin arttığı dönem olmuştur. İkinci aşama, 1750-1875 yılları arasında yaşanan "Başlangıç Dönemi"dir. Bu dönemde, ulus devletler kurulmuş, uluslararası resmi diplomatik ilişkiler artmış, vatandaşlık ve pasaport kullanımı yaygınlaşmış, uluslararası sergi, haberleşme ve ulaşım antlaşmaları gerçekleşmiş ve ilk Avrupalı ulus devletleri doğmuştur. Üçüncü aşama, 1875-1925 yılları arasında yaşanan "Kalkış Aşaması"dır. Bu dönemde uluslararası haberleşme, spor ve kültürel bağlar artmış, global takvim uygulanmış ve Birinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Dördüncü aşama; 1925-1969 yılları arasında yaşanan "Hegomanya için Savaş Dönemi"dir. Bu dönemde Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuş, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yaşanmış, atom bombası ve evrensel nükleer tehdit algılanmıştır. Beşinci ve son aşama ise 1969'dan günümüze kadar geline "Belirsizlik Dönemi"dir. Bu dönemde, uzayın keşfinin yapıldığı, materyalist değerler ve hakların doğduğu, soya, ırka ve millete bağlı dünya toplumlarının oluştuğu, global çevre problemlerinin farkına varıldığı, uzay teknolojisi ile kitlesel medya (uydu, televizyon vs.) kullanımının yaygınlaştığı dönem olmuştur.

GÜRÜN de globalleşmenin dört yüz yılı aşkın bir kelime olmasına rağmen 1960'lardan sonra yaygın olarak kullanılmaya başladığını söylemiştir.¹⁷

AKTAN globalleşmeyi endüstri devrimi ile başlayan bir süreç olarak ifade etmektedir.¹⁸

¹⁵ Jan Aart SCHOLTE, "Globalization:Prospects For A Paradigm Shift", **Politics and Globalization**, Edit by: Martin Shaw, London Routhledge, London, p.14.

¹⁶ Roland ROBERTSON, **Globalization: Social Theory and Global Culture**, London:Sage, 1992, p.58.

¹⁷ Fethi GÜRÜN, **Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri**, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, 30. Yıl, Ankara, 2001, s.33.

¹⁸ Coşkun Can AKTAN, **Gerçek Liberalizm Nedir?** T Yayınları, İzmir, 1994, s.24.

DAHRENDARF da üçüncü olasılık üzerinde durarak globalleşmenin tarihini 20 Haziran 1969'dan başlatmaktadır. Bilindiği gibi o tarihte Neil Armstrog yeryüzüne bir bütün olarak bakmıştır.¹⁹

KRAVTHAMNER'e göre ise globalleşme, Soğuk Savaş sonrası Amerika'nın liderliği altında ortaya çıkan yeni dünya düzeninin adıdır. Bu süreç, 1980'li yıllarda başlayıp, 1990'lı yıllarda, özellikle Sovyetlerin parçalanmasıyla güç kazanan ve artık Amerika'nın her istediğini yapabildiği, dünyayı kendi düzeni doğrultusunda yeniden şekillendirdiği yeni bir süreç olarak ortaya çıkmıştır.²⁰

Globalleşmenin tanımda olduğu gibi globalleşmenin başlangıcı konusunda da bilim adamları arasında bir fikir birliği yoktur. Ancak globalleşme sürecinin Birinci Dünya Savaşı sonunda MC'nin kurulması ile başladığını kabul edebiliriz. Söz konusu oluşumun İkinci Dünya Savaşı sonunda Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla devam ettiği ifade edilebilir. Ayrıca ticari entegrasyon bağlamında da globalleşme sürecinin 1947 yılında gerçekleştirilen Genel Gümrük Antlaşması (GATT) ile ortaya çıktığı söylenebilir. Böylece ekonomik bir süreç olarak globalleşmenin en azından ortaya çıkıp, hız kazandığı ifade edilebilir.²¹

Ancak siyasi ve ekonomik boyutta ortaya çıkan globalleşme süreci özellikle İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) büyük güçler olarak ortaya çıkması üzerine, diğer ülkelerin kendilerinin güvenliği için aralarında antlaşmalar yaparak global entegrasyon hareketi ile hız kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte, dünya iki ayrı kutupta birleşmiştir. Bunun yanı sıra ekonomik boyutta Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Akdeniz İşbirliği oluşumları da globalleşme sürecini hızlandıran diğer gelişmeleri teşkil etmiştir.²²

Ekonomik boyutta 1960'lı yılların başlarında ve ortalarında Amerikan şirketlerinin denizaşırı pazarlardaki hareketleriyle birlikte, globalleşme çalışmaları hızlanmıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı birçok Amerikan şirketini

¹⁹ Ergün BALCI, "Yeni Dünya Düzeni ve Globalleşme", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Nisan 1996, s.4.

²⁰ Nihat YÜKSEL, **Küreselleşme ve Toplu Pazarlıkta Değişim**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, İstanbul, 1997, s.87.

²¹ Kadir KOÇDEMİR, "Küreselleşme ve Türk Kültürü", <http://www.burdur.gov.tr/kultur.html>, 10.01.2002

²² GÜZELCİK, s.18.

Amerika dışındaki zengin pazarlara yatırım yapmaya yönelmiştir. Örneğin, Polaroid firması Amerika’da fotoğraf pazarında durgunlukla karşılaşmış ve potansiyel büyüme için Avrupa pazarlarına yönelmiştir.²³

1970’li yıllardan itibaren özellikle gelişmekte olan ülkeler içine düştükleri dış borç krizi ve dış ödeme güçlükleri nedeniyle, dar boğazdan kurtulabilmek için ihracata yönelik stratejiler belirlemeye yönelmiştir. Dış borcunu ödeyemeyen ülkeler çareyi ihracatı geliştirmekte, ithalatı ise serbestleştirmekte bulmuşlardır. 1970’lere kadar ABD firmaları, dünya üretiminin yarısını gerçekleştirirken, 1970’lerden itibaren diğer gelişmiş ülkeler ve Uzakdoğu’daki sanayileşmiş ülkeler ile bazı Latin Amerika Ülkeleri, ABD ile rekabete girmiştir.²⁴ 1980’li yıllardan itibaren yaşanan süreç ise, dünyanın her yerinde kamu ve özel sektör dengesinin özel sektör lehine kaydığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere teknolojik değişim ve piyasanın rolünü arttıran politika değişimlerinin gerçekleştiği ve makro iktisat politikalarının artık pek anlamlı olmadığı, tek ve bütünleşmiş bir dünya ekonomisine doğru değişimin hızla arttığı bir dönem olmuştur.²⁵ Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren günümüze kadar yaşanan süreç, dünyada geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı ve teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz halde önemli değişmelere yol açtığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme ekonomik, siyasal ve sosyal bir bütünleşmeyi hızlandırmış ve artık kaçınılmaz bir süreç haline getirmiştir.²⁶

2. GLOBALLEŞMENİN BOYUTLARI

Günümüzde halen yoğun bir şekilde yaşanan globalleşme süreci ekonomiden işletmeciliğe ve toplum bilimine kadar pek çok boyutta tartışılmaktadır. Bu sürecin başlıca ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik etkilerinden söz edebiliriz.

2.1. Globalleşmenin Ekonomik Boyutu

Globalleşme sürecinde dünyamız öyle bir durumda bulunmaktadır ki, hiçbir ülkenin ekonomik yönden kendi içinde yeterli olamayacağı anlaşılmıştır. Ülkeler gerek

²³ GÜZELCİK, s.19.

²⁴ Yusuf TUNA, “Dünya’da Globalleşme Eğilimleri ve Dengeler”, **Süreç Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, Sayı:17-18, İstanbul, 1998, s.21.

²⁵ Rence PRENDERGAST-Frances STEWART, **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Çev: İdil ESER, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.13-14.

²⁶ TUNA, s.22.

hammadde kaynakları, gerek işgücü, teknoloji, mamül ve gerekse pazar açısından birbirine muhtaç durumdadırlar. Ülkeler eldeki imkanları ekonomik işbirliği içinde paylaşarak birlikte büyümenin çatışarak büyümekten daha rasyonel olduğunun farkına varmışlardır. Dünya önce ekonomik birliktelikler içinde bütünleşecek ve daha sonraki aşamada da siyasal bütünleşmeye geçebilecektir.²⁷

Globalleşmeyi ekonomik olarak, dünyanın bütünleşerek tek bir pazar haline gelmesi şeklinde ifade edebiliriz. Bu bütünleşmenin itici gücü de serbest piyasa mekanizmasıdır.²⁸ Bu bağlamda globalleşmenin bugünkü içeriğiyle mümkün olan yegane ekonomi politikası, “liberalizm” ve “piyasa” olup, ölçütleri de “rekabet”, “üretkenlik”, “serbest mübadele” ve “verimlilik”tir. Sermaye çıkışının mutlak özgürlüğü, gümrük engelleri ile kısıtlamaların ortadan kaldırılması, ticaret ve serbest mübadelelerin yaygınlaştırılması yoluyla, bütün ülkelerin ekonomileri gitgide daha sıkı biçimde birbirine bağlanmıştır.²⁹ Gerçekten de globalleşme sürecinde sermayenin hareketliliği dünya çapında artmış bulunmaktadır. Sermaye, zaman ve mekan ile kesintiye uğramadan dünya üzerinde akıcılık kazanmış olup dünyanın hemen her yerindeki ekonomik ve maddi birimler, birbirleriyle entegre olmaya başlamıştır.³⁰

Globalleşme ve izlenen liberal iktisat politikalarının etkisiyle devletin gerek ekonomideki, gerekse iş piyasalarındaki rolü azalmaktadır. Devlet, iç piyasanın yasal çerçevesini çizmekte, bu çerçeve dahilinde taraflara geniş bir hareket serbestisi tanımaktadır. Globalleşmeyle birlikte müdahale araçlarının niteliğinde önemli değişimler yaşanmakta, bu süreçte anahtar bir faktör haline gelen rekabet gücünün artırılması amacıyla devlet iş piyasasından mümkün olduğu ölçüde çekilmektedir.³¹ Bu bağlamda devlet, sahip olduğu işletmeleri özelleştirmekte ve bunun sonunda katma değer ile bireyin refahı artacağı beklenmektedir.³²

2.1.1. Globalleşme, İletişim Teknolojisi ve Ekonomik Güç İlişkisi

²⁷ Nur SERTEN, **Giydirilmiş İnsan Kimliği**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s.152.

²⁸ Gencay ŞAYLAN, “Küreselleşmenin Gelişimi”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Der: Işık Kansu, Güldiken Yayınları, Ankara, 1999, s.14.

²⁹ Server TANILLI, “Küreselleşme Aslında Neyi Yıkıyor”, Yazı Dizisi 2, Cumhuriyet, <http://www.antimai.org/ba/stanilli1903.htm>, 12.12.2001

³⁰ Ergin YILDIZOĞLU, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s.23.

³¹ <http://www.omis.org.tr/dergi/1mak982.html>, 10.01.2002

³² Kutlu MERİH, “Küreselleşme Değil Küreselleştirme: Küresel Ekonominin Radikal Analizi”, <http://www.turkab.net/kure/wkuretehdit.htm>, 10.12.2002

Büyük uluslararası şirketlerin doğal kaynakları bulma ve düşük işgücü maliyetlerinden yararlanabilme arzusu globalleşmeyi hızlandırmıştır. Bunun yanında iletişim teknolojisindeki en son gelişmeler ve elektronik bilgi işlem kapasitesindeki gelişmeler uluslararası ticaretin gelişmesinde güçlü birer faktördür.³³ Gerçekten de globalleşme olgusunun ardındaki belirleyici teknolojidir. Teknolojideki dönüşümü anlamadan globalleşme olayını anlamak olanaksızdır. Teknolojiyi yakından takip eden işletmeler, son teknolojiyi içeren üstün bir ürün sunarak rekabet üstünlüğü ile rakiplerin önüne geçebilmektedir. İletişim alanındaki gelişmeler ticari faaliyetlerde devrim yaratmıştır.³⁴ Bir bağlamda global ekonomiyi yaratan şey teknolojidir. Dolayısıyla ekonomik gücü elde etmek, teknolojik güce ulaşmaya bağlıdır.³⁵ Teknolojideki gelişmeler ülkeler arasındaki ilişkilerin işbirliğinin düzeyini ve boyutlarını tamamen değiştirmiştir.³⁶

2.1.2. Globalleşme Çok Uluslu Şirketler İlişkisi

Global ekonominin karakteristik özelliği uluslararası şirketlere dayanmasıdır. Uluslararası şirketler ekonomik etkilerin belirleyicisi olarak görülmektedir. Uluslararası şirketler, globalleşmenin getirdiği mal ve hizmet üretiminin artmasının en önemli aracıdır. Uluslararası şirketler, hem ekonomi hem de üretim yapılanmasında belirleyici güç haline gelmiştir. Uluslararası şirketler, üretim faaliyetlerini tüm dünyaya yayarak aynı zamanda işgücü piyasalarını, hammadde piyasalarını ve pazarların hacmini geliştirmektedirler. Bu şirketler izledikleri üretim politikalarıyla ülkelerin toplam gelirlerini ve gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir.³⁷ 1970’li yıllarda uluslararası şirketlerin sayısı birkaç yüzü geçmezken bugün sayıları 40.000’i aşmaktadır. Ayrıca dünyadaki belli başlı 200 şirketin cirosu, bütün dünyadaki ekonomik faaliyetlerin, 1/4’ünden fazladır. En çarpıcı bir örnekte General Motors’un cirosu Danimarka’nın ve Norveç’in Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)’sından fazla olmasıdır.³⁸

³³ Azim ÖZTÜRK, **Küreselleşen Dünyada Yöneticilik**, Adana Nobel Kitapevi, Adana, 1998, s.12.

³⁴ Samuel CRAIG, Susan DOUGLAS, **Global Market Strategy**, Mc Grow Hill Book Co., Singapore, 1995, s.14-15.

³⁵ Coşkun Can AKTAN, Mehtap TUNÇ, “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 21. Yüzyıl Özel Sayısı, Sayı:19, Ankara, Mart-Nisan 1998, s.118.

³⁶ Coşkun Can AKTAN, **Değişim 97**, MESS Yayınları, İstanbul, 1997, s.280.

³⁷ Erol İYİBOZKURT, **Küreselleşme ve Türkiye**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999, s.37.

³⁸ Şenol BAŞTÜRK, “Bir Olgu Olarak Küreselleşme”, <http://www.isguc.org/senol1.htm>, 12.12.2001

Dünya ekonomisinde globalleşme ile meydana gelen değişikliğin sebebi piyasanın ulusal sınırlarını aşarak küresel bir nitelik kazanmasının yanında piyasadaki rekabetin yaygınlaşmasının da etkisi vardır.³⁹ Rekabet ile birlikte küçük sermaye yok olmama mücadelesi verirken, uluslararası sermaye gittikçe güç kazanmaktadır.⁴⁰

Gerçekten de 21. yüzyılda artık iyice ortaya çıkmış olan globalleşme sürecinin ana unsurları, küresel düzeyde pazar arayışında olan ve güçlerini dünya çapında yaygınlaştırma ve en çok kar elde etme çabasını sürdüren uluslararası (çok uluslu) işletmelerdir. Çünkü, çok uluslu işletmelerin ana amacı, evrensel karı maksimize edecek şekilde dünya çapında ekonomik faaliyetleri bütünleştirmek ve organize etmektir.⁴¹

2.1.3. Globalleşme ve Şirket Birleşmeleri

Globalleşme ile birlikte uluslararası şirketler birleşme ve tekelleşme eğilimleri artmıştır. Giderek tek pazar olma özelliği kazanan dünyadaki değişim ve gelişmeler işletmeleri pazar açısından aynı ölçekte düşünmeye ve güç birliği yapmaya zorlamaktadır.⁴² Son zamanlarda yaşanan çok uluslu şirket birleşmeleri bu gelişmeleri doğrulamaktadır. Rekabet gücü elde etmek amacıyla, şirketlerin yüksek teknolojiye yönelmeleri, şirketlerin yüksek maliyetlerle karşılaşmasına yol açmış, şirketlerde bu maliyetleri minimize etmek amacıyla birleşmelere yönelmiştir.⁴³

2.1.4. Globalleşme ve Bankalar

Uluslararası şirketler ve teknolojinin yanında bankalar da giderek global ekonominin belirleyici birimleri haline gelmektedir. Ülke ekonomilerinin geleceğini, o ülkenin uluslararası firmaları ve bankalarının performansı belirlemektedir. Ülke ekonomilerinin geleceğini düşünen devletlerin uluslararası şirketlerin ya da bankalarının da performansını yükseltilmesinin yollarını bulması gerekmektedir. Türkiye bankalarının performansının ekonomiyi nasıl etkilediğini 2001 yılında batık banka

³⁹ Nusret EKİN, **Çalışma Yaşamından Dönüşüm**, Mess Yayınları, İstanbul, 1998, s.11.

⁴⁰ Numan KURTULMUŞ, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.158.

⁴¹ Deniz Ülke ARIBOĞAN, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s.179.

⁴² Peter F. DRUCKER, **Gelecek İçin Yönetim**, Çeviren: Fikret Uçcan, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s.19-20.

⁴³ İYİBOZKURT, s.109.

kriziyle yaşamıştır. Bu krizde onsekiz bankaya devlet el koymak zorunda kalmış, 17 milyar dolar zarar görmüştür.⁴⁴

2.1.5. Globalleşme ve Bölgeselleşme

2.1.5.1. Bölgesel Entegrasyonlar

Gümrük duvarlarının kaldırılmaya çalışıldığı bir dünyada bölgesel duvarların oluşturulmaya çalışılması globalleşmeyle çelişir nitelikte görülebilir. Ancak globalleşen dünyada tek başına rekabet edebilmenin güçlülüğünü gören ülkeler, bölgesel bloklar oluşturarak kendi bölgeleri içinde tek bir pazar oluşturmaya, ortak siyasi, hukuki ve sosyal sistemler kurmaya çalışmakta, dünya genelinde bölgesel entegrasyon sayısı hızla artmaktadır.⁴⁵

Kuzey Amerika ülkeleri kendi bölgesel ticaret bloklarını, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nı (NAFTA) imzalayarak oluşturmuşlardır. ABD, Kanada ve Meksika NAFTA ile yaşam standartlarını arttıracakları beklentisiyle egemenliklerinin bir bölümden vazgeçmişlerdir. Söz konusu ülkeler aralarındaki gümrük tarifelerinin indirmeleriyle birlikte ticaret hızla artmıştır. Her üç ülkede de çok sayıda yeni işyeri yaratılmış, zenginlik ve küresel rekabet gücü artmıştır.⁴⁶

Mercasur, Brezilya ve Arjantin'i birleştirmiş, Uruguay ve Paraguay'ı da içine almıştır. Mercasur, iç gümrük hadlerini giderek sıfıra indirmekte, sermaye ve işgücünün hareketlerin kolaylaştırmaktadır. Venezüella, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Bolivya'da "And Grubu"nu oluşturmuştur. Guatemala, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve Kosta-Rika; Orta Amerika Ortak Pazar üyesidir. Afrika da bile, derin kabile ayrılıklarına rağmen, ülkeler ekonomik ticaret bloklarında birleşmektedir. Güney Afrika Gümrük Birliği, beş ülkeyi kapsamakta (Güney Afrika, Bostvana, Lesoto, Namibya, Swaziland) ve olası bir Doğu Güney Afrika Ortak Pazarı'nın ise yirmiiki ülkeyi birleştirmesi beklenmektedir. Sovyetler Birliği'nin şimdiki bağımsız bölgedeki Bağımsız Devletler Topluluğu olarak ekonomik ittifaklarını yeniden geliştirmekte, Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nde işbirliğine dönük çabalar görülmektedir.⁴⁷ Bunların yanında Güney

⁴⁴ Ahmet Necdet SEZER, *Star Gazetesi*, 13 Aralık 2001, s.1-5.

⁴⁵ Şenol BAŞTÜRK, "Bir Olgu Olarak Küreselleşme", <http://www.isguc.org/senol1.htm>, 12.12.2002

⁴⁶ William KNOKE, *Cesur Yeni Dünya*, Çev. Zülfü DİCLELİ, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul, 1997, s.305-307.

⁴⁷ KNOKE, s.311.

Asya ülkelerinin bölgesel işbirliğini gerçekleştiren ve Hindistan, Bengaldeş, Pakistan, Sri-Lanka, Nepal, Bhutan, Maldine olmak üzere bölgenin ülkeleri arasında işbirliği kuran Güney Asya İşbirliği Antlaşması (SAARC), Avustralya ile Yeni Zellanda arasındaki İşbirliği Örgütü (CER), Asya ve Pasifik'teki bütünleşmeler (APEC) görülmektedir.⁴⁸

Bölgesel ticaret bloklarının cazibesi o kadar büyük ki; söz konusu cazibe, bir zamanlar birbirine düşman olan Almanya ve Fransa'yı bir birlik içinde birleştirmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile 1957'de başlayan birleşme süreci Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Birliği (AB) biçiminde değişikliğe uğrayarak devam etmiştir. Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerin bu oluşuma katılımı ile hız kazanan AB bütünleşme süreci o kadar ilerlemiştir ki, Ocak 1999'da onbir Avrupa ülkesi Euro'yu kullanmaya başlamışlardır. Günümüze kadar da büyük çaplı ticari faaliyetler ve ödemelerinde ulusal para birimleri yerine ortak para birimleri kullanmışlardır.⁴⁹

Daha önce sadece büyük çaplı faaliyetlerde ve ödemelerde Euro kullanılırken 2002 yılından itibaren Euro banknot ve madeni paralar günlük işlemlerde tamamen ulusal para birimlerinin yerini almış bulunmaktadır.

AB bu entegrasyon sürecini, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Kıbrıs ve daha sonra da Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Letonya ve Litvanya'nın tam üyelikleri ile devam ettirmeyi, peşinden de Türkiye'yi gündeme getirmeyi planlamaktadır. Ancak Türkiye'nin üyeliği Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin tam üyeliği ile ilgilendirilmiştir. AB, Kıbrıs'ın bölünmüş bir halde tam üyeliğini istememektedir. Bu yüzden Türkiye'nin AB'ye girmesi için dayatmalarda bulunmaktadır. Son zamanlarda da sadece Rum Kesimi'ni alma tehdidinde de bulunulmuştur. Yukarıda belirtilen ilk altı ülkenin en erken katılma tarihinin 2005 yılı olacağı tahmin edilmektedir. Ülkelerin katılımı ile AB'nin nüfusu %17 artarken, GSMH'sı ise %3 artacaktır.⁵⁰

2.1.5.2. Bölgeselleşmede İçsel Paradoks

⁴⁸ Nusret EKİN, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1999-47, Fırat Basımevi, İstanbul, 1999, s.53-54.

⁴⁹ Jeffry FRIEDEN, **Euro: Kazanlar Kaybedenler**, Çev: Hamdiye Basan, Dış Basım Bülteni, Askeri Birimler Araştırma Merkezi Başkanlığı, Sayı:275, Temmuz 2000, s.59.

Bölgeselleşme sürecinde birlik üyelerinden bazılarının genişlemelerden rahatsız olmaları söz konusudur. Örneğin AB’de bölgesel yardımlardan büyük ölçüde yararlanan ülkeler vardır. Bölgesel yardımlardan büyük ölçüde yararlanan İrlanda ve İspanya, yeni üyelerin bölgesel yardımına ortak olacaklardır. Almanya ve Avusturya’nın en büyük korkusu ise yeni üyelerden işsizlerin bu ülkelere akın

⁵⁰ İYİBOZKURT,s.210

etmesidir. Almanya ve Avusturya kendi işsizlerine çözüm ararken, yeni bir işçi akımı ve işsizlik sorunları daha da artacaktır.⁵¹ Bu nedenle bölgesel oluşumlarda emek mobilitesi ve işsizlik bölgesel entegrasyonun iç paradoksunu oluşturmaktadır.

2.1.6. Globalleşme Kriz İlişkisi

Teknolojik gelişmelerin paralelinde iletişim olanaklarının gelişmesiyle finansal serbestlik yaygınlaşmış, bilgi ve sermayenin dünya üzerindeki dolaşımı fevkalade hızlanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Kalkınma Raporuna göre hergün 1,5 trilyon dolardan fazla para el değiştirmektedir.⁵² Bununla birlikte, iletişimin gelişmesi sayesinde her şeyin hızlanmış olması, sistemin bir noktasındaki bir sorunun tüm sisteme yayılmasına da yol açabilmektedir. Dünyanın bir ucunda meydana gelen bir ekonomik olay, dünyanın öbür ucundaki piyasaları etkileyebilmektedir. 2 Temmuz 1997’de meydana gelen Tayland Krizi bunun için iyi bir örnek olabilir. Tayland’da meydana gelen ekonomik kriz Malezya, Singapur, Endonazya ve Güney Kore’de yüksek devalüasyonlar olarak kendisini göstermiş, hemen hemen tüm Asya ülkelerinde görünen kriz kilometrelerce uzaklıktaki Brezilya’daki borsanın düşüşüyle sonuçlanmıştır. Bu kriz bir yıl sonra Rusya’da da etkisini göstermiştir. Bu gelişmeler, ülke ekonomilerinde ortaya çıkan krizlerin, teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeler nedeniyle global nitelik kazandığını ortaya koymaktadır.⁵³

2.2. Globalleşmenin Siyasi Boyutu

Globalleşme süreciyle birlikte devlet, toplum ve birey ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmış, ulus devletin hakimiyeti sarsılmış devletin etkin ve sınırlı bir yapıya kavuşturulması gereği yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Devletin yeniden tanımlanması, insan hakları ve temel özgürlüklerin dikkate alınması, uluslararası kuruluşların devletler üzerine etkisi ve bu bağlamda güvenlik anlayışında meydana gelen değişim globalleşme sürecinin siyasi boyutunu oluşturmaktadır.

2.2.1. Globalleşme Sürecinde İnsan Haklarının Öne Geçmesi

Globalleşme sürecinde hukuk da globalleşmek zorundadır. Devletin,

⁵¹ İYİBOZKURT, s.211.

⁵² Veyssel BOZKURT, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.29.

⁵³ Osman ULUGAY, *Küreselleşmenin İki Yüzü*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, s.21-22.

globalleşme ile kanun koyucu olarak aynı derecede bağımsız olmaları, imkansızlaşmaktadır. Hukukun globalleşmenin gerekliliği özellikle ekonomiden kaynaklanıyor. İç hukukun global standartlara uyum göstermesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları hukuku da devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkileri büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Hiçbir devlet benim işlerime karışamazsın diyerek insan hakları ihlaline devam edememektedir.⁵⁴ Yeni globalleşme insan haklarına saygıyı devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarmış ve global toplumun ilgi alanına sokmuştur. Bunu devletlerin insan haklarıyla ilgili uluslararası belgelere imza attıkları için değil, bunun yanında global toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmeleri için de ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına riayet etmek zorundadır. Bu çerçevede global toplumun, bir çerçevede devletlerin iç işlerine özellikle “insani” amaçlarla müdahale edebileceği kabul edilmektedir. Egemenliğin, hiçbir devlete insani yardımı reddetme yetkisi vermediği görüşü yaygınlaşmıştır.⁵⁵

2.2.2. Globalleşme ve Uluslararası Kuruluşların Hükümetler Üzerindeki Etkisi

Ekonomik alandaki bileşmeler ve bütünleşmeler, dünyanın siyasi yapısını da değiştirmektedir. Pek çok siyasi anlaşmazlığın temelinde ekonomik çıkar çatışmaları vardır. 1990 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Meksika’lı yazar Octavia PAZ’a göre, bir “Ekonomik işbirliğine yönelik gelişmelerin amacı tarihseldir. Önce büyük kıta pazarla yaratılacak, sonra siyasi bütünleşme olacaktır.”⁵⁶

Günümüzde uluslararası ilişkileri devletlerden çok daha fazla etkileyen yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Çokuluslu şirketler, hükümet dışı örgütler (NGO) medya kartelleri, araştırma ve düşünce kuruluşları, hatta bazı devletlerin yıllık GSMH’sından daha fazla şahsi serveti bulunan bireyler ve yatırımcı konsorsiyumlar son on yıl içinde oluşan uluslararası sistemin yeni aktörleri olarak ön plana çıkmıştır.⁵⁷ Bugün dünyada 5000 civarında devletlerarası kurum vardır. Oysa, 1960’ta bu sayı 1400’dü. Çoğu

⁵⁴ Çağlar KEYDER, “Avrupa Birliği İçin Referandum Yapalım”, www.milliyet.com.tr/2000/11/18/entel/ent1.html, 12.12.2001

⁵⁵ Mustafa ERDOĞAN, “Küreselleşmeye Dair”, <http://www.liberal.dt.org.tr/guncel/me19.htm>, 12.12.2001

⁵⁶ GÜZELCİK, s.27-28.

⁵⁷ Feza ÖZTÜRK, “Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5fozturk2.htm>, 12.12.2001

Avrupa ülkesi bu türden devletlerarası kurumların yüzlercesine üyedir. (Fransa:441, Birleşik Krallık: 386, Almanya: 392, Hollanda: 375, Danimarka:373) Bu kişi ve kuruluşlar birçok ulusal hükümetten daha etkindirler.⁵⁸

Globalleşme sürecinde liberal ekonomik politikaların uygulanması ve özellikle sanayileşmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşların belirlediği bir takım kurallar ortaya çıkmaktadır. (Sermayenin hareketliliği ve kozmopolit oluşu gibi) Her ülke istemese de daha iyi yaşamak için bu kurallara uymak durumundadır. Globalleşmeyi kuralına göre uygulayan ülkelerde, ulusal gelirlerin hızla arttığı, eğitim harcamaları hızla yükseldiği, siyasal özgürlükler ve insan hakları konusunda iyileşme sağlandığı, bebek ölümlerinin düştüğünü ve yaşam beklentisinin arttığını görüyoruz. Ancak bir de madalyonun diğer yüzü var. Belirlenen global norm ve kurallara göre oynamayan ülkeler mali piyasalar tarafından hemen cezalandırılmakta, o ülkenin kredi şansı bir anda sıfıra inecek adeta sistemden dışlanabilmektedir.⁵⁹

2.2.3. Globalleşme ve Ulus Devletin Dönüşmesi

Globalleşme sürecinde teknolojiye meydana gelen gelişmeler ve bununla birlikte bilgi toplumunun hızla gelişmesiyle, demokrasi düşüncesinin dünya çapında geçerli değerler olması, aynı şekilde kitle iletişimindeki hızlı gelişmelerle birlikte çoğulcu ve katılımcı demokrasinin yaygınlık göstermesi karşısında kapalı-merkezden yönetimli, mutlakiyetçi ideolojilere dayalı sistemlerin yaşama şansının kalmadığı görülmüştür. Teknoloji sayesinde bilgi akışı, bireylerin daha hızlı bilgiye ulaşabilmesi, katılımcı ve çoğulculuğu arttıran bir süreci yaratmaktadır. Ayrıca siyasi katılım, kitle örgütlerinin katılımı yaygınlaşmaktadır. Klasik parti yapısı ve merkezi parlamentonun işleyişi, kitle örgütleri ve bunların temsilcilerinin katılımı ile değişikliğe uğramaktadır.⁶⁰ Devlet bu değişim sürecini görmeli, faaliyetlerini bu sürece göre yapmalıdır. Değişime karşı koyar, globalleşmeyi reddetmeyi bir politika haline getiren devletlerin (Kuzey Kore gb.) insanları açlık sınırında bir yaşama mahkum olduğu açıkça görülmektedir.⁶¹

⁵⁸ Mustafa ERDOĞAN, “Küreselleşmeye Dair”, <http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/me19.htm>, 10.01.2002

⁵⁹ ULUGAY, **Küreselleşme Korkusu**, s.56-57.

⁶⁰ Arıbilgi, “Bilgi Toplumu”, <http://www.aribilgi.com/bilgitoplumu.htm>, 10.01.2002

⁶¹ ULUGAY, **Küreselleşme Korkusu**, s.26-27

Kurlar ve faizler devletin kontrolü dışında sürekli değişmektedir. Kamu hizmetlerin özelleştirilmesi sonucu, devlet stratejik endüstrileri kontrol edememektedir.⁶² Ayrıca ekonomide yurt dışındaki fiyat değişikliklerden daha fazla etkilenmektedir. Devlet ekonomi faaliyetlerini bağımsız olarak etkileyememektedir.⁶³ Küresel sermaye ve çokuluslu şirketler karşısında politika oluşturma ve egemenliğini kabul ettirmede yetersiz kalmaktadır.⁶⁴

KAZGAN da globalleşmenin ülkeleri “merkez” ve “çevre” olmak üzere ikiye ayırdığını söylemekte ve “merkez” denilen ülkelerin, dünya ekonomisinin gidişini belirleyen, aynı zamanda işleyiş biçimini belirleyerek kuralları koyan, bu kuralların diğerlerince kabulünü sağlayacak ideolojiyi ve kuralları yayan, yönetim ve denetim işlevlerini gerçekleştiren ileri düzeyde sanayileşmiş ülkeler olduğunu belirtmektedir. Merkezin doruğunda bugün için ABD bulunmaktadır. ABD, askeri ve ekonomik gücüyle, Dünya Ticaret Örgütüne, Uluslararası Para Fonuna (IMF), BM’ne uluslararası etkinliğiyle küresel boyutta etki yaratabilen bir dünya gücüdür. Çevre ülkeler ise dünya ekonomisini etkileme gücünden yoksun olduğu gibi, merkezin aldığı kararlara katılmaktan da çok uzaktır. Merkezin yarattığı koşullara kendini uyarlamak zorunda kalmaktadır.⁶⁵ Globalleşme sürecinde merkez ülke Amerika’nın kendi bünyesine göre oluşan ekonomik ve siyasi kültürü genel doğru olarak, bütün dünyaya yaygınlaşmaktadır. Söz konusu değerlerin temelini oluşturduğu bu yeni düzen demokrasi, serbest ticaret ve uluslararası hukuka dayanan “Yeni Dünya Düzeni”ni temsil etmektedir.⁶⁶

Bütün bu gelişmeler içerisinde ulus-devlet yeniden dönüşmektedir. ⁶⁷ Ulus-devletin işlevinin yeniden tanımlanması, yeni gerçeklere uyarlanması ve böylece globalleşme süreci içerisinde siyasete yeniden işlerlik kazandırılması önem

⁶² Nilüfer BOZKURT, “Globalleşme ve Devlet”, **İktisat Dergisi**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayını, İstanbul, Sayı:382, Eylül-1998, s.55-56.

⁶³ Paul HIRST, Craham THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev: Çağla ERDEM-Elif YÜCEL, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s.209-210

⁶⁴ Mehmet ZİNCİRKIRAN, “Küresel Sorunlar”, <http://www.isguc.org/mehmet1.htm>, 10.01.2002

⁶⁵ Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1995, s.24-25.

⁶⁶ Bknz: Birgül HAMEVİOĞLU, “Amerikan Rüyasının Küresel İzdüşümü: Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye-ABD İlişkileri”, <http://www.kirimdernegi.org.tr/usa-izd.htm>, 12.12.2001

⁶⁷ <http://www.ankara.edu.tr/political/ekonomi/kemalizm>, 10.01.2002

taşımaktadır.⁶⁸ Globalleşme sürecinde ulus devletin yeni görevlerinden biri ekonominin evrenselleşmesini kolaylaştırmak için politik yapıları yeniden düzenlemek olmalıdır.⁶⁹ Bunu da rekabeti sağlayarak ve denetleyerek insan potansiyelini geliştirerek ve eğitimi sağlayarak, demokratik yönetimi özendirerek, istikrarlı ve tutarlı makro-politikalar izleyerek yapmalıdır.⁷⁰ Yani insanların sefaletini hafifletmek ve ulusal gelirin adil biçimde dağılışını sağlamak için, iktisadi yaşama müdahale etmelidir.⁷¹

Ulus-devletin rolünün radikal bir şekilde değiştiğine ve sınırları içinde ekonomik ve toplumsal süreçlerde kontrolünün azaldığına kuşku yoktur. Buna ilaveten devletler insanlar ve düşünceler üzerinde daha az kontrole sahiptir. Yani egemenlik farklı boyut kazanmıştır. Ulus-devletin yönetim kapasitesi değişmiştir ve pek çok açıdan güçsüzleşmiştir, ancak özellikle etkin bir uluslararası yönetimin şartlarını yaratacak hayati kurumları muhafaza etmektedir. Son zamanlarda ulus devlet geleneksel siyasal alanını Çokuluslu Şirketler, BM, IMF, gibi uluslararası kurumlarla paylaşmak zorundadır, fakat uluslar arası sistemin vazgeçilmez aktörü olarak yerini korumaktadır. Çünkü ulus-devlet hala uluslararası sistemin en önemli bileşenidir. Ayrıca ulus-devlet, bireyler için ekonomik, toplumsal, yasal, kültürel ve psikolojik bir yapı haline gelmiştir. Uluslararası sınırların öneminin azalmasına rağmen ulus-devlet, örneğin refah, eğitim, savunma, kanun ve düzenin temini gibi kamusal mal ve hizmetleri temin eden en temel birim olma fonksiyonunu devam ettirmektedir. Ulus-devlet hala grupların kimliklerini tanımlamada en önemli elementlerden biridir ve öyle kalacaktır.⁷²

2.2.4. Globalleşme ve Etnik Ayrılcılık

Ekonomiye küresel boyutlar kazandıran ve dev şirketlerle uluslararası kuruluşları öne çıkartan globalleşme sürecinin dünyadaki güç dağılımını değiştirdiği ve ulusal hükümlerlik alanını sınırladığı bir gerçektir. Ancak halkın devlete yüklediği ve devletlerin de yerine getirmede sorumlu olduğu bir takım görevler artarak devam etmektedir. Eğitim hakkı, hastalık ve sakatlığa karşı sosyal sigorta hakları, konut ve çalışma hakları, bunlardan birkaçıdır. Ayrıca devletin global piyasaya eşlik edecek,

⁶⁸ Sencer ATAYA, “Toplumbilim Açısından Küreselleşme”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Der. Işık Kansu, Güldiken Yayınları, Ankara, 1999, s.66.

⁶⁹ John NAISBITT, Patricia ABURDENE, **Megatrends 2000**, Form Yayınları, İstanbul, 1990, s.20.

⁷⁰ ULUGAY, **Küreselleşme Korkusu**, s.127-128

⁷¹ Server TANILLI, “Küreselleşme Aslında Neyi,Yıkıyor?” Yazı Dizisi 2, Cumhuriyet, <http://www.antiami.org/ba/stanilli1903.htm>, 12.12.2001

⁷² Adil KIR, **Küreselleşme UlusDevletin Sonu Mu**, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2002, s.77-79.

global gelir dağılımına müdahale edecek güçlü ve meşru bir kamu otoritesini oluşturmalıdır.⁷³ İşte devletin globalleşme süreciyle tam uyum gerçekleştirmek, sefaleti önlemek, ulusal gelirin adil biçimde dağıtılmasını sağlamak gibi bu süreçte yapması gereken görevleri tam yapmaması sonucunda devletin korunmasından yoksun kalan insanlar, sığınacak bir takım ideolojiler aramaktadır. Şovenizm, bunlardan biri olup ulus devletin yetkisinin azaltılmasına karşı yaratılan bir tepkidir. Din de giderecek zorlaşan bir dünyada manen kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.⁷⁴ Bu bağlamda ulus devlet bütünleşme sürecinde etkisiz kalırsa düşmanlık ve çıkar çatışmaları, din ve etnik ayrımcılık yanında hurafecilik, falcılık, yıldızcılık, tarikatçılık vb. kavramların semsiyesi altında daha da büyüyerek global çatışma ve kutuplaşmalara dönüşmektedir. Bu da insanların etnik, dinsel ve dile ilişkin militan dışavurumlara dönüşmekte ve kimi zaman Mısır, Cezayir ve İran'daki gibi İslami kökten dinciliğe, kimi zamansa Sri Lanka'daki Tamil ayaklanması gibi etnik ayaklanmalara ⁷⁵ kimi zamansa da Bin Ladin'in ABD'ye saldırması gibi uluslararası terörizme yönelmesi sonucunu doğurmaktadır.

2.3. Globalleşme'nin Sosyal Boyutu

Globalleşmeyi ekonomi ve siyasi boyutunun yanında sosyal boyutta da incelemeliyiz. Globalleşme olgusu ile insanlığın yaşadığı dönüşüm süreci yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Özellikle iletişim teknolojisinin gelişimi ve yaygınlaşması, haberleşme araçlarının gelişmesi toplumlarda sosyal hareketlilik doğurmuş eski yapılar değişime uğramıştır. Bu değişim özellikle sosyal alanda bir takım olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Zira, son yıllarda barış, uzlaşma, insan hakları gibi kavramların sıkça kullanılmasına karşın, dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen karışıklıkların ve savaşların sosyal boyutlu olduğunu göstermektedir.

2.3.1. Globalleşme ve Bölüşüm

Globalleşmenin getirdiği sosyal etkileri ekonomik etkilerden ayırmak pek kolay değildir. Sosyal sorunlarla ekonomik sorunları en fazla yaklaştıran alan gelir

⁷³ Kemal Derviş, "Küreselleşme veya Tarihin Devamı", <http://www.turkishdefense.net/reference/KD/KD-0130317.html>, 10.01.2002

⁷⁴ Devlet BAHÇELİ, "MHP'nin 6. Olağan Kongresi" <http://www.evrensel.net/00/11/06politika.html>, 11.12.2001

⁷⁵ ARİBOĞAN, s.257.

dağılımıdır. Özellikle globalleşmenin hızlandığı 1980'lerin başından itibaren hem ülkeler arasından hem de ülkelerin kendi içinde gelir dağılımı, giderek kötüleşmektedir. Bu konuda rakamlar çok çarpıcı gelişmeleri ifade etmektedir.⁷⁶

Dünyanın en zengin ülkesiyle en fakir ülkesinin ortalama gelir arasındaki oranı 19. yüzyılın sonlarında 9'a 1 iken, günümüzde bu oran 60'a 1'dir. Dünya nüfusunun en yoksul 1/5'nin payı 1989 ile 1998 yılları arasında %2,3'ten %1,4'e düşmüştür.⁷⁷ BM'nin 1998 insani kalkınma raporuna göre zenginlerin global gelirden aldıkları pay %75'ten %85'e yükselmiştir.⁷⁸ Ayrıca Güneydoğu Asya nüfusunun %59'u günde 1 dolardan az kazanmaktadır. Benzer olarak en zengin 225 kişinin mal varlığı Afrika kıtasının GSMH'sına eşittir.⁷⁹

Yeni Dünya Düzeninde yoksul ülkeler, zenginler kulübünün bir pazarı, ekonomik teorilerin gereği haline gelmiştir. Afrika kıtası ve diğer gelişmemiş ülkeler dahi yoksulluk düzeyi ile, gelişmiş ülkelerdeki gelişmişlik düzeyi arasındaki uçurum giderek derinleşmektedir.⁸⁰

İleri teknolojiye dayalı küresel ekonominin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte işsizlik büyük bir sorun olmaya başlamış, eşitsizlikte artmıştır. Dolar milyarderleri en zengin 358 kişinin serveti en yoksul insanların %45'nin yıllık gelirinden fazladır. Dünyada 2,6 milyar fakir insan vardır. Yani 6 milyar kişiye sahip dünyanın yaklaşık yarısı fakirdir.⁸¹ Bununla birlikte zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurum artmaktadır. Dünya nüfusunun ancak %20'sini oluşturan zengin ülkeler dünya toplam gelirinin %86'sına sahiptir.⁸² Bütün bu eşitsizliğe karşı Seattle'de, Washington'da, Prag'da son olarak da Porto Alegre'de insanların eylemleri olmuştur.⁸³

⁷⁶ Nancy BIRDSDAL, "Hayat Adil Değil", **İTÜ Vakfı Dergisi**, Sayı:29, İstanbul, Haziran 1999, s.27.

⁷⁷ Anthony GIDDENS, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev:Osman AKINHAY, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.27.

⁷⁸ GIDDENS, s.27.

⁷⁹ Erdal KAPLANSEREN, "İnternet'in Değiştiremedikleri", **Net Dergisi**, Sayı:37, İstanbul, Nisan 2000, s.3.

⁸⁰ Karakalem, "Küreselleşme ve Anlamın Değişimi", <http://www.karakalem.net/yansimalar/kuresellesme.htm>, 10.01.2002

⁸¹ Ahmet Taner KİŞLALI, "Liberalizm", www.haberbilgi.com/kitaplar/Ahmet_Taner_Kislali/siyasal_sistemler/ss1_22a_liberalizm, 12.12.2001

⁸² İYİBOZKURT, s.291.

⁸³ Server TANILLI, "Küreselleşme Aslında Neyi Yıkıyor" Yazı Dizi 2, Cumhuriyet, <http://www.antimar.org/ba/Staniilli1903.htm>, 12.12.2001.

Yukarıdaki ifadelerle beraber yapılan birçok araştırma globalleşme sürecinde ülkelerin yurtiçindeki gelir dağılımı adaletsizliklerini arttırdığı görülmektedir.⁸⁴ Bu durum dünyanın en yüksek refaha sahip ülkesi ABD için de geçerlidir. Örneğin Amerikan halkının kişi başına düşen GSMH 1973 ve 1994 yıllarında reel olarak artmasına rağmen işçilerin ¾'ünün ortalama ücreti %19 oranında gerilemiştir. Piramidin en altında yer alan nüfus 20 yıl öncesine göre %25 daha az ücret almaktadır.⁸⁵

Bütün bu eşitsizliklerini gören insanlar ve insan toplulukları globalleşmeyi kapitalist üretim ilişkiler içine alan bir sürecin adı olarak tanımlamakta ve globalleşmenin dünyayı dev bir Fason üretim merkezi haline getirdiğini belirtmektedirler.⁸⁶

2.3.2. Globalleşme ve Yolsuzluk

Globalleşme sürecinde oluşan sosyal sorunlardan bir tanesi de yolsuzluktur. Yolsuzluğu önlemede denetim önemli bir etmendir. Yolsuzluğu önlemede devletlerin geleneksel düzenlilik denetimi yanında iç denetim ve verimlilik denetimleri ile uygulama ve karar alma süreçleri de denetlenmelidir. Ayrıca olanakların artırılması yolsuzlukların en alt düzeye indirilmesinde yardımcı olacaktır. Kamu ihaleleri, dış ticaret, kamu borçlanmaları, bankacılık, sermaye piyasaları, yatırım teşvikleri, özelleştirme gibi yüksek yolsuzluk riski taşıyan alanlarda saydamlığın sağlanması yolsuzlukların kaldırılmasında etkin olacaktır.⁸⁷

Globalleşme sürecinde meydana gelen işsizlik, yolsuzluğun paralelinde organize suç örgütlerinde artış yaşanmaktadır. Viyana'da, 2000'e aşkın krimonoloji, NGO temsilcisi ve hukuk uzmanının katılımcı olarak yer aldığı bir kongre yapılmıştır. Bu kongrede suç örgütlerine karşı çok ciddi bir savaş başlatılması ihtiyacına dikkat çekilmiştir. 1990'den 1997'e kadar sadece Rusya'daki işlenen suç sayısı 785'ten 8000'e, suç örgütü mensuplarının sayısı da 100000'e çıkmıştır. BM Genel Sekreteri yardımcılarında İtalyan Pino ARBACHİ "şimdiye kadar suç örgütlerinin sayısını

⁸⁴ İYİBOZKURT, s.291

⁸⁵ BOZKURT, s.99.

⁸⁶ Ender TUNA, "Yeniden Yapılanma ve Sendikal Politikalar", *İktisat Dergisi*, Sayı: 370, İstanbul, Eylül 1997, s.7.

⁸⁷ Kıbrıs Gazetesi, <http://www.kibrisgazetesi.com/2000/ekim/2ekim/turkiye.1htm>, 10.10.2001

arttıran böyle bir ortamın yaratılmadığını” söyleyerek eşitsizliğin sebep olduğu durumu ortaya koymaktadır.⁸⁸

2.3.3. Globalleşme ve İşsizlik

Globalleşme sürecinde sosyal refah devleti anlayışında meydana gelen değişikliklerle birlikte gelir dağılımı bozulmuş ve işsizlik oranı artmıştır. Bu durum globalleşme sürecinde meydana gelen ülkeler arası göçlerle daha da belirgin hale gelmiştir. Ayrıca teknoloji ve iletişimde meydana gelen gelişmelere koşut olarak yaşanan bilgi çağı sürecinde bilgili insanlar başarılı olmaktadır. Bu bağlamda vasıflı-vasıfsız işgücü ayırımı olmuş ve işçi sınıfı kendi içinde bölünmüştür. Yani vasıflı işgücüne talep artarken,⁸⁹ vasıfsız işçilere talep azalmıştır. Öyle ki, bu süreç sadece vasıfsız işçiler değil, teknolojinin ve yeniliklerin çok kısa sürede neredeyse demode olacak şekilde hızlı bir gelişme kaydetmesi nedeniyle yüksek vasıflı işçilerin de sürekli olarak kendilerini yenilemelerini gerekli kılmaktadır.⁹⁰ Bunun sonucunda oluşan rekabet ortamında kabiliyeti olmayanların yeni koşullara uymamaları, iş yerlerinin kapanması ve işsizlik sorunları ortaya çıkmaktadır.⁹¹ Bugün globalleşme sürecine ayak uyduramayan ve uydurmaya çalışan ülkelerin işsizlik oranları %10’ları aşmaktadır.⁹² Bu işsizliğin paralelinde yoksullaşma süreci artarak yaşanmaktadır.⁹³

2.3.4. Globalleşme ve Sendikalaşma Sorunu

Globalleşme süreci içinde liberal ekonomi politikalarını uygulayan ülkelerin birbirleri ile girdikleri etkileşim süreciyle birlikte yaşanan vasıflı-vasıfsız işgücü ayırımı, vasıfsız işçilerin işini, yüksek ücret şansını hatta istihdam olanaklarını kaybederken, vasıflı işgücü bireysel pazarlık esnekliğinde işgücü piyasalarını esnekletirmiştir.⁹⁴ Bu durum sanayi toplumunun ana aktörlerinden sendikaların gücünü

⁸⁸ Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/2000/04/11/dunya/dun.09.html>, 10.10.2001

⁸⁹ Enver ÖZALP, Çiğdem KIREL, “Globalleşen Örgütler ve Örgütsel Davranışın Bu Süreçteki Yeri ve Yeni İlgi Alanları”,

<http://www.yonetim2000erciyes.edu.tr/kongreed/otorumonbir.html>, 12.12.2001

⁹⁰ Numan KURTULMUŞ, *Sanayi Ötesi Dönem*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.149.

⁹¹ Nusret EKİN, *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*, Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1996, s.23.

⁹² <http://www.globalization.htm> 10.01.2002

⁹³ “TMMOB 36. Dönem Çalışma Programı”, <http://www.tmmdo.org.tr/calisma-org.htm>, 10.11.2001

⁹⁴ Aşkın SEZER, “Küreselleşme Sürecinin Sendikal Hareket Üzerindeki Etkisi”, <http://www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/6/askin/askin.htm>, 12.12.2001; Globalleşmenin Endüstri İlişkileri Üzerindeki Etkileri Konusunda bkz:Hüseyin Akyıldız “Global Krizin Endüstri İlişkilerinde Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Uygulanan Politikalar”, Türkiye Günlüğü, sayı:57, Eylül-Ekim 1999, s.90-97.

azaltmaktadır. Globalleşme sürecinde son 20 yılda OECD ülkelerindeki sendikaların üye sayıları %30'dan %27'ye düşmüştür.⁹⁵ İşletmeler verimliliklerini arttırmak ve rekabet edebilmek için işgücü maliyetlerini düşürmek zorunda kalmaları nedeniyle çalışma hayatı ve sendikalar değişim sorunları ile karşı karşıya bulunmaktadır.⁹⁶

Sendikasızlaşmanın ana sebebi globalleşmedir şeklinde bir yargıya ulaşmak doğru değildir. Globalleşmenin tüm hızıyla yaşandığı İskandinav ülkeleri ve bazı Batılı ülkelerdeki sendikalaşma oralarındaki son yıllardaki artışlar bu tezi doğrulamaktadır. Değişime direnmek yerine gelişmeleri takip etmek ve bu yönde alternatif politikalar üretmek sendikalar açısından olumlu bir yaklaşım olacaktır. Buna ilave olarak gündelik hesaplar ve kısa vadeli planlar sendikaların güç kaybetmeye devam etmelerine neden olacaktır. Sendikaların, uzun vadeli planlar ve kapsamlı projeksiyonları hayata geçirirlerse, güçlü bir konuma ulaşacaklardır.⁹⁷

2.3.5. Globalleşme ve Kentleşme Sorunu

Global olgu ile oluşan değişimlerin mekansal yansımalarının en çok izlendiği birimler ise kentsel ve metropoliten alanlardır. Mekan ve zaman sınırı taşımayan bu değişim ve etkilerin hareketi kentlerde ve metropoliten alanlarda kuvvetli olarak yaşanmaktadır.⁹⁸

Günümüzde kent toplumlarında eğitim, sosyal ve ekonomik bağlamda hızlı bir değişim içinde olan kentsel yaşama uyma ve kentsel değişimin yarattığı ekonomik koşullar insanları etkilemektedir. Özellikle göç yoluyla yoğun nüfus kazanan kentlerin, kentleşme sorunu çözebilmede eğitime ayrıcalıklı bir konum arz etmektedir.⁹⁹ Kentsel alanda yaratılan iş arzına karşın, hızlı ve yüksek oranlarda alınan göçler, kentsel alanlarda işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır. Kırsal alanlarda iş elde edemeyen nüfusun iş bulma umuduyla büyük kentlere göçü, kentlerin istihdam kapasitesinin üzerinde yer almaktadır. Özellikle kentsel ve metropoliten sektörlerin

⁹⁵ Ayşen TOKOL, "Küreselleşme ve Endüstri İlişkilerine Etkileri", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Der: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.141.

⁹⁶ Nuri ÇELİK, "Sendikacılığın Genel Sorunları", **Değişim** 97, Mess Yayını, İstanbul, 1997, s.156.

⁹⁷ Ankara Üniversitesi, "Küresel Saldırı Karşısında Ulusal Devlet ve Sendikalar", <http://www.ankara.edu.tr/facultes/political/ekonomi/isikli-globalization2.htm>, 25.11.2001

⁹⁸ Turgut Sırma RAMAZANOĞULLARI, "Şehir Planlama Doktora Tezi", <http://www.yildiz.edu.tr/~genenst/Tezozet/T-spop-sthm>, 10.01.2002

⁹⁹ Nilüfer NARLI, "Yeni Bin Yılda Türkiye: Sosyal Değişim, Uluslararası Gelişmeler ve Demokratikleşme Hamleleri", <http://www.karizmadergisi.com/article.php?sid=10>, 12.01.2002

belirlediği niteliklere uyum sağlamayan, eğitim düzeyi düşük, niteliksiz işgücünün işsiz kalmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda sorun irdelendiğinde eğitim politikalarının toplumsal değişim sürecine ayak uydurmada yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde ve tarım sektöründe kentlere gelen işgücünün ve göçmen ailelerinin çocuklarının, kentin sosyal ve ekonomik yaşamının öngördüğü niteliklere kavuşturulmasında okul sisteminde dikkate değer yapısal değişimlerin sağlanamadığı görülmektedir.¹⁰⁰

Globalleşme sürecinde oluşan sanayi ve ticaret şehirlerindeki hızlı ve çarpık kentleşme ile birlikte bu şehirlerin tamamına yakını gecekonduyla çevrilmiştir. Huzur, güven, iş, aş ve iyi bir gelecek umuduyla büyük şehirlere göç eden vatandaşlar, kendilerini işsizlik ve çaresizlik içinde bulmuştur. Bu gelişmeler hem toplumsal ahengi, hem de şehir yapısını olumsuz etkilemiştir. Çarpık, kontrolsüz, plansız bir yapılanma, elektriksiz, susuz ve altyapısız şehirlerin artmasına neden olmaktadır.¹⁰¹

2.3.6. Globalleşme ve Çevre Sorunları

Globalleşme sürecinde gelişmiş ülkelerin sanayi yatırımlarıyla beraber sosyal açıdan çevre sorunları doğurmuştur. İnsanların yaşadığı çevreyi tehdit eden tehlikeler giderek daha global bir nitelik almaktadır.¹⁰² Kirlilik artık sınır tanımamaktadır. Amerika'nın orta batı bölgesindeki çelik fabrikasından yayılan sülfür, Kanada'da ormanlarını kavuran asit yağmurlarına dönüşmektedir. Aynı şekilde Fransa'nın Alsace Bölgesi'ndeki kimya sanayi tesislerinden Ren Nehri'ne boşaltılan toksit atıklar, Hollanda'nın içme sularını zehirlenmektedir. Brezilya'da ormanların kesilmesi, Norveç'teki sıcaklığı etkilemektedir. Ukrayna'daki nükleer sızıntı, ABD'de lösemiye neden olabilmektedir.¹⁰³ İşte tüm dünyayı yakından ilgilendiren sorunlarla başa çıkabilmek için bütün devletlerin güçlerini birleştirmeleri gereği günümüzde açıkça görülmektedir. Tek tek devletlerin ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, uluslararası suların kirlenmesi karşısında yetersiz kalmaktadırlar.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Ercan TATLİDİL, "Türk Gençliği ve Kır-Kent Bağlamındaki İşgücü Sorunları", <http://www.esiad.org.tr/egevizyon/25/tatlidil.html>, 12.12.2001

¹⁰¹ Murat BAŞESKİOĞLU, <http://www.anap.org.tr/anap/kisisel-sayfalar-murat-baseskioglu/99-12-28>, 26.10.2001

¹⁰² TUNA, s.34.

¹⁰³ GÜZELCİK, s.11-12.

¹⁰⁴ Hacettepe Üniversitesi, <http://www.hak.hacettepe.edu.tr/etkisizlik/1999-2000/ar-ge/html>, 10.01.2002

Bütün gelişmeler; işsizlik, yoksuzluk, yolsuzluk, çarpık kentleşme, çevre sorunlarıyla birlikte dışlanma, huzursuzluk, belirsizlik, umutsuzluk ve güvensizliği beraberinde getirmiştir. Geleceğe güvenle bakmayan kişiler için bir sığınma işlevi gören aidiyet duygusu sağlayan fundemantalist ve şovanizm akımlarının güç kazanmasına sebep olmaktadır.¹⁰⁵

Globalleşme ve serbest pazar siyasal önlemlerle denetlenmemişse sosyal adaletsizliğe yol açacak ve teknolojiye hızlı ilerleme uluslararası işbirliği olmadığı sürece doğa ve çevreye ciddi zararlar verecektir. Ayrıca globalleşme sürecinde ortaya çıkan gerek ekonomi gerekse sosyal adaletsizliklerden dolayı etnik milliyetçilik, ırkçılık ve köktendincilik insanlığa çok trajik darbeler vurmuş ve uluslararası ilişkileri ciddi şekilde istikrarsızlaştırmıştır. Bu nedenle, nükleer ve genetik birimler uluslararası işbirliği ve insanlığın iyiliği için kullanılmalı ve demokratikleşme, insan haklarına saygı ve terörizme mücadele uluslararası alanda arttırılmalı ve globalleşme refahın daha adaletli dağılımını sağlayacak tarzda şekillendirilmelidir.¹⁰⁶

Bununla birlikte dünyada genel güvenlik anlayışı da değişmiş, global terörizm ortaya çıkmıştır. Süleyman DEMİREL de 08 Mart 2002 tarihinde Harp Akademileri'nde yaptığı konuşmada global terörizmin dünyayı tehdit ettiğini ve ülkelerin buna karşı ortak hareket etmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁰⁷

2.4. Globalleşmenin Kültürel Boyutu

Dünya bütünleşme süreci içinde bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim ekonomik, sosyal ve siyasi boyutun yanında eğitim sisteminden yaşam ve davranış biçimine, beslenmeden müzik ve eğlence biçimine, giyim kuşamdan hayatı algılama anlayışına kadar kültürel boyutta da yaşanmaktadır.¹⁰⁸

GİDDENS de globalleşmenin ekonomik olduğu kadar kültürel bir olgu olduğunu, bu olgunun sinema sektöründen müzikteki yeni akımlara, insanların tüketim

¹⁰⁵ <http://www.chp.org.tr/traper/se-genzeles-III.htm>, 10.10.2001

¹⁰⁶ Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/2000/01/30/dunya/dun01.html>, 10.01.2002

¹⁰⁷ Hasan ERSAN, Cemal HÖYÜK, “Bu da Resmi Görüş”, *Star Gazetesi*, 9 Mart 2002, s.13.

¹⁰⁸ Harun ODABAŞI, “Global Köyün Efendisi”, <http://kent-fisek.com.tr/makaleler/08.htm> 12.12.2001

alışkanlıklarından tutumlarına bütün kültürel dokuları derinlemesine etkilediğini, yaşamın olduğu her alana sızdığını belirtmiştir.¹⁰⁹

Globalleşme sürecinde teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeler sadece uluslararası ticari faaliyetlerin gelişmesine değil, aynı zamanda davranışlara, hayat tarzlarına, olaylara karşı ilgiyi arttırmış ve uluslararası bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Medeniyetin yarattığı vasıtaların ortak kullanımı ile birlikte kültürde de bir değişme ve bütünleşme süreci başlamıştır. Hayat tarzlarının uluslararası boyut kazanması ülkeden ülkeye göçlerle daha da hızlanmıştır. İnsanlar Cezayir, Tunus, Fas gibi Kuzey Afrika ülkelerinden Fransa'ya, Hong Kong'dan İngiltere'ye ve Rus ve Ukrayna'lı Yahudiler de İsrail'e göç etmişlerdir. Göçmenler etnik kökenden gelen karakteristiklerini, özelliklerini, hayat tarzlarını gittikleri ülkelere beraberinde getirmişler ve bu yolla ülkeler içi kültürel farklılaşmaları artmıştır.¹¹⁰ Bu farklılaşmanın meydana getirdiği olumsuzluklara rağmen sonuçta tek bir global kültürün ortaya çıkması ve oluşan kompleks yapının etki alanının genişlemesi söz konusu olmaktadır. "Global Kültür", etnik yapıyı yerel motifler ve bunların oluşturduğu genel insani değer ve ilgilerin bir arada bulunduğu, bütün bunların gelişen iletişim sistemleri ile bağlantılı olduğu yeni bir düzeni anlatmaktadır.¹¹¹

Entegrasyon sürecinde bütünleşmenin tam olarak sağlanıncaya kadar bir takım problemlerin yaşanması mümkündür. Bu süreçte birçok ulusal ve yerel dilin daha az kullanımı; hatta bazı pek bilinmeyen dillerin yok olması söz konusudur. Yakın gelecekte 6000'e yakın yöresel dilin tarihe karışacağı tahmin edilmektedir. Eğlence, ticaret, turizm, eğitim sektöründe global eğilimin gelişmesinin paralelinde internetin devreye girmesiyle birlikte, dünya ciddi biçimde tek bir dilin egemenliği altına girmektedir. Bir zamanlar Eski Yunanca, ardından Latince ve Arapça ve daha sonrada Fransızca konuşulan en yaygın diller olmuştur. Ancak hiçbir dil günümüzdeki İngilizce'nin egemenlik derecesine ulaşamamıştır. Günümüzde 75 ülkenin resmi dili olan İngilizce 1,5 milyar insan (dünya nüfusunun dörtte biri) tarafından konuşulmaktadır. Bu sayının kısa sürede daha da artacağı tahmin edilmektedir. Bu da

¹⁰⁹ GIDDENS, s.13.

¹¹⁰ CRAIG, DOUGLAS, s.18.

¹¹¹ Anthony SMITHS, **Towards a Global Culture?**, Global Culture, Sage Publications, London, 1993, s.127.

ulusal düzeyde insanları birbirine bağlayan değerlerden biri olan yerel dillerin kullanım alanlarının daralması anlamına gelmektedir.¹¹²

Filmler, televizyon, radyo, müzik, dergiler, t-şörtler, oyunlar ve eğlence parkaları global kültürün yaygın araçlardır. Rock yıldızlarıyla, büyük bütçeli Hollywood filmleri global ürünlerdir. Uydular, kablolu televizyonlar, bilgisayarlar sayesinde insanlar hayal dünyasında yaşayıp, gerçeklerden uzaklaşmaktadır.¹¹³ Kùltürler silindikçe, milyarca insanın yaşamına anlam kazandıran benlik duyguları gittikçe yitirilmektedir. Bunun sonucunda Francis FUKUYAMA' nın bahsettiği gibi güvenliğin zayıf olduğu toplumsal ortamda hemşehrilik ve tarikat bağlarına dayanan örgütlenmeleri hızla gelişme kaydetmektedir.¹¹⁴ Ayrıca bu tür örgütlenmeler kùltür emperyalizmine karşı bir reaksiyon yaratılarak kendi amaçlarına ulaşmak için global terörizmi arttırıp dünyanın daha güvensiz bir ortama taşınmasına sebep olmaktadır.¹¹⁵

2.5. Globalleşmenin Psikolojik Boyutu

Globalleşme sürecinde ortaya çıkan olumuz unsurlar toplumlarda anlayış ve sempati ile karşılanmamaktadır. Çünkü global karmaşıklık, insanların kendi kaderlerine hakim olma kapasitelerini yok etmektedir.¹¹⁶

Sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişim globalleşmenin en ciddi sonuçlardan biri olarak görölmektedir. Globalleşme ile değerler alanında önemli dönüşümler yaşanmakta, eskiden önemli bulunmayan “bağımsız ve bireysel hareket etme” düşüncesi yeni devrin el üstünde tutulan ve taktirle karşılanan değeri haline gelmiştir.¹¹⁷

Sosyal güvenlik anlayışının ekonomik bakımdan yük olarak görülmesi, sosyal güvenlik kurumlarının etkinliklerinin azaltılması, ferdin dayanışma içinde bulunduğu; aile, köy, grup gibi kurumların parçalanması, ahlaki düşüncelerin geçersiz hale

¹¹² Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/diger/ekler/radikal2/2000/08/27toplum/kur.shtm>, 10.01.2002

¹¹³ “Küresel Dinamikler”, <http://www.eylem.com/wkuresel.htm>, 10.01.2002

¹¹⁴ Samuel P. HUNTINGTON, **Medeniyetler Çatışması**, Der: Murat Yılmaz, Vadi Yayınevi, Ankara, 1997, s.296-298.

¹¹⁵ Erol MANİSALI, “Küreselciler Atatürk Düşmanı”, <http://www.usiad.org.tr/bildiren/0106/10erolmanisali.html>, 10.01.2002

¹¹⁶ “Küresel Dinamikler”, <http://www.eylem.com/wkuresel.htm>, 10.01.2002

¹¹⁷ Kadir KOÇDEMİR, “Küreselleşme ve Türk Kùltürü”, <http://www.burdur.gov.tr/kultur.htm>, 10.01.2002

gelmesiyle fert, belli risklerin oluşması halinde hiç kimseden yardım ve dayanışma bekleyemez hale gelmiştir. Bu ortam içinde sosyalleşme ve kişilik oluşumu gibi süreçler eski mahiyetlerini kaybetmektedir. Modern sosyal hayat, yabancılaşma, güvensizlik, yüz yüze olmayan ilişkiler gibi özellikler ile mekan ve zaman kombinasyonlarının yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır. Sosyal ilişkilerin geleneksel çerçevesinden ayrılması, bireysel düzeyde güvensizlik ve korkuyu ortaya çıkarmaktadır.¹¹⁸

BAUMAN, globalleşme süreciyle birlikte insanlarda emniyet ve tekinlik hissi sağlayan kaynakların çözülmeye uğradığını; samimiyet ve sahicilik duygusun da yok olduğunu dile getirmektedir.¹¹⁹

KENNETH ve GENDER, sosyal ve kültürel alanlardaki değişimle birlikte insana anlam verici güçlerin büyük kısmının, belki de hepsinin yitirildiğini söylemektedir. İnsan ilişkilerinde meydana gelen metalaşma ve “kullan at” anlayışı giderek insani ilişkilerin doğasını bozmaktadır. “Kullan at”ın anlamı sadece üretilmiş malları atmak değil, aynı zamanda değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, binalara, yerlere, insanlara ve öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabilmesi anlamı taşımaktadır.¹²⁰

Global sosyal değişimle birlikte sosyal sorunların da yoğunlaşmış olması, sokak şiddeti, alkol ve yasal olmayan madde kullanımı, ev içi şiddet, şehrin kenar mahalle olayları gibi sosyal sonuçlar, ruh sağlığı alanında depresyon, tramva sonrası stres bozukluğu ve intihar gibi biçimlerde yansımaktadır.¹²¹

Dünyada toplumlar ve bireyler sürekli bir değişim sürecine girmişlerdir. Bu durum yeni imkanlar açarken, insanları ve toplulukları daha da kırılganlaştırmıştır. Globalleşme ile insanlar yer değiştirmeseler bile, kültürel ürünleri paylaşmaktadırlar. Ancak göçlerle birlikte insanların göç ettiği yerlerde karşılaştıkları sorun ve zorluklara bağlı sıkıntılar gelişebilmektedir.¹²²

¹¹⁸ Musa YAŞAR, “Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye”, <http://www.aydinlanma.1923adk.itu.edu.tr/yddveturk.htm>, 12.01.2002

¹¹⁹ BAUMAN, s.62.

¹²⁰ Kemal SAYAR, “Sıkışan Dünya, Sıkışan İnsan”, <http://www.karizmaergisi.com/article.php?sid=55>, 06.02.2002

¹²¹ Kemal SAYAR, “Sıkışan Dünya, Sıkışan İnsan”, <http://www.karizmaergisi.com/article.php?sid=55>, 06.02.2002

¹²² Kemal SAYAR, “Sıkışan Dünya, Sıkışan İnsan”, <http://www.karizmaergisi.com/aticle.php?sid=55>, 06.02.2002

KLEİNMAN, globalleşmenin dünya ruh sağlığı için kesin bir tehdit olduğunu ifade etmektedir. Hastalıkların global yükünün %11,5'i ruhsal hastalıklara, %4'ü ise depresyona ait görülmektedir. Psikiyatrik bozukluklar ve ruh sağlığı sorunları giderek artmaktadır. Madde kullanımı ve intihar oranları dünyanın pek çok bölgesinde artmaktadır. Bunun yanında zührevi hatalıklar, AIDS, aile yıkımları ve şiddet dünyada hızla artmaktadır.¹²³

3. BOYUTLAR ARASI İLİŞKİLER VE YENİ GÜVENLİK KONSEPTİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

3.1. Boyutlar Arası İlişkiler

Globalleşme sürecinde ortaya çıkan siyasal, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel boyutların hepsi birbiriyle iç içedir. Ancak bu boyutlardan en ağırlıklı olanı ekonomik boyuttur. Globalleşme ile önce ekonomik bütünleşme gerçekleşmekte ve daha sonraki aşamada ise siyasi bütünleşme ortaya çıkmaktadır.¹²⁴ Ayrıca pek çok siyasi anlaşmazlığın temelinde ekonomik sebepler yatmaktadır.¹²⁵ Ekonomik bütünleşme süreci kültürel bütünleşmenin hızlanmasına yol açmaktadır.¹²⁶

Globalleşme ile dünyanın her yerinde ekonomik ve mali birimler birbiriyle entegre olmaya başlamıştır.¹²⁷ İzlenen liberal politikalarla devletin ekonomideki rolü değişmektedir. Devletin etkisini yitirmesiyle birlikte uluslararası şirketlerin ekonomi üzerinde belirleyici rolü gittikçe artmaktadır.¹²⁸ Bunun yanında uluslararası şirketler, hükümet dışı örgütler, zengin kişiler, düşünce kuruluşları, uluslararası ilişkileri gittikçe daha önemli ölçüde etkileyen aktörler olarak dünya sahnesinde yerlerini almaktadırlar.¹²⁹

¹²³ Kemal SAYAR, "Sıkışan Dünya, Sıkışan İnsan", <http://www.karizmadergisi.com/aticle.php?sid=55>, 06.02.2002

¹²⁴ SERTEN, s.152.

¹²⁵ Başak Ekonomi, "Global Demokrasi", <http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/global.html>, 10.01.2002

¹²⁶ KIR, s.28.

¹²⁷ YILDIZOĞLU, s.23.

¹²⁸ Kutlu MERİH, <http://www.turkab.net/kure/wkuretehdit.htm>, 10.01.2002

¹²⁹ Feza ÖZTÜRK, "Küreselleşme Yeni Dünya Düzeni", http://www.mga.gov.tr/turkce/grupe/ves/****fozturk.html, 12.12.2001

Ekonomik bütünleşmeyle birlikte devletler iç hukukunu bu sürece uydurmak zorunda kalmış, bunun yanında kapalı merkezi yönetimler kalmamış, klasik parti yapısı ve merkezi parlamentonun işleyişi değişikliğe uğramak zorunda kalmıştır.¹³⁰

Uygulanan ekonomik politikalarla sendikaları olumsuz yönde etkileyip, kendilerini bu sürece ayak uydurmaların gereği oluşmuştur.¹³¹ Bunun yanında gelir dağılımında bir adaletsizlik meydana gelmiştir. Dünyada 2,5 milyar insan (yaklaşık dünyanın yarısı) yoksullaşma sınırının altında kalmıştır.¹³² Kentler ve metropolite alanlarda değişiklik yaşanmış, daha fazla para kazanma arzusuyla böyle şehirlere göçler artmış bu da işsizliği beraberinde getirmiştir.¹³³ İşsizlikle beraber organize suç örgütlerinde bir artış yaşanmıştır.¹³⁴ Ekonomik boyuttaki bütünleşme süreci, siyasal yapıdaki değişimin yanı sıra sosyal alanda da bir takım problemleri beraberinde getirmiştir. Ayrıca sanayi ve ticari yatırımlarla beraber çevre sorunları artmış ve global bir problem olarak kabul edilmesinin gerekliliği ortaya çıkarmıştır.¹³⁵

Ekonomik bütünleşmeyle birlikte teknolojik ve iletişim alanındaki gelişmeler kültürel boyutta da etkili olmakta, ortak bir kültür meydana gelme sürecinde bir takım problemler yaşanmaktadır.¹³⁶

Ortak bir kültür oluşumu aşamasında, kendinden ödün vermek zorunda kalan birey kendisine hakim olma kapasitesini kaybetmektedir.¹³⁷ Bireysel hareket etme niteliğinin taktirle karşılanan değerler haline gelmesiyle birlikte sosyal ilişkiler geleneksel çerçeveden ayrılmakta ve bireysel düzeyde güvensizlik ve korkuyu da beraberinde getirmektedir. Bu sosyal ve kültürel değişimlerle insana anlam verici alışkanlıklar ve tutumlar yok olmakta, bunun sonucunda, sokak şiddeti, alkol, ev içi şiddet ve merkez çevre oluşumları gibi sosyal sorunlar gittikçe ağırlaşmaktadır.¹³⁸

¹³⁰ Arıbilgi, <http://www.aribilgi.com.tr/bilgitoplumu>, 10.10.2001

¹³¹ “Küresel Saldırı Karşısında Ulusal Devlet ve Sendikalar”, <http://www.ankara.edu.tr/faculties/political/ekonomi/isikli-globalization2.htm>, 25.11.2001

¹³² İYİBOZKURT, s.211.

¹³³ Ercan TATLIDİL, “Türk Gençliği ve Kır-Kent Bağlamındaki İşgücü Sorunları”, <http://www.esiad/eqovizyon/25/tatlidil/html>, 12.12.2001

¹³⁴ Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/2000/04/11/dunya/dun09.html>, 10.10.2001

¹³⁵ GIDDENS, s.27.

¹³⁶ SMITHS, s.127.

¹³⁷ “Küresel Dinamikler”, <http://www.eylem.com/wkuresel.htm>, 10.01.2002

¹³⁸ Kemal SAYAR, “Sıkışan Dünya, Sıkılan İnsan”, <http://www.karizmadergisi.com/aticle.php?sid=55>, 06.02.2002

3.2. Yeni Güvenlik Konseptinin Ortaya Çıkışı

Globalleşme, özellikle ekonomik boyutta yaşanan dönüşümler nedeniyle dünyanın güvenlik anlayışını değiştirmiştir. Ekonomik alanda yaşanan globalleşme dünya ekonomisinin büyük bölümünü refahın paylaşılması açısından henüz kapsamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık yarısı uluslararası ticaret yatırım ve sermaye akışlarından uzak kalmakta, dış ticaret ve yatırımlar daha çok gelişmiş ülkelere yönelmektedir. Bu durum, ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyini derinleştirmekte, global kriz ve tehditlere davetiye çıkarmaktadır.¹³⁹ Az gelişmiş ülkelere elverişsiz yaşam koşulları, gelişmiş ülkelere yönelik yasadışı göçü arttırmış ve sonuçta bu süreçte gelişmiş ülkelere toplumsal huzuru tehdit edebilecek duruma gelmiştir.¹⁴⁰ Milli, dinsel, etnik, sosyal, siyasal biçimlenme ve ekonomik farklılaşmalar medeniyetler arası uzlaşmayı zorlaştırmıştır.¹⁴¹

Globalleşme süreciyle siyasi ve sosyal farklılıkların ekolojik, ekonomik ve kültürel sorunlarla birleşmesinden doğan karmaşık açmazlar oluşmaktadır. Mevcut ulusal, etnik yada dinsel bölünmeler, nüfusun artması, kaynakların kısılaşması, dengesiz gelir dağılımı gibi sorunlarla birleşince ve modern silah teknolojisi ile global birbirine bağımlılık da artınca dünya barışını tehdit eden gelişmelerin artmasına neden olmaktadır.¹⁴²

Globalleşme ile birlikte güvenlik anlayışında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan biri, ulusal güvenliğin kolektif güvenlik antlaşmaları çerçevesinde sağlanması yönündeki eğilimdir. Kolektif güvenlik anlayışına göre, saldırganlık birden fazla devletin ortak hareketleriyle bertaraf edilmesidir. Kolektif güvenlik anlayışında yatan temel düşünce, savaşın ve uluslar arası çatışmanın sebeplerinin, globalleşme sürecinin yarattığı güvensizlikte ve belirsizlikte olduğu görüşüdür. Kolektif güvenlik bu güvensizliği ve belirsizliği ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu tür bir güvenlik konsepti gerektiğinde fiilen harekete geçmek hususunda ahlaki otoriteye ve askeri güce sahip olan bir uluslar arası organın/kurumun varlığını gerektirmektedir. Öte yandan

¹³⁹ Mehmet AKTEL, “Küreselleşme Süreci Ve Etki Alanları”, **S.D.Ü-İ.İ.BF. Dergisi**, S.D.Ü. Basımevi, Isparta, Cilt:6, Sayı:2, 2001, s.198-199.

¹⁴⁰ Birgül HAMEVİOĞLU, “Küreselleşme ve Dış Ticaret Politikası”, <http://www.kirimdernegi.org.tr/kuresel-disticaret.htm>, 10.01.2002

¹⁴¹ Can KIRAÇ, “Medeniyetler Çatışmasına Doğru”, **İletişim Dergisi**, Ekim 2001, s.7.

¹⁴² Gülgün TUNA, **Yeni Güvenlik**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.1.

ulusal güvenliğin sağlanması insan sayısı bakımından kalabalık askeri güçlerin varlığıyla doğrudan doğruya ilişkili görülmemektedir. Bunun yerine mesleğinde profesyonelleşmiş, teknik donanımı güçlü ve hareket kabiliyeti üstün az sayıda askeri gücün güvenliği daha etkin sağlayabileceği düşünülmektedir.¹⁴³

Yeni güvenlik anlayışı olarak askeri boyutta sınırlı olan güvenlik anlayışı ortadan kalkmış, ekonomik, toplumsal, siyasal, çevresel, etnik, kültürel boyutlar da yeni güvenlik anlayışının tanımları eklenmiştir. Yeni teknolojinin, özellikle bilginin saklanması, iletişim alanından hiç olmadığı kadar yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması, güvenlik tanımlarını, anlayışlarını temelden etkilemiştir. Bu durumda tehdit unsurlarının yeni bir boyutla şekillenmesine neden olmuştur. Nitekim ABD’de 11 Eylül’de terör amacıyla kaçırılan uçakların bileşim sitemleri sayesinde kolay kullanılabilir hale gelmesi, bu uçakların uzun süre kaybolması, radarların bilişim destekli sistemlere sızan teröristler tarafından yapılması, Pentagon’un otomatik savunma sisteminin bu sisteme gelen kişilerce bloke edilmesi güvenlik anlayışının değiştiğinin belirtisidir. Bundan böyle gelecekle ilgili güvenlik öngörülleri yapılırken çevre, silahlanma, milliyetçiliğin yükselmesi, refahın ve doğal kaynakların paylaşımının uygun şekilde olmasının gerekliliğini arttırmıştır. 11 Eylül saldırısı da bu adaletsizliklere karşı bir başkaldırıdır. Bu bağlamda çatışma alanları değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerle güvenlik kavramını doğrudan etkileyen temel parametre globalleşme olmuştur.¹⁴⁴

Globalleşme sürecinde oluşan bütün bu sorunların nedeni olarak bu süreçte en karlı olan ABD görülmüştür ve sonunda 11 Eylül saldırısı oluşmuş, globalleşmeden yararlanan dünyayla, globalleşme tarafından tehdit edilen dünya arasındaki uzaklık ortadan kalkmıştır. Globalleşmeden dışlananlara yardım etmek, artık sadece insani bir istek değil, aynı zamanda ülkelerin en önemli çıkarlarından biri durumuna gelmiştir.¹⁴⁵

Durmadan yeni Bir Ladin’ler yaratan ve milyonlarca insanı besleyen nefretin kaynaklarını yok etmek için globalleşmenin özgürlükleri ve meyveleri eşit şekilde

¹⁴³Özel İhtisas Komisyon Raporu, **Küreselleşme**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No:DPT:2544-ÖİK:560, Ankara, 2000, s.57-58.

¹⁴⁴ Okan TANSU, “Birileri Hiç Şaşırmadı”, <http://www.medyakronik.com/arsiv/14090103.htm>, 21.01.2002

¹⁴⁵ Anıl ÇEÇEN, “Küreselleşme Karşısında Türk Aydınlanma Devri”, <http://www.aydinlanma1923.org/sayi/36/36-03.htm>, 10.01.2002

dağıtılmalıdır. Büyük endüstri grupları, ekonomiyi düzenleyen çokuluslu hükümet dışı organizasyonlar ve BM; dini, ulusal farklılıkları ve temel hakların dikkate alındığı devlet yapıları, kuruluşları yaratmak amacıyla bir araya gelmeli ve bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atmalıdırlar.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Ulrich BECK-LE MONDE, “Dikkat Çekenler; Neoliberalizmin Sonu”, <http://www.minidev.com/dikkat/dikkat18.asp>, 12/12.2001

İKİNCİ BÖLÜM

GLOBAL ÖLÇEKTE ULUSLARARASI GÜVENLİĞİ İLGİLENDİREN KURULUŞLAR VE MEVCUT GÜVENLİK ANTLAŞMALARININ YÖNÜ

1. ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE GÜVENLİK ANTLAŞMALARININ GELİŞİMİ

İnsanlar yıllardan beri dünyayı kontrol altına almak, iktidara sahip olmak için savaşımlar ve silahlanmışlardır. Ancak görülmüştür ki bu savaşlar ve silahlanmalar pek çok insanın ölümüne sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan ölmüştür. Bu ve daha önceki savaşlarda meydana gelen ölümler insanların barış içinde yaşama isteğini arttırmıştır. Bu istek Birinci Dünya Savaşı'nda uluslararası bir barış teşkilatının kurulmasını gündeme getirmiş ve Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuştur.¹⁴⁷ Bu cemiyetin başarılarının sınırlı kalması İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olmuş ve tekrar savaş barışa galip gelmiştir. Ancak insanların barış içinde yaşama isteği hiçbir zaman eksilmemiştir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı esnasında BM Deklarasyonu hazırlanmış ve ardından 1945 yılında 50 devlet tarafından imzalanarak BM teşkilatı kurulmuştur.¹⁴⁸ Türkiye de 15 Ağustos 1945 Tarih ve 4801 Sayılı Kanun ile bu deklarasyonu kabul etmiş ve BM'e üye olmuştur.¹⁴⁹

BM teşkilatının amacı, milletlerarası barışı, güvenliği korumak ve devam ettirmektir. Ancak bu kuruluş da barışı tam olarak sağlayamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş dönemi başlamış, bir taraftan serbest piyasa ekonomisini savunan düzen, diğer taraftan kolektif ekonomik faaliyetleri savunan anti-liberal Sovyet Sosyalist düzeni şeklinde iki kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰

ABD ve SSCB tarafından sürdürülen amansız Soğuk Savaş Boyunca her iki ülke birçok çatışmada dolaylı olarak karşı karşıya gelmiştir. Dünyanın hemen hemen tüm ülkeleri doğrudan veya dolaylı olarak Soğuk Savaştan olumsuz biçimde etkilenmiş birkaç kez nükleer savaşın eşiğinden dönmüştür. Çeşitli ülkelerde farklı ideolojiler uğruna onbinlerce insan yaşamını kaybetmiş iç savaşlar başlatılmış veya körüklenmiştir.

¹⁴⁷ Coşkun ÜÇÖK, *Siyasal Tarih (1789-1950)*, Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s.361.

¹⁴⁸ *Ana Britannica Ansiklopedisi*, Hürriyet Ofset Matbaacılık, Cilt 13, İstanbul, 1993, s.94.

¹⁴⁹ *Meydan Larousse*, Sabah Yayınları, Cilt 3, İstanbul, 1992, s.217.

¹⁵⁰ KAZGAN, s.14.

Darbeler yapılmış hükümetler yıkılmış ve kurulmuştur. Süper güçlerin illegal kuvvet kullandıkları veya kullandırdıkları çatışmalarda %85'i sivil halk olmak üzere 20 milyon insan hayatını kaybetmiştir.¹⁵¹

İlk silahsızlanma görüşmeleri Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılmıştır. Bunlar Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı (1921) ve Londra Deniz Silahsızlanma Konferansıdır (1930). Ancak bu konferanslar, bünyesinde imzalanan antlaşmalarla silahsızlanmadan çok, ülkelerin birbirlerine üstünlük sağlamak amacını güttükleri süreçler olmuştur. 1931 yılından itibaren uluslararası buhranların peş peşe ortaya çıkması ile birlikte de deniz ve kara silahlarında yarışma tekrar başlamıştır.¹⁵²

Bu silahlanma sonunda İkinci Dünya Savaşı başlamış ve bu savaşın bitiminde de Sovyet Rusya ve ABD dünyanın iki büyük devleti olarak ortaya çıkmışlardır. Marksist Leninist ideolojiyi benimseyen Ruslar, Asya ve Avrupa ile dünyanın diğer bölgelerinde önem kazanmaya başlayan komünist akımlara dostluk gösterme gereğini duyarken; Amerikalılar ulusların kendi geleceklerine kendilerinin karar vermeleri yolunda hareket ederek, komünizmin dünya çapında yayılma hareketini engellemeye çalışmışlardır. Amerika, İkinci Dünya Savaşı bittiğinde askerlerini geri çekip terhis etmeyi ve tekrar inziva politikasına çekilmeyi düşünüyordu. Barışın korunması işini de “Büyük Devletler” arasında kurulacak sağlam bir BM teşkilatının üstlenmesini istiyordu. Ancak bunun mümkün olmayacağı görüldü. STALİN'in yayılmacı politikası, Amerika'nın Uzak Doğu ve Avrupa'dan çekilmesini engelledi. 1947'li yıllarda başta Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya ve Yugoslavya olmak üzere komünist rejimin altına giren birçok ülke Moskova'dan yönetilen bir blok haline geldi. Bu bloğa karşı, beş Avrupa ülkesi ortak savunma antlaşması ile Batı Avrupa Birliği'ni (BAB) ve daha sonra da aynı amaçla on Avrupa ve iki Amerika kıtası ülkesi askeri savunmalarını birleştirerek Kuzey Atlantik Savunma Paktı'nı (NATO) oluşturmuştu. Böylece dünya iki bloğa ayrılmıştır.¹⁵³

Bloklararası silahsızlanma ve silahların kontrolü alanındaki ilk çabalar ABD Silahsızlanma Başkanı Harold STRASSEN'in 20 Mayıs 1955 tarihinde ileri sürmüş

¹⁵¹ Peter F. DRUCKER, **Yeni Gerçekler**, Çev: Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2000, s. 45.

¹⁵² Fahir ARMAOĞLU, **Siyasi Tarih (1789-1960)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975, s.537-538.

¹⁵³ Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, Ankara, 1995, s.419-422.

olduğu kontrol sistemine ilişkin önerisine kadar inmektedir. Ancak silahların kontrolüne ilişkin önemli çabalardan birisi olarak Cenevre’de 15 Mart 1963 tarihinde yapılan “BM Silahsızlanma Komite Toplantısı’nın Doğu ve Batı temsilcilerinin negatif yaklaşımı ile sonuçsuz kaldığı burada ifade edilmelidir.¹⁵⁴

Berlin Duvarı’nın yükseldiği 1961 Ağustosundan itibaren Sovyetler Birliği atmosferde bir dizi nükleer denemeleri uygulamaya koydu. Bunlar radyoaktif yağışlar meydana getirdi ve bütün dünyada gelecek kuşaklar için genetik tehlike korkusu yarattı. Amerika Cumhurbaşkanı KENNEDY, Sovyetler Birliğine nükleer silahlar konusunda uluslararası bir denetim sağlayacak antlaşma imzalaması için ısrar etti. Öneri reddedilince kendisinin de atmosferde denemeler yapacağını açıkladı. Ancak ABD silah yarışına son verme çalışmalarına da devam etti. Bu çabalar 1963 Temmuzunda sonucunu verdi ve ABD, İngiltere ve SSCB uzayda nükleer denemeler yapmamak üzere bir antlaşmaya vardılar. Aynı yılın sonuna doğru yüzyedi ülke bu antlaşmayı imzaladı. Bu antlaşmayı 1968 nükleer silahların yayılmasını önleme, 11 Şubat 1971 imzalanan ve deniz dibinde, okyanuslarda nükleer silahlarla diğer kitlesel tahrip silahlarının yapımı, kullanılması, depolanmasını ve denenmesini ve fırlatma rampaları inşasını yasaklayan Deniz Yatağı Antlaşması, 16 Aralık 1971 tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi, Amerika ve SSCB arasında imzalanan ve yeraltında 150 kilotondan daha güçlü nükleer silah denemesi yapılmasını yasaklayan 3 Temmuz 1974 Tarihli “Eşik Antlaşması” takip etmiştir.¹⁵⁵ Bütün bu anlaşmalar karada, havada, suda, yeraltında, denizler dibinde ve uzayın gezegenlerinde nükleer silahlar denenmesini, yapımını ve kullanılmasını yasaklamaktadır. Tüm bu yasaklamalar nükleer silahların kullanma alanları ile sınırlıydı. Dolayısıyla bir nükleer silahsızlanma söz konusu değildir. ABD ve SSCB, bu antlaşmaların ardından SALT-I Antlaşmasını imzalayarak, Nükleer Silahsızlanma veya Nükleer Silahların Sınırlandırılması yolunda önemli bir adım attılar. 17 Kasım 1969’da SSCB ve ABD arasında başlayan stratejik silahların sınırlandırılması (SALT) görüşmeleri 26 Mayıs 1972’de Moskova’da ABD Cumhurbaşkanı Richard NİXON ile SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid BREJNEV arasında imzalandı. SALT-I antlaşması ABD ile SSCB arasındaki münasebetlerde bir dönüm noktası olmuştur. Bu

¹⁵⁴ Mehmet ATAY, “Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetleri Antlaşması (AKKA)”, **Avrasya Dosyası**, AB Özel, Yeni Alpoğlu Matbaası, Ankara, 1999, s. 211-212.

¹⁵⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Konuları**, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1989, s.1-9.

antlaşma ile karşılıklı çıkarlar konusunda devamlı temas halinde olmaya, stratejik silahlar da dahil olmak üzere tam ve genel bir silahsızlanma için çaba harcamaya, aralarında ticari, ekonomik, teknik ve teknolojik işbirliğini arttırmayı ve egemenlik açısından bütün devletlerin eşitliğine saygı göstermeyi kabul etmişlerdir.¹⁵⁶

Bu olumlu gelişmeleri takiben 21 Kasım 1972’de SALT-II görüşmeleri başlamış, 1979’da Viyana’da Jimmy CARTER ile Leonid BREJNEV arasında antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşma ile her çeşit füzenin miktar sınırlaması yapılmıştır. Fakat SALT-II antlaşması SSCB’nin 1979 Aralık ayında Afganistan’ı işgali ile uygulanmamış ve son bulmuştur. Amerika bunun üzerine silahsızlanma konusunda Sovyetlerin samimi olmadığı ve yumuşamayı kendi yayılma ve genişleme tasarıları için müsait bir ortam olarak değerlendirdiğini anlamış oldu.¹⁵⁷

SALT-II Antlaşması ile oluşan olumlu ortam ABD ve Avrupa Devletleri tarafından Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerine karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimleri müzakereleri önerisinde bulundu. Doğu Bloku ülkelerinin bu öneriyi kabul etmesi üzerine Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki’de çalışmalarına başladı. 1 Ağustos 1975’de Helsinki Nihai Senedi (Sonuç Belgesi olarak da anılmaktadır) 33 Avrupa Ülkesi (Arnavutluk hariç tüm Avrupa Ülkeleri) ile ABD ve Kanada tarafından devlet ve hükmet başkanları düzeyinde imzalanarak hayata geçti. 1975 tarihinde Helsinki Nihai Senedi ile güven arttırıcı önlemler belirlenirken 1984-1986 yılları arasında Avrupa Silahsızlanma Konferansı, 8 Aralık 1987 Orta Menzilli Silahların (İNF) tümüyle tavsiyesini öngören antlaşma ve 9 Mart 1989 tarihinde Viyana’da Güven ve Güven arttırıcı önlemler müzakerelere başlamış, sonucunda Avrupa Konvansiyonel Kuvvet antlaşması (AKKA) hayata geçirilmiştir.¹⁵⁸

Soğuk Savaş Döneminin bitmesi ile birlikte bu dönemin kalıntıları olarak günümüzde etnik savaşlar, kitle imha silahlarının (KİS) Üçüncü Dünya Ülkelerine yayılması, uluslararası terörizm, organize suçlar, bölgesel savaşlar, siyasal ve radikal İslam, uluslararası göçler, kuzey ve güney arasındaki gittikçe büyüyen ekonomik uçurum, zayıflayan ulus devlet yapıları, nükleer tehdit, ekonomik bloklamalar, insan

¹⁵⁶ Veli YILMAZ, **Siyasi Tarih**, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul, 1998, s.456-460.

¹⁵⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Konuları**, s.12-15.

¹⁵⁸ ATAY, s.213.

hakları gibi konular globalleşme sürecinin önemli problemleri olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁹ Ancak toplumlar, siyasal, ekonomik, demografik ve ideolojik çatışmaların değişen koşullarına paralel olarak yine barış ve istikrarı yeniden düzenlemeyi arzulamaktadır. Fakat bütün bu yeni yapılanmaların kimler tarafından kimlere ya da nelere karşı ve kimlere yapıldıkları zaman içinde farklılık göstermiştir.¹⁶⁰ Güvenliğin globalleştiği İkinci Dünya Savaşından sonra tek tek devletlerin stratejileri yerine kurdukları ittifakları ele almalıyız. Bu bağlamda NATO, BAB, Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) örgütlerinin bir güvenlik arayışının tarafları olduklarını kabul ederek yapılan güvenlik antlaşmalarını ve bu örgütler çerçevesinde inceleyeceğiz.

2. ULUSLARARASI KURULUŞLAR

2.1. Birleşmiş Milletler (BM)

2.1.1. Birleşmiş Milletlerin Kuruluşu

Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan MC'nin başarılarının sınırlı kalması, insanlığın dünya barışının tesisi konusundaki gayretlerini sürdürmelerine engel teşkil etmemiştir. İyi organize edilmiş milletlerarası teşekküllerin barış ve güvenlik sağlamada vazgeçilmez olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda BM İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden tesis edilen dünya barışı ve güvenliğini korumak, milletler arası iktisadi, sosyal ve kültürel işbirliğini sağlamak amacıyla elli devlet tarafından 26 Haziran 1945'de kurulmuştur. 24 Ekim 1945'de Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinin (ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve SSCB) ve BM şartının imzalayan diğer devletlerin tasdiki ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye de BM Şartı'nı 15 Ağustos 1945 Tarih ve 4801 Sayılı Kanunla kabul etmiştir.¹⁶¹

2.1.2. Birleşmiş Milletlerin Yapısı

BM teşkilatının bünyesinde; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Vesayet Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Milletlerarası Adalet Divanı (Lahey Adalet

¹⁵⁹ Ken BOTH, *New Thirty About Strategy and International Security*, Harper Colins Academic, Washington, 1991, s.1-8.

¹⁶⁰ Beril DEDEOĞLU, M. Hakkı CAŞIN, "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar", *Avrasya Dosyası*, AB Özel, Yeni Alpoğlu Matbaacılık, Ankara, 1999, s.155-156.

¹⁶¹ Hamza EROĞLU, *Devletler Umumi Hukuk El Kitabı*, Cilt I, TTK Yayını, Ankara, 1979, s.147-148.

Divanı) ve Sekreterlik olmak üzere altı organı vardır. Bunun yanında çeşitli alanlarda milletlerarası geniş yetkileri bulunan uzmanlık kuruluşları bulunmaktadır.¹⁶²

2.1.2.1. Genel Kurul

Genel kurul, her üyenin bir oy sahibi olduğu BM'in bütün üyelerinden meydana gelen tartışma organıdır. Kurul, oy kullanan üyelerin üçte iki çoğunluğu ile karar alır. Genel Kurul, devletlere tavsiyelerde bulunabileceği gibi, uyulması zorunlu kararlar da alabilir. Üyeliğe alınış, üyelikten çıkarılış, bütçenin onaylanması ve atamalar bunlar arasındadır.¹⁶³

2.1.2.2. Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi, siyasi alanda bir yürütme organı olarak kurulmuştur. Onbeş üyesi vardır. Bunlardan beşi daimi üyedir. Diğer on üye ise genel kurul tarafından bölge esasına göre 2 yıl için seçilir. İtilaflı konularda daimi üyelerin ve diğer dört üyenin olumlu oylarını içine alan dokuz oyla karar verilir. Bir daimi üye, veto hakkını kullanarak veya çekimser kalarak bir kararın alınmasını engelleyebilir.¹⁶⁴

2.1.2.3. Vesayet Konseyi

Vesayet Konseyi, vesayet altındaki ülkelerin yönetimi ile ilgili olarak vesayet altındaki böyle devletlerin temsilcilerinden, daimi üyelerinden ve genel kurulca seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. 2001 yılı itibari ile vesayet altında ülke kalmadığından bu konseyin rolü azalmıştır.¹⁶⁵

2.1.2.4. Ekonomik ve Sosyal Konsey

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Genel Kurul tarafından üç yıl süre için seçilen ellidört üyeden oluşur. Üyelerin görev süreleri biter bitmez yeniden seçilmeleri mümkündür. Amacı barışın ve güvenliğin korunmasını sağlamak olan BM'in bu amacını gerçekleştirebilmesi için, savaşı yaratan ekonomik ve sosyal nedenlerin de ortadan kaldırılması gerekir. İşte Ekonomik ve Sosyal Konseyin görevi bu nedenlerin tespiti ve giderilmesidir.¹⁶⁶

¹⁶² Hava Harp Okulu Komutanlığı, **Barışı Destekleme Hareketi**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s.7-8.

¹⁶³ Edip ÇELİK, **Milletlerarası Hukuk**, Cilt I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975, s.427.

¹⁶⁴ Yılmaz ALTUÇ, **Devletler Umumi Hukuku**, Hava Harp Okulu Yayını, İstanbul, 1968, s.42.

¹⁶⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, **Devletler Hukuku**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s.20.

¹⁶⁶ Devletler Hukuku, s.97.

2.1.2.5. Milletlerarası Adalet Divanı

Milletlerarası Adalet Divanı, BM'in başlıca adalet mekanizmasıdır. Milletlerarası uyuşmazlıkların düzeltilmesini, çözülmesini, adalet ve devletlerarası hukuk prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Onbeş bağımsız yargıçtan oluşur. Bunlar, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi tarafından seçilir. Divan'ın yargı yetkisi, kural olarak isteğe bağlıdır. Devletler aralarında çıkan uyuşmazlıkları Divan'a götürmek hususunda anlaştıkları taktirde, Divan bu uyuşmazlığa bakabilir. Kural olarak isteğe bağlı olmakla beraber, devletler, aralarında yaptıkları iki taraflı ya da çok taraflı antlaşmalarla bazı uyuşmazlıklarda Divan'ın yargı yetkisini zorunlu olarak kabul edebilirler. Bu durumda, tarafların birinin başvurusu üzerine Divan, uyuşmazlığa bakabilir. Ancak ceza yargılaması yapamaz. Ayrıca yargı yetkisinin yanında danışma yetkisine de sahiptir.¹⁶⁷

2.1.2.6. Sekreterlik

Sekreterlik bir genel sekreterin başkanlığında, milletlerarası memur statüsünde yeterince personelden kuruludur. Genel Sekreter, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından atanır. Genel Sekreter, Milletlerarası Adalet Divanı hariç diğer bütün organların toplantılarına katılır ve bu organlarca kendine verilen görevleri yapar. Her hususta Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir.¹⁶⁸

2.1.2.7. Birleşmiş Milletler Uzman Kuruluşları

Uzmanlık Kuruluşları, BM'in çeşitli alanlarda milletlerarası geniş yetkileri bulunan kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar, BM Antlaşmasının 57'nci maddesine göre oluşturulmuştur. Bu madde, "Hükümetlerarası antlaşmalarla kurulan ve statüleri gereğince ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık ve diğer alanlarda milletlerarası geniş yetkileri bulunan muhtelif uzmanlık kurumları şeklinde tanımlanmaktadır. Milletlerarası ondört uzmanlık kuruluşu bulunmaktadır."¹⁶⁹

1- Birleşmiş Milletler Eğitim, Kültür ve Bilim Teşkilatı (UNESCO)

¹⁶⁷ Seha MERAY, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt 1, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1967, s.395.

¹⁶⁸ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **NATO ve NATO'yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar**, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İzmir, 1993, s.5.

¹⁶⁹ Harp Akademileri Komutanlığı, **Avrupa'nın Yeni Kimliği**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993, s.49-50.

- 2- Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)
- 3- Milletlerarası Besin ve Tarım Teşkilatı (FAO)
- 4- Milletlerarası Ticaret Teşkilatı (ITO)
- 5- Milletlerarası Bayındırlık ve Kalkınma Bankası (IBRR)
- 6- Milletlerarası Para Fonu (IMF)
- 7- Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO)
- 8- Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı (IRO)
- 9- Hükümetlerarası Denizcilik Danışma Teşkilatı (IMCO)
- 10- Dünya Posta Birliği (UPU)
- 11- Milletlerarası Telekomünikasyon Birliği (IUT)
- 12- Dünya Meteoroloji Teşkilatı (WMO)
- 13- Milletlerarası Çalışma Teşkilatı (ILO)
- 14- Milletlerarası Atom Enerji Ajansı (IAEA)'dır.

2.1.3. Birleşmiş Milletlerin Amacı

BM'nin kuruluş amaçlarını şöyle sıralayabiliriz: ¹⁷⁰

- a. Uluslararası barış ve güvenliği korumak,
- b. Uluslararası dostane bağları geliştirmek,
- c. Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sorunların çözümünde işbirliği sağlamak ve insan hakları ile temel hürriyetlere saygıyı geliştirmek,
- d. Uluslararası müşterek amaçlara ulaşmada gayretlerin koordine edildiği bir merkez oluşturmak,
- e. Bölgesel çatışmaları önlemek ve barışın devamlılığını sağlamak için gerektiğinde askeri tedbirler alınması dahil çalışmalarda bulunmaktır.

¹⁷⁰ Ekrem UYKUCU, **Renkli Sosyal Bilgiler Ansiklopedisi**, Kahraman Kaynak Kitaplar Serisi I, İstanbul, 1974, s.145.

Üye devletlerin yukarıdaki amaçları gerçekleştirmeleri bir takım prensiplere tabiidir. Bu prensipler kısaca şöyle özetlenebilir:¹⁷¹

- a. BM teşkilatı tüm üyelerin egemen eşitliği prensibi üzerine kurulmuştur,
- b. BM üyeleri arasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü esastır,
- c. BM üyelerinin, BM şartından doğan hak ve menfaatlerinden faydalanabilmeleri için kendilerine düşen yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirmeleri gerekir,
- d. Üyeler milletlerarası münasebetlerde tehdide ve kuvvet kullanımına başvurmadan kaçınacaklardır,
- e. BM üyesi olmayan devletlerin, milletlerarası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde, teşkilatça alınan kararlara uymaları zorunluluğu vardır,
- f. Özü itibariyle bir devletin milli yetkisi içinde bulunan işlere karışılmaması teşkilatça sağlanacaktır.

2.1.4. Birleşmiş Milletlerin Fonksiyonları

Soğuk Savaş döneminde NATO ve Varşova Paktı (VP) gibi birbirine iki zıt bloğun varlığı, BM'nin etkin bir rol oynamasına imkan vermemiştir. VP'nin dağılışı sonrasında BM, etkili bir teşkilat olarak günümüz uluslararası krizlerin çözümünde faaliyetlerini devam ettirmektedir. Ancak Soğuk Savaş döneminde de önemli faaliyetleri olmuştur. Ortadoğu'da 1948 yılında İsrail-Arap devletleri arasında meydana gelen çarpışmalar Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısıyla durdurulmuştur. 1950'li yıllarda başlayan Kore Krizinde BM, oluşturduğu uluslararası gücü ABD Birleşik Komutanlığı emrine vermiştir. Türkiye de bir tugay ile bu güce katılmıştır. 1956'da İsrail, Fransa ve İngiltere'nin Mısır'a askeri müdahalesiyle patlak veren Süveyş Krizi, askeri kuvvetlerin Mısır topraklarından çekilmesi ve BM gücünün bölgeye gelmesiyle çözümlenmiştir. Kıbrıs'taki BM kuvveti 1964 yılından beri Kıbrıs'ta bulunmaktadır.¹⁷²

¹⁷¹ İsmail SOYSAL, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, Cilt 2, (1945-1990), TTK Yayınevi, Ankara, 1991, s.37-38.

¹⁷²Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **NATO ve NATO'yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar**, s.9.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra oluşan Yeni Dünya Düzeninde uluslararası krizler ve sorunlar artış göstermiştir. ABD tüm dünyada daha rahat ve serbest hareket etmek olanağına kavuşmuştur. Ancak yine de askeri ve politik gücünü kullanmadan evvel, bu hareketini daima yasal bir çerçeveye oturtmak istemektedir. BM, 1989 sonrasında 1990 Körfez Krizi, 1991 Yugoslavya İç Savaşı, 1992'de Somali'ye acil insani amaçlı yardım operasyonlarının yasal çerçevesini sağlayamaya çalışmıştır. Ancak Irak'a karşı en sert askeri tedbirleri uygulatan BM, Yugoslavya'da Sırplar tarafından Bosna-Hersek halkına yapılan katliamlara uzun süre seyirci kalmıştır. BM Genel Sekreteri Butros GALİ, etkin önleyici tedbirler almamakla ve askeri müdahale işlemini yavaşlatmakla suçlanmıştır. Ayrıca BM'in Somali'ye yapılan insani yardımları uluslararası bir güç yardımı ile korumaya alması söz konusu ülkenin içişlerine müdahale olarak algılanmıştır. Ancak BM'in bugün için uluslararası krizlere müdahale edebilecek yegane teşkilat olduğu ve etkin bir şekilde işletildiği taktirde dünya sulhu için vazgeçilmez unsur olduğu da bir gerçektir. Değişen dünya koşullarında beklenen etkinlikte görev yapabilmesi için BM teşkilatının geliştirilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.¹⁷³

BM bir savunma kuruluşu değildir. Ancak BM Anayasasının 51'inci maddesi, ortaklaşa güvenlik amacıyla bölgesel düzenlemeler oluşturulabilmesini öngörmektedir. NATO'nun hukuki temelini de bu madde teşkil etmektedir. BM Güvenlik Konseyi içinde ABD, İngiltere, Fransa gibi üç NATO üyesi yer aldığından, NATO'nun BM'deki ağırlığı ve yetkisi fazladır. BM Genel Sekreterliği bugün, Avrupa'yı ilgilendiren BM kararlarında, NATO'nun tam desteğini alarak hareket etmek istemektedir. Bunun yanında BAB da bazı faaliyetlerde (1992 yılında Adriyatik Denizi'nde görev yapmıştır) NATO ile aynı komuta altında olmadan fakat koordineli bir şekilde BM adına hareket edebilmektedir. AGİT'in BM çatısı altında bölgesel bir güvenlik teşkilatı olduğu teyit edilmiştir.¹⁷⁴ 2001 yılında BM'ye üye devlet sayısı yüzseksensekizdir.¹⁷⁵

¹⁷³ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **NATO ve NATO'yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar**, s.10-11.

¹⁷⁴H.A.K. **Avrupa'nın Yeni Kimliği**, s.51-52.

¹⁷⁵H.A.K. **Devletler Hukuku**, s.92.

2.2. Kuzey Atlantik Savunma Paktı (NATO)

2.2.1. Kuzey Atlantik Savunma Paktının Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyetler Birliği'nin askeri güçlerini aynen muhafaza etmeleri ve komünist sistemi diğer devletlere yayma girişimlerinin giderek artması, barışın korunmasında ve istikrarsızlıkların önlenmesinde BM teşkilatının yetersiz kalışı ve BM askeri gücünün kurulmaması gibi nedenlerle kurulmuştur.¹⁷⁶

Kuzey Atlantik Antlaşması, 4 Nisan 1949'da ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İzlanda arasında Washington'da imzalanmış ve 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girmiştir. Yunanistan ve Türkiye 18 Şubat 1952'de, Federal Almanya ise 1954 yılında NATO üyesi olmuştur. Fransa, 1966'da NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır. Ayrıca, Yunanistan 1974 yılında Kıbrıs olayları üzerine NATO'nun askeri kanadından ayrılmışsa da 1980 yılında tekrar teşkilatın askeri kanadına dönmüştür. İspanya da 1982'de NATO'ya katılmıştır. 1999 yılında Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan'ın NATO'ya üye olmasıyla üye sayısı ondokuza çıkmıştır. Ayrıca Arnavutluk, Bulgaristan, Estonya, Latviye, Litvanya, Romanya, Slovenya ve Makedonya NATO'ya üye olmak için başvurmuşlardır.¹⁷⁷

2.2.2. Kuzey Atlantik Savunma Paktının Yapısı

NATO'nun ana organı sözleşme tarafı ve devletlerin temsilcilerden oluşan "NATO Konseyi"dir. Konsey toplantılarının Başbakanlık ve Dışişleri Bakanları katılmaktadır. Ayrıca NATO'nun merkezi olan Brüksel'de Konsey Daimi Temsilcisi bulunmaktadır. Konsey'den başka, NATO'nun önemli organları "Savuma Komiteleri" ile Genelkurmay Başkanlarından oluşan "Askeri Komite"dir. Askeri Komite'ye bağlı dört yüksek komutanlık bulunmaktadır. Bunlar; Müttefik Kuvvetler, Avrupa Komutanlığı (SHAPE), Müttefik Kuvvetler Atlantik Komutanlığı (SACLANT), Manche Komitesi ve Manche Komutanlığı, ABD-Kanada Bölgesi Strateji Grubudur. NATO teşkilatının ayrıca, konsey tarafından atanan bir Genel Sekreteri vardır. Genel Sekreter, diğer görevleri yanı sıra Konseyin Başkan Vekilliği görevini de yapar. Bugün NATO'nun Genel Sekreteri, Lord Robertson'dur.¹⁷⁸

¹⁷⁶ MERAY, s.275-276.

¹⁷⁷ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.517-520.

¹⁷⁸ H.A.K. Devletler Hukuku, s.106-107.

2.2.3. Kuzey Atlantik Teşkilatının Amacı

BM beyannamesinin 51. maddesi, ortaklaşa güvenlik amacıyla bölgesel düzenlemeleri öngörmektedir. NATO, bu hukuku temel çerçevesinde Avrupa’da;¹⁷⁹

- a) Milletlerarası antlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, kuvvet ve tehdide başvurmaktan kaçınılması,
- b) Üyeler arasında sosyal ve ekonomik iş ve göç birliğinin geliştirilmesi,
- c) Tecavüze karşı savunma gücünün müşterek gayret ve karşılıklı yardımlaşma yoluyla takviyesi,
- d) Taraflardan birinin tehdit edilmesi halinde üyeler arasında danışmalar yapılması,
- e) Taraflardan birinin toprağı tecavüze uğradığı takdirde bunun tüm üye ülkelere yapılmış sayılması ve karşılıklı yardım ve dayanışmanın sağlanmasını amaçlamaktadır.

2.2.4. Kuzey Atlantik Savunma Paktının Fonksiyonları

NATO’nun ilk kurulduğu yıllardaki stratejisi, “Kitlesele Mukabele (Massive Retaliation) adı verilen stratejik konsepte dayandırılmıştır. Bu strateji, İttifakın nükleer silahlarının büyük bir saldırıya karşı derhal kullanımını, yani kitlesele mukabele stratejisini öngörüyordu. 1962 Küba krizi ve Sovyetlerin Nükleer güçlerini gittikçe arttırması, NATO’nun stratejisini yeniden gözden geçirmesini, zorunlu kılmıştır. 1967 yılında NATO ileriden savunmayı ve düşmana kendisinin seçtiğı taarruz metoduyla karşılık vermeyi öngören stratejiyi kabul etmiştir. Bu stratejiye göre, düşman önce tecavüze kalkışmaktan caydırılacak, bundan muvaffak olunamadığı takdirde, konvansiyonel silahlardan, genel nükleer mukabeleye giden bir tırmanma içinde düşmana gerekli cevap verilecekti. Bu strateji 1989 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1989 yılından sonra ise globalleşme sürecinin hızlandığı, Soğuk Savaş Dönemi’nin bittiğı ve eski düşmanlarla dostluk ve işbirliği döneminin başladığı, Londra Deklarasyonu ile ilan edilmiş; NATO için yeni bir strateji hazırlanması yönünde direktif verilmiştir. 1991 Haziran’ında Kopenhag’da güvenliğin NATO, AĞİK ve BAB gibi

¹⁷⁹ H.A.K. Avrupa’nın Yeni Kimliğı, s.227.

iç-içe geçmiş grupların teşkil ettiği ilişkiler ağı ile sağlanacağı vurgulanmıştır.¹⁸⁰ 1992 Oslo Bildirisi ile Doğu Avrupa ülkeleri ile kapsamlı bir diyalog, ortaklık ve işbirliğine dayanan yeni ve uzun vadeli bir barışın şart olduğu belirtilmiştir. 1994’de NATO üyesi ülkelerin Devlet Başkanlarının katıldığı Brüksel Zirvesi’nde “Barış için Ortaklık” (BİO) metni yayınlanmıştır. 1994 Brüksel Zirvesinde genişleme prensip olarak kabul edilmiş ve hazırlık süreci başlatılmıştır. 1996 yılında NATO’ya katılmak isteyen devletlerle görüşmelere başlanmıştır; görüşmelere onbeş ülke katılmıştır. Bu ülkeler; Arnavutluk, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan, Finlandiya, Ukrayna ve Azerbaycan’dır.¹⁸¹

Rusya dağılma sürecinden sonra kendisinden ayrılan cumhuriyetlerin NATO’ya katılma isteğine karşı çıkmıştır. Ancak globalleşme sürecinde hiçbir devlet bu değişime karşı gelemeyeceği anlaşılmıştır. Belirsizlik, istikrarsızlık ve çok yönlü tehdit ve riskler sadece NATO ülkeleri için değil, Rusya içinde geçerliydi. Rusya ile NATO ülkelerinin birçok güvenlik çıkarları vardı. Bunun için Mayıs 1997’de Paris’te Rusya ile NATO devletleri arasında NATO’nun genişlemesine izin veren antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma bölgesel çatışmaları önleme ve çözümü, barışı koruma, silahsızlanmayı teşvik etme, silahların kontrolü, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme, nükleer güvenliği artırma, çevresel sorunları çözümü, sivil olağanüstü hallerle ilgili planlama ve bilimsel alanlarda işbirliği gibi konuları kapsamaktaydı.¹⁸²

Mayıs 1997 Rusya-NATO Güvenlik Antlaşmasını takiben Temmuz 1997’de yapılan Madrid Zirvesinde stratejik kavramların güncelleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni stratejinin amaçları, globalleşme sürecinin meydana getirdiği eşitsizliklerin sonucu gelişen akımların ve yönelimlerin dikkate alınması ile NATO’nun askeri yeteneklerinin 21. yüzyıl tehditlerini karşılayabilecek şekilde geliştirilmesi için politik bir çerçevenin oluşturulması olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalarda NATO’nun genişlemesi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin (AGSK) geliştirilmesi ve silahların kontrolü konularına ağırlık verilmiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **NATO ve NATO’yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar**, s.13-14.

¹⁸¹ <http://www.nato.int/genisleme>, 12.12.2002

¹⁸² Hasret ÇOMAK, “Yeni Bir Çağ İçin Yeni Bir Nato Stratejisi”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 370, Ankara, Ekim 2001, s. 33-34.

¹⁸³ “1997 Madrid Zirvesi”, <http://www.nato.int>, 12.12.2001

23-24 Nisan 1999'da yapılan Washington Zirvesi'nde, ittifakın temel ve daimi amacı, üyelerin güvenlik ve askeri yollarla korunması, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusunda paylaşılan değerlerin benimsenmesi ve Avrupa-Atlantik bölgesinin tümünde barış ve istikrara katkıda bulunmak olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda etnik çatışmalar, insan haklarının ihlali, politik istikrarsızlık ve ekonomik zafiyet önemli tehdit ve tehlikeler olarak gösterilmiştir. Bu olumsuzlukları gidermek için de diğer ülkelerle "ortaklık" "işbirliği" ve "diyalogun" arttırılmasını öngörmektedir. Bu temel amaçlara ulaşmak için NATO'nun, BM Yapısı'na bağlı ulusların bir ittifakı olarak "güvenlik", "danışma", "caydırma ve savunma", "kriz yönetimi" ve "ortaklık" görevleri 21.yy'da yürütecek en etkili uluslararası kuruluş olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁴

NATO'nun günümüzde uyguladığı stratejiyi ve başarısının ölçüsünü ABD eski Dışişleri Bakanı Madeleine K. ALBRIGHT 24 Mayıs 2000 tarihinde Floransa/İtalya'da icra edilen Kuzey Atlantik Bakanlar Toplantısının açılış konuşmasında sarf ettiği sözler açıklayabilir: "Başarımızı kazanılan savaşlarla değil, önlenen çatışma veya anlaşmazlıklarla ölçmeliyiz."¹⁸⁵

Görüldüğü gibi NATO Soğuk Savaş bittikten sonra artık NATO'ya ihtiyaç kalmadı diyenlerin aksine, kendine çok geniş bir görev alanı çizmiş olan ve tüm dünya üzerinde emniyet ve güvenliğin sağlanması görevini üstlenen çok önemli bir kuruluştur. Bu nedenle NATO stratejilerini devamlı geliştirerek kendisini yenilemektedir. NATO, globalleşen dünyada barış ve güvenliğin sağlanması, ekonomik ve sosyal dengelerin kurulması yolunda etkin bir güç olarak varlığını sürdürmekte ve ilgi alanını yalnız Avrupa ile sınırlamayıp Asya ve Afrika kıtalarına da uzatarak dünya genelinde bir güç olmaya devam etmektedir.

2.3. Batı Avrupa Birliği (BAB)

2.3.1. Batı Avrupa Birliği'nin Kuruluşu

Sovyetler'in yaptıkları komünist müdahaleler içinde Batılı devletler üzerinde en fazla etkili olan ve tepki uyandıran Şubat 1948'deki Çekoslovakya darbesi olmuştur.

¹⁸⁴ Javier SOLANA, "Washington Zirvesi, NATO 21. Yüzyıla Cesur Adımlarla Giriyor", **NATO Dergisi**, No:1, Bahar Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.5.

¹⁸⁵ Madeleine ALBRIGHT, "Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı Açılış Konuşması", Floransa/İtalya, <http://www.nato.int>, 12.12.2002

Bu olay sonunda Sovyetler'in Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlar'daki hakimiyeti ve egemenliği tamamlanmış oluyordu. Bundan sonra sıra Batı Avrupa'ya gelecek demektir. Dolayısıyla, Çekoslovakya olayı Batılılar için bir dönüm noktası oldu. Sovyetler'in bu tehdidi üzerine İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un aralarında, 4 Mart 1948'de Brüksel'de başlayan toplantı, 17 Mart 1948'de "Batı Avrupa Birliği'ni" (BAB) kuran bir antlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmıştır. BAB'a 1954 yılında Federal Almanya ile İtalya'da katılmıştır. Birliğe başlangıçta İskandinav ülkeleri de dahil edilmek istenmiş ise de, bu ülkelerin Sovyetler Birliği ile komşu durumda bulunmaları ve Sovyetler'i kışkırtmak istememeleri sebebiyle ittifaka girmeleri mümkün olmamıştır.¹⁸⁶

2.3.2. Batı Avrupa Birliği'nin Yapısı

BAB'ın organları Danışma Meclisi, Savunma Meclisi ve Genel Kurmay Komitesi'dir. Danışma meclisi, Birliğe üye olan devletlerin Dışişleri Bakanlarından, Savunma Meclisi Savunma Bakanları'ndan, Genel Kurmay Komitesi ise Genelkurmay Başkanlarından oluşur.¹⁸⁷

BAB, Avrupa'daki Sovyet tehdit ve yayılmasına karşı alınmış ilk askeri tedbirdir. Fakat, Amerika'nın ittifak içinde yer almamış olması, BAB'ı, Sovyetler karşısında bir denge unsuru olmaktan yoksun bırakmıştır. Bu durum Avrupa ve Amerika'yı daha geniş bir ittifak sistemi kurmaya sevk etmiş ve NATO ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

BAB üyelerine baktığımızda dört farklı üyelik statüsünün olduğunu görmekteyiz. Örgüt içerisinde toplam yirmisekiz üye yer almaktadır.

Tam üye ülkeler: İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Portekiz, İspanya ve Yunanistan'dır.

Ortak üyeler: Norveç, Türkiye, İzlanda, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'dır.

Gözlemci üyeler: Danimarka, Finlandiya, İrlanda, Avusturya ve İsveç'tir.

¹⁸⁶ YILMAZ, *Siyasi Tarih*, s.399.

¹⁸⁷ <http://www.wev.int/home.htm>, 12.12.2002

¹⁸⁸ ARMAOĞLU, *Siyasi Tarihi (1789-1960)*, s.445-446.

Yardımcı Ortaklar: Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dır.¹⁸⁹

2.3.3. Batı Avrupa Birliği'nin Amacı

BAB, üye ülkeler arasında siyasi, kültürel, sosyal ve güvenlik konularında işbirliği yapılmak suretiyle, Avrupa bütünleşmesini teşvik edilmesini öngörmektedir.¹⁹⁰

2.3.4. Batı Avrupa Birliği'nin Fonksiyonları

Kuruluşundan 1973 yılına kadar BAB, Batı Avrupa'daki işbirliğini teşvik edici bir rol oynamıştır. Birlik, Federal Almanya'nın NATO'ya katılımını sağlamış, silahların kontrolü konusunda Batı Avrupa Ülkeleri arasındaki ilişkileri arttırmıştır. 1973 yılında da görev alanını daraltmaya başlamıştır. Ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki çalışmalarını AT'na ve AK'ne devretmiştir. BAB 1980'lerden itibaren NATO ile uyumlu ancak ayrı bir güvenlik kurumu oluşturma yönünde daha aktif hale gelmeye başlamıştır. 27 Ekim 1984 tarihli Roma Deklerasyonu, Avrupa'nın güvenliği için BAB'ın daha aktif hale getirilmesine işaret etmiş, Birliğin Avrupa'yı etkileyen Avrupa dışındaki kriz bölgeleriyle de ilgilenmesi gerektiğini öngörmüştür. 27 Ekim 1987 yılında toplanan Lahey Platformu, BAB'ın NATO'nun Avrupa kanadı olarak daha da güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla da BAB üyeleri, İran-Irak Savaşı sırasında İran Körfezi'nde denizcilik faaliyetlerinin tehlikede olduğu gerekçesiyle NATO ile ortak harekete geçmişlerdir.¹⁹¹

1991 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile AT, AB'ne dönüştürülmüştür. Aynı Antlaşma ile ortak dış savunma politikası ile müşterek karar verme mekanizmasının teşkil edilmesi öngörülmüş, BAB'ın da AB'nin güvenlik ve savunma kimliği organı olduğu kabul edilmiş ve BAB'nin NATO'nun Avrupa ayağı ve AB'nin savunma bileşeni olarak görev yapması benimsenmiştir. Maastricht Antlaşması ile eş zamanlı olarak 1992 tarihli Avrupa Petersburg Deklerasyonu ile BAB'ın üstleneceği asil görevler, günün şartlarına uygun olarak "kollektif savunma" dışı görevler olarak belirlenmiştir. "Petersburg Görevleri" olarak adlandırılan bu görevler:¹⁹²

¹⁸⁹ Ebru BARLAS, **NATO ve BAB ile Değişen Avrupa Güvenlik Sistemi**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1996, s.10.

¹⁹⁰ BARLAS, s.10.

¹⁹¹ Engin ERDEM, **Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenliği**, Avrasya Dosyası, AB Özel, Yeni Alpoğlu Matbaacılık, Ankara, 1999, s.198-199.

¹⁹² BARLAS, s.12.

- a) İnsani yardım, kurtarma ve tahliye operasyonları,
- b) Barışı koruma hareketi,
- c) Muharip kuvvetlerin de kullanılabileceği kriz yönetimi görevleridir.

1992 yılında Türkiye, Roma Deklerasyonu ile BAB'ne ortak üye olmuştur. 1996 yılında Berlin Kararları ile AGSK'nin NATO içinde geliştirilmesine karar verilmiştir. 15 Nisan 1997 Kararları ile Türkiye gibi ortak üye statüsündeki NATO üyesi ülkelerin, NATO imkanlarının kullanıldığı BAB hareketindeki karar verme mekanizmasına tam üye hakları ile katılımı kabul edilmiştir. Daha sonra Türkiye'nin NATO imkanları olmaksızın da herhangi bir BAB hareketine katılımını onaylanmasını müteakip karar verme hakları ile iştirakı da kabul edilmiştir.¹⁹³

AB'nin amacı herhangi bir kriz yönetimi ve barışı destekleme hareketinde kendi kendine karar verebilen ve yeterli bir güvenlik ve savunma kimliğine kavuşmak ve ortak savunma politikası oluşturmaktır. Kriz yönetimi ve barış destekleme hareketinden sorumluluğun AB tarafından yüklenilmesi durumunda NATO sadece nükleer caydırıcılık ve kollektif savunma durumunda kullanılan bir organizasyona dönüşebilecekti.¹⁹⁴

Avrupa Konseyi Avrupa öncülüğünde yapılacak operasyonlarda kullanılmak üzere 2003 yılına kadar üye ülkelere elli ila altmışbin civarında bir kuvvetin oluşturulmasına karar vermiş bulunmaktadır. Fransa tarafından ortaya atılan ve desteklenen bu ordu fikri ile belirli bir komuta yapısı, operasyon, tecrübe ve kabiliyeti olmayan BAB'nin NATO'ya alternatif bir örgüt haline getirilmesi tasarlanmaktadır.¹⁹⁵

Aralık 1999 NATO Washington Zirvesi'nde NATO AB ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda AB'nin NATO'nun imkan ve yeteneklerini AGSK kavramı bünyesinde kullanması ve karar alma mekanizmalarında Türkiye'nin dışarda bırakılması girişimleri gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁶ Özellikle AB ülkelerinin bu yönde istekleri Türkiye'nin kararlı tutumu nedeniyle henüz gerçekleşmemiştir.

¹⁹³ ÇOMAK, s.36-37.

¹⁹⁴“Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi”, Helsinki Zirvesi, <http://www.europa.eu.int>, 22.03.2002

¹⁹⁵ “Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi”, Madde 28. <http://www.weu.int/home.htm>, 22.03.2002

¹⁹⁶ Hasan ÜNAL, “AGSK ve Türkiye”, **Zaman Gazetesi**, Ankara, 24 Aralık 1999, s.4.

Amerika, AGSK'ni Avrupa ülkelerinin BAB bünyesinde gerçekleştirmek istemesini ilk başta olumlu karşılamıştı. Bu durum Avrupa ülkelerinin özellikle ekonomik yönden NATO'ya yaptıkları katkıyı arttıracak, ABD'den yapılacak savunma alımlarını kolaylaştıracak ve Avrupa'nın Silahlı Kuvvetlerini NATO'nun yeni dünya stratejisini doğrultusunda yapılandırmalarını sağlayarak, Avrupa'da meydana gelebilecek bölgesel çatışma ve krizlerde ABD'nin karışmasına gerek kalmadan Avrupa ülkelerinin kendi başlarına hareket icra edebilecek düzeye gelmesi sonucunu doğuracaktı.¹⁹⁷

Savunma politikası konusunda Demokrat Parti ile oldukça farklı düşüncelere sahip olan ve askeri güce her zaman özel bir önem veren Cumhuriyetçilerin seçimi kazanmasından sonra ABD'nin bu tutumu değişmiştir. Şubat ayının başında Münih'te icra edilen Uluslararası Güvenlik Konferansı'nda konuşan ABD Savunma Bakanı Donald RUMSFELD "Avrupa Ordusu, NATO'yu zayıflatır. Oysa bizim NATO'yu güçlendirmemiz gerekir" diyerek Avrupa'nın savunmasında eskiden olduğu gibi gelecekte de NATO'nun başrolü oynayacağını vurgulamıştır. ABD Savunma Bakanı bu açıklamasıyla, AB'nin BAB bünyesinde oluşturmayı planladıkları acil müdahale gücüne sıcak bakmadıkları mesajını vermektedir. Ayrıca Balkanlar'da da daha aktif olacaklarını da vurgulayan RUMSFELD, ABD'nin nükleer savunma sisteminde ısrarlı olduklarını açıklayarak nükleer savunma sistemini Avrupa'yı da içine alacak şekilde düşündüklerini belirtmektedir.¹⁹⁸

2.4. Avrupa Konseyi (AK)

2.4.1. Avrupa Konseyinin Kuruluşu

Batı Avrupa'nın demokratik ülkelerini biraraya getirmek, Avrupa hükümetleri ve parlamenterleri arasında çeşitli alanlarda işbirliğini gerçekleştirmek için Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve Norveç tarafından kurulmuştur. Aynı yıl Türkiye ve Yunanistan daha sonra çeşitli tarihlerde Avusturya, Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Almanya, Macaristan,

¹⁹⁷ Ali Nedim KARABULUT, "NATO,AB ve Türkiye", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 370, Ekim 2001, s.48.

¹⁹⁸ Donald RUMSFELD, "Uluslararası Güvenlik Konferansı", **Hürriyet Gazetesi**, Münih Almanya, 5 Şubat 2001, s.5.

İzlanda, Lintestayn, Malta, Portekiz San Marino, İspanya, İsviçre, Polonya ve Slovenya üye olmuşlardır.¹⁹⁹

2.4.2. Avrupa Konseyinin Yapısı

Avrupa Konseyi'nin 42 maddelik bir statüsü var. Bu statüye göre Konseyin organları Bakanlar Komitesi ile Danışma Genel Kurulu'dur. Bakanlar Komitesi, bir inceleme ve üye devletlerin hükümetlerine tavsiyelerde bulunma organıdır. Bakanlar Komitesi'nin yıllık çalışmaları bir raporla Danışma Genel Kurulu'na bildirilir. Danışma Genel Kurulu, Konsey'in görüşme organı olup; her üye devletin parlamentolarınca seçilen temsilcilerinden oluşur. Üye devletlerin Danışma Genel Kurulu'na gönderecekleri temsilcilerin sayısında, üye devletlerin nüfusları dikkate alınır. Danışma Genel Kurulu yılda bir kez toplanır ve kararlar üçte iki çoğunlukla alınır. Avrupa Konseyi üyesi olmak için gerekli koşulların bir kısmını kaybettiği anlaşılan bir üye devlet, belli bir süre temsil hakkından yoksun bırakılabilir ve Bakanlar Komitesince Konsey'den çekilmeye davet olunur. Bu davete uymayan üye devlet, Bakanlar Komitesi kararı ile belli bir tarihten itibaren Avrupa Konseyi üyeliğinden çıkarılır. Buna örnek olarak Yunanistan'ın Cunta ile yönetimi son bulduktan sonra 1974 yılında tekrar Avrupa Konseyi'ne dönmesidir.²⁰⁰

2.4.3. Avrupa Konseyinin Amacı

Avrupa Konseyi'nin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:²⁰¹

- a) Üyeler arasındaki ortak ilişkileri korumak,
- b) Ekonomik ve siyasal gelişme için birlik oluşturmak,
- c) Ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, hukuksal ve gözetimsel ortaklık kurmak,
- d) İnsan hakları ve özgürlükleri koruyarak geliştirmektir.

¹⁹⁹ Harp Akademileri Komutanlığı, **21.yy'a Girerken Dünya Düzeni**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, s.21.

²⁰⁰ H.A.K. **Devletler Hukuku**, s.101-102.

²⁰¹ Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Silahlı Kuvvetler Muhtırası Lüzumlu Bilgiler**, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 2002.

2.4.4. Avrupa Konseyi'nin Fonksiyonları

Avrupa Konseyi'nin kuruluşundan bu yana Avrupa büyük değişiklikler geçirmiş olup; konseyin kuruluş amacı olan, halklar ve kuruluşlar arasında barış ve dostluk kurulması büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Fertlerin diktatörlük ve baskı rejimlerine karşı korunması uluslararası güvence altına alınmıştır. Avrupa Konseyi, Avrupa demokrasileri için etkin bir buluşma noktası oluşturmaktadır. Çalışma programı bugün terör, uyuşturucu madde kaçakçılığı, sporda şiddet olayları, gençlerin işsizliği, hava ve doğanın kirlenmesi, şehirlerin yenilenmesi gibi güncel sorunları kapsamaktadır. Bunların yanı sıra bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler karşısında insan haklarının geliştirilmesi, ekonomik büyüme oranının çok düşük, hatta sıfıra eşit olmasına rağmen sosyal güvenlik standartlarının düşürülmemesi ve açık ve çok kültürlü yeni bir toplum yaratılması için daha uzun vadeli çalışmalar da yürütülmektedir. Yani AK askeri kararlar hariç, hemen hemen her konuda çalışma yapmaktadır.²⁰²

2.5. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

2.5.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının Kuruluşu

Avrupa'da güvenlik, ekonomi ve insan hakları konularında, üyeler arasındaki işbirliğini geliştirmek, kalıcı ve güvenilir bir barış ortamının yaratılması maksadıyla bir konferans fikri ortaya atılmıştı. Bu fikir esas itibari ile Doğu Bloku'ndan kaynaklanan bir fikirdir. Temelinde Almanya'nın bölünmüşlüğü ve Berlin sorunlarının yer aldığı Soğuk Savaş dönemi Avrupa'da ki sınırları meşrulaştırma isteği yer almaktadır. 1960 sonlarına kadar bu yönde devam eden öneriler Batı tarafından dikkate alınmamıştır. Daha sonra Batılı devletler, Avrupa güvenliği konusunda görüşmeleri kabul etmiş, ancak buna paralel olarak "Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimleri" müzakerelerine de başlanması önerisinde bulunmuştur. Doğu Bloku'nun da bu öneriyi kabul etmesi üzerine AGİK 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki'de çalışmalarına başlamıştır. Hazırlık çalışmaları iki yılı aşkın süre devam eden Konferans, 1 Ağustos 1975'de Helsinki Nihai Senedi'nin otuzüç Avrupa Ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından devlet veya hükümet başkanları düzeyinde imzalanmasıyla hayata geçirilmiştir.²⁰³

²⁰² H.A.K. *Avrupa'nın Yeni Kimliği*, s.295.

²⁰³ YILMAZ, *Siyasi Tarih*, s.468.

2.5.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının Yapısı

AGİK, 1994 Budapeşte Zirvesi'nde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı AGİT adını almıştır. Günümüzde Vancouver'den Vladivostok'a kadar uzanan bir bölgede ellibeş devletin üye olduğu bir teşkilat olan AGİT, kendi bölgesinde erken ihbar, çatışmayı önleme, kriz yönetimi ve kriz sonrası iyileştirmeye yönelik bir kuruluştur. Türkiye'de 1975'de üye olmuştur. Türkiye'nin AGİT temsilciliği Viyana'da olup, bu temsilcilikte albay rütbesinde üç subayımız görev yapmaktadır.²⁰⁴

1992 Yugoslavya olaylarında dolayı Yugoslavya'nın AGİT üyeliği askıya alınmıştı. Ancak söz konusu ülke 1 Kasım 2000'de AGİT'e tekrar kabul edilmiştir.²⁰⁵

AGİT ülkeleri hükümet veya devlet başkanları iki yılda bir düzenlenen zirve toplantıları vesilesiyle bir araya gelerek bu kuruluşun gelecekteki görev ve yetkilerine ilişkin kararlar almaktadırlar. Bunun yanında yılda bir kez dışişleri bakanları düzeyinde Bakanlar Konseyi toplanmaktadır. Bakanlar Konseyi AGİT'in en önemli karar alma ve yürütme organıdır. Ayrıca yılda iki kez Prag'ta toplanan Üst Düzey Konsey'de Dışişleri Bakanları Siyasi Direktörleri seviyesinde bütçenin tabi olacağı esaslar tartışılır. Bu organların yanında; olağan siyasi danışma ve karar organı olan ve haftada bir kez toplanan Daimi Konsey, AGİT'in genel sorumluluğuna sahip icra makamı olan Dönem Başkanı, siyasi konularda dönem Başkanının en yakın yardımcısı olan Genel Sekreter, silahlı çatışmalara dönüşme eğilimi taşıyan ulusal azınlık sorunlarının erken bir aşamada önlenmesi ve barışçı yollardan çözümüne katkıda bulunması amaçlanan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, insan hakları ve demokrasi konusunda Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu ile AGİT bölgesinde çatışma riskini azaltmak için merkezi Viyana'da kurulu Çatışmaları Önleme Merkezi isimli diğer organlar mevcuttur.²⁰⁶

2.5.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Amacı

AGİT'in amaçları Helsinki Nihai Senedi ile kabul edilen on temel prensip ve tespit edilen güven arttırıcı önlemler ile özetlenebilir. Bunlar:²⁰⁷

²⁰⁴ Abdülkadir ŞENER, . Genelkurmay Başkanlığı Silahsızlanma Şubesi, Sınıf Okulları Konferans Notları, s.1-2.

²⁰⁵ Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/2000/11/11/dil/05dun.shtml>, 12.10.2001

²⁰⁶ YILMAZ, *Siyasi Tarih*, s.473-475.

²⁰⁷ YILMAZ, *Siyasi Tarih*, s.468.

- a) Devletlerin egemen eşitliği, egemenliğin özündeki haklara saygı,
- b) Tehdit veya kuvvete başvurmama,
- c) Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı,
- d) Sınırların dokunulmazlığına saygı,
- e) İçişlerine karışmama,
- f) Düşünce, vicdan, din ve inanç hürriyetlerine de olmak üzere insan hakkına ve temel hürriyetlerine saygı,
- g) Halkların eşitliği ve kendi kaderini tayin hakkı,
- h) Devletlerarası işbirliği,
- i) Uluslararası hukuk çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi,
- i) Anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü kapsamaktadır.

Helsinki Nihai Senedi kabul edilen temel prensipler ve tavsiyeler “sepet (basket)” tabir edilen üç ana bölümden düzenlenmiştir. Bunlar:²⁰⁸

a) Birinci Sepet (Basket 1): Güvenliğin politik ve askeri yönleri ile ilgilidir. Üye devletler arasındaki yönlendirici prensipleri ve askeri güven artırıcı önlemleri içermektedir. Bunlar, büyük çaplı askeri manevraların önceden bildirilmesi, gözlemci değişimi, silahsızlanma ile ilgili meselelerdir.

b) İkinci Sepet (Basket 2): Ekonomi, bilim, teknoloji ve çevreyi içeren işbirliği alanları ile ilgilidir. Bunlar içinde ticari mübadele, endüstri alanında işbirliği ve ortak menfaat projeleri, ticaret ve endüstri alanında işbirliği ile ilgili koşullar, hava kirliliğinin kontrolü, su kirliliğinin kontrolü ve içilebilir sudan faydalanma, yerleşim bölgelerindeki çevre koşullarının geliştirilmesi, turizmin geliştirilmesi gibi konular yer almaktadır.

c) Üçüncü Sepet (Basket 3): İnsani boyut ve diğer sahalarla ilgili olan (bilgi mübadelesi, kültür alanında mübadele, eğitim alanında mübadele), aynı zamanda Akdeniz’e ilişkin bir takım tavsiyelerde bulunan bölümdür.

²⁰⁸ ŞENER, s.1-2.

2.5.4. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı'nın Fonksiyonları

AGİT'da kararlar oybirliği ile alınır. Kararların sadece politik bağlayıcılığı olup, hukuki bağlayıcılığı yoktur. Karar verme süreci Zirve, Bakanlar Konseyi ve Daimi Konsey olmak üzere üç seviyede gerçekleşir. Bunun yanında çok özel durumlarda kararlar oybirliği olmaksızın da alınabilmektedir. 1992 Prag Bakanlar Konseyi'nde alınan karar gereği AGİT açık ve büyük ihlali ile ilgili devletin oyu olmaksızın karar alınabilmektedir. Buna oybirliği eksi bir (concensus minus one) prensibi denmektedir. Bir diğer oy birliği istisnası oy birliği eksi iki (concensus minus two) kuralıdır. 1992 yılında Stockholm'de alınan karar gereği Bakanlar Konseyi üyesi devletlerin alınan karara karşı olup olmadıklarına bakılmaksızın uyuşmazlık içinde bulunan iki devletin uzlaşma zemini bulmaları için karar alınabilmektedir. Bu kural henüz hiç uygulanmamıştır.²⁰⁹

AGİT süreci Helsinki Nihai Senedi ile başlayıp, Belgrad (1977-78), Madrid (1980-83), Viyana (1986-1989), Paris (1990), Helsinki (1992), Budapeşte (1994), Lizbon (1996) ve İstanbul (1999) izleme toplantılarıyla, niyet beyanlarından başlayarak kurumsallaşmış ve yaptırım gücü olan bir konuma gelmiştir.²¹⁰

Belgrad Birinci İzleme Toplantısı'nda (1977-78) fazla bir ilerleme kaydedilmemi, belirli boyutlardaki askeri manevraların önceden bildirilmesi gibi konularda kısa bir kazanç belgesi kabul edilmiştir. Madrid İkinci İzleme Toplantısı'nda (1980-83) ki en önemli gelişme, askeri güvenlik alanında sağlanmış olup; Avrupa'da Güven ve Güven Arttırıcı Önlemler ve Silahsızlanma Konferansı (ASK)'nın Stockholm'de toplanması kararlaştırılmıştır. 1984'de toplanan Silahsızlanma Konferansı ile belirli askeri faaliyetlerin ön bildirimi, gözlenmesi, yıllık faaliyet takvimi teatisi ve denetim başlıkları adı altında bir belge hazırlanarak 1987'de yürürlüğe konmuş ve 1991 Viyana Belgesi'nin yürürlüğe girmesine kadar devam etmiştir. Viyana Üçüncü İzleme Toplantısı (1986-1989) ile Helsinki Nihai Senedi ve Madrid Zirvesi gözden geçirilmiş, Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Müzakereleri (AKKUM)'nin hazırlık çalışmalarının başlamasına karar verilmiştir. 19-21 Kasım 1990'da Paris Zirvesi'nde Soğuk Savaş'ın sona erdiği tescil edilmiş, Avrupa'nın tek siyasi yönetim tarzı olarak

²⁰⁹ ŞENER, s.4-5.

²¹⁰ H.A.K. 21.Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, s.22.

demokrasi benimsenmiş, barış, istikrar ve adaletin temelinde temel özgürlüklere ve insan haklarına dayalı demokrasinin yattığını vurgulanmış ve AGİK'nin değişen koşullara uygun olarak yeniden yapılandırılması amacıyla atılması gereken adımlar saptanmıştır. Paris Şartı ile başlayan AGİK'teki kurumsallaşma çabaları 1992'de Helsinki ve 1994'te Budapeşte Zirvelerinde kabul edilen belgelerle devam ettirilmiştir. 1992 Helsinki Belgesi, AGİK'e, erken uyarı, çatışma önleme gibi iddiaları görevler yüklemiştir. AGİK'in AGİT adını alması 1994'de Budapeşte Zirvesi'nde kararlaştırılmıştır. 1996 yılında yapılan Lizbon Zirvesi sonunda silahların kalması ve AGİT'in gündemini genişletilmesi kararlaştırılmıştır. 18-19 Kasım 1999 tarihlerinde, İstanbul'da icra edilen AGİT Zirvesinde "İstanbul Deklarasyonu", "Avrupa Güvenlik Şartı" ve "Uyarlanmış AKKA" isimli üç önemli belge imzalanmıştır. Bu belgeler ile AGİT daha güçlü ve etkin bir örgüt olarak ortaya çıkmak istemektedir.²¹¹

AGİT, ekonomi amaçlar üzerine kurulmuş bir teşkilat değildir. Ancak güvenliğin bir parçası olarak ekonomi ve çevre konuları ile de ilgilenmekte, barış, istikrar ve huzura yardımcı olacak ekonomik ve çevre problemleri ile ilgili dayanışma ve işbirliği konusunda faaliyet göstermektedir.²¹²

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan yeni güvenlik ortamına geçiş döneminde başarılı ve etkin bir rol oynayan AGİT, her geçen gün Avrupa güvenliğinde daha fazla söz sahibi olmaktadır. AGİT'in bugünkü öncelikleri:²¹³

- a) Ortak değerlerin geliştirilmesi ve medeni toplumların oluşumunun sağlanması,
- b) Bölgesel çatışmaların önlenmesi, bunda başarısız olunursa savaştan etkilenmiş bölgelere barışın getirilmesi ve bölgesel dengenin sağlanması,
- c) Gerçek ve olabilecek güvenlik boşluklarının üstesinden gelinmesi ve işbirliğine dayalı güvenlik sistemi geliştirerek Avrupa'da yeni ayırım hatlarının oluşturulmasına mani olunmaktır.

²¹¹ H.A.K. 21.Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, s.23.

²¹² Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/uluslararası/avrupaguv.htm>, 24.03.2002

²¹³ ŞENER, s.11.

2.6. Asya’da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGAÖK)

5 Ekim 1992 tarihinde, Kazakistan Cumhurbaşkanı NAZARBAYEV’in Asya’da AGİT benzeri bir güvenlik ve işbirliği süreci başlatılması önerisi ile başlamıştır. Konferansın hedefi, Asya’da AGİT benzeri amaçlara ve kurumlara sahip bir işbirliği yapılmasının temellerini atmaktır. Afganistan, Azerbeycan, Çin, Filistin, Hindistan, İran, İsrail, Kazakistan, Kırgızistan, Mısır, Moğolistan, Pakistan, Rusya Federasyonu (RF), Tacikistan, Türkiye ve Özbekistan tam üye, ABD, Arap ülkeleri birliği, Avusturya, Endonezya, Japonya, Kuzey Kore, Malezya, Tayland, Ukrayna ve Vietnam gözlemci olarak katılmaktadır. Konferans çerçevesinde yapılan toplantılarda BM ve AGİT yetkilileri de hazır bulunmaktadır. 14 Eylül 1999 tarihinde, AİGAÖK’na üye devletler, kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen ve Helsinki Nihai Senedi’nde yer alan ilkeler ile uyum içerisinde bulunan sekiz maddelik ilkeler bildirisini imzalamıştır.²¹⁴

2.7. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)

Soğuk Savaş’ın eski düşmanlıklarını tarihe gömülmesi, VP’nın lağvedilmesi ve SSCB’nin dağılma sürecine girmesinden sonra, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri, SSCB ve SSCB’den ayrılan yeni cumhuriyetlerle irtibatı devam ettirmek, bunları siyasi reformlara ve yeni Avrupa yapısına entegre etmek maksadıyla kurulmuştur. İlk toplantı 10 Aralık 1991 tarihinde Brüksel’de, eski VP üyesi ülkelerle yapılmış, ancak bu toplantıdan iki hafta sonra, SSCB’nin dağılması üzerine ortaya çıkan cumhuriyetlerde 3 Mart 1992 tarihinde KAİK’e kabul edilmişlerdir. KAİK’e ondokuzu NATO üyesi olmak üzere toplam otuzsekiz ülke üyedir.²¹⁵

KAİK, büyükelçi düzeyinde periyodik olarak BRÜKSEL’de toplanmaktadır. Kuruluş, silahsızlanma çalışmalarının yanında politik, ekonomik, bilim ve bilgi teatileri konularında çalışmaktadır. KAİK, 1 Nisan 1992 tarihinde Savunma Konuları Grubunu kurmuştur. Bu grup savunma konularında çeşitli faaliyetlerde seminerler düzenlemektedir.²¹⁶

²¹⁴ ŞENER, s.11.

²¹⁵ H.A.K. 21.Yüzyıla Geçerken Dünya Düzeni, s.19.

²¹⁶ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, NATO ve NATO’yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar, s.23.

3. ULUSLARARASI GÜVENLİK ANTLAŞMALARI

3.1. Birleşmiş Milletler Nezdindeki Uluslararası Görüşme ve Antlaşmalar

3.1.1. Nükleer Silahsızlanma Antlaşmaları

Nükleer silahsızlanma konusunda Türkiye'yi de yakından ilgilendiren iki önemli antlaşma bulunmaktadır. Bunlar,²¹⁷ Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NSYÖA) ve Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması'dır. (NDKYA)

3.1.1.1. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NSYÖA)

1 Temmuz 1968'de BM'e üye devletlerin üzerinde mutabakata vardığı antlaşma 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu antlaşmaya 1980 yılında taraf olmuştur. Antlaşma nükleer silahlara sahip üye ülkelerin diğer ülkelere nükleer silah üretim imkanı vermemeleri için sınırlamalar getirmektedir. Antlaşma, Viyana'da bulunan BM Uluslararası Atom Enerji Ajansına Denetleme yetkisi ve görevi vermiştir. Son on yılda neredeyse küresel bir hüviyete bürünmüş olan bu antlaşmaya Küba, Hindistan, Pakistan ve İsrail dışında 187 devlet üyedir. Son gözden geçirme konferansı 2000 yılında yapılmıştır.²¹⁸

3.1.1.2. Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması (NDKYA)

BM nezdinde yapılan NDKYA, tüm nükleer denemelere yasak getirmektedir. 1980 yılından beri yürürlükte bulunan ve Türkiye'nin "Nükleer Silah Bulunmayan Devlet" statüsü altında taraf olduğu NDKYA'nı tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Türkiye bu antlaşmaya 2000 yılında taraf olmuştur.²¹⁹

3.1.2. Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS)

16 Aralık 1971 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Sözleşme 1972 yılından Washington, Londra ve Moskova'da aynı anda imzaya açılmış ve 26

²¹⁷ H.A.K. Avrupa'nın Yeni Kimliği, s.24.

²¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı,

<http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahlari.htm>, 24.03.2002

²¹⁹ ŞENER, s.21.

Mart 1975 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 25 Ekim 1974 tarihinde onaylamıştır.²²⁰

Bu sözleşme ile taraf devletler; hastalıkları önleme, koruyucu ve diğer barışçıl amaçlı kullanımlar dışında biyolojik maddeleri kullanamayacaklarını ve biyolojik silah, cihaz, araç ve gereçleri geliştirmemeyi, üretmemeyi, depolamamayı ve temin etmemeyi taahhüt etmişlerdir.²²¹ Sözleşmeye taraf devlet sayısı yüz kırk birdir.²²²

3.1.3. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (KSS)

13 Ocak 1993’de Paris’te imzaya açılan sözleşme, 29 Nisan 1997 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Türkiye söz konusu sözleşmeye 1997 tarihinde üye olmuştur. Şuan yüz kırk üç devlet taraftır.²²³ Üye devletler 2006 yılına kadar sözleşmede yer alan kimyasal silahlar ve kimyasal maddeler ile bunların üretim tesisleri imha edilecektir. Bu sözleşme çerçevesinde Hollanda’nın Lahey kentinde Kimyasal Silahları Yasaklama teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilat tarafından etkin denetlemeler yapılacaktır. KSS, denetim rejimi içeren ilk çok taraflı silahların kontrolü antlaşmasıdır.²²⁴

3.1.4. İhracat Kontrol Rejimleri Antlaşmaları

Bölgesel ve uluslararası barış ve istikrarı temin edebilmek maksadıyla, konvansiyonel silahların yanı sıra KİS ile KİS fırlatma vasıtalarının üretiminde kullanılabilecek çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin transferlerini, silah satışlarına bir kısım kriterler getirerek denetlemeye ve böylece silah birikimlerini önlemeye yönelik çeşitli İhracat Kontrol Rejimleri geliştirilmiştir. Anılan rejimlerin hukuki bağlayıcılığı olmayıp, siyasi bağlayıcılığı vardır. Türkiye’nin de taraf olduğu İhracat Kontrol Rejimleri Antlaşmaları şunlardır:²²⁵

- a) Wassenar Düzenlenmesi (Wassenar Arrangement),
- b) Avusturalya Grubu (Australia Group),
- c) Füze Teknoloji Kontrol Rejimleri (Missile Technology Control Regime),

²²⁰ Genelkurmay Başkanlığı <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahlari.htm>, 24.03.2002

²²¹ H.A.K., *Avrupa’nın Yeni Kimliği*, s.25.

²²² ŞENER, s.22.

²²³ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahlari.htm>, 24.03.2002

²²⁴ H.A.K. *Avrupa’nın Yeni Kimliği*, s.25.

²²⁵ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/digerkonular/kitleimhasilahlari.htm>, 24.03.2002

- d) Zanyger Komitesi (Zanyger Committea),
- e) Nükleer Tedarikçiler Grubu (Nucleer Suppliers Group).

3.1.4.1. Wassenar Düzenlenmesi (WD)

Uluslararası barışın, güvenlik ve istikrarın çift kullanımlı malzeme ve konvansiyonel silahların dış satımından olumsuz yönde etkilenmemesi ve KİS'nın yayılmasının önlenmesi amacıyla oluşturulan ve ülkemizin de taraf olması nedeniyle siyasi bağlayıcılığı bulunan Wassenar Düzenlenmesi (WD) kapsamındaki malların ihracatı kayda bağlı olup bu malların ihracatının kayda alınması öngörülmektedir. Sivil amaçlı kullanılabilecek malzeme ve teknolojileri içeren malzemeler 4059 Sayılı Kanun uyarınca Dış Ticaret Müsteşarlığı ve konvansiyonel silahlara ilişkin mühimmat listesi ise 3763 Sayılı Türkiye'de Harp, Silah ve Mühimmatı Yapan Hususi Sanayi Müesseselerinin Kontrolü Hakkındaki Kanun uyarınca Milli Savunma Bakanlığı tarafından denetlenmektedir.²²⁶

WD ile kontrol edilen silah kategorileri:²²⁷

- a) Tanklar,
- b) Zırhlı Muharebe Aracı (ZMA),
- c) Büyük Çaplı Top Sistemleri,
- d) Muharip Uçak/Uzaktan Kumandanlı Uçak,
- e) Askeri Helikopter/Taarruz Helikopteri,
- f) Savaş Gemisi,
- g) Füzeler veya Füze Sistemleridir.

Ayrıca, küçük (12,7 mm den küçük çaplı) ve hafif silahlar kategorisi de teklif edilmiş olup, çalışmalar devam etmektedir. WD'nin otuzüç üyesi mevcuttur.²²⁸

²²⁶ <http://www.immib.org.tr/avus-kim.htm>, 27.02.2002

²²⁷ Bilkent Üniversitesi, <http://www.sunsite.bilkent.edu.tr/pub/languages/CDAN/clpa/1998-07/19980706-075549>, 27.02.2002

²²⁸ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahları/htm>, 24.03.2002

3.1.4.2. Füze Teknolojisini Kontrol Rejimi Antlaşması (FTKR)

1987 yılında sanayileşmiş yedi devlet (Kanada, Fransa, İngiltere, İtalya, ABD, Japonya, Almanya) gönüllü örgütlenme şeklinde füze teknolojisini yayılmasını önlemek amacıyla teşkilatlanmıştır.²²⁹

Bu rejimin amacı, KİS'in yayılmasını yol açılabileceği düşünülen 300 km'den fazla menzile ve 500 kg'dan daha ağır harp başlığına sahip olan füzelere ve fırlatma sistemlerine ait teknolojilerin rejime üye devletlerin dışındaki devletlere transferlerinin kontrol altına alınmasını öngörmektedir. 1997 yılında üye olan Türkiye dahil otuzüç üyesi mevcuttur.²³⁰

3.1.4.3. Avustralya Grubu (AG)

1987 yılında gönüllü örgütlenme şeklinde kurulmuştur. Ortak İhracat kontrolleri tesis ederek, KİS'nin yayılmasını önlemeyi amaçlayan bir rejimdir. Kurucu antlaşması bulunmayan bir organizasyon olan AG, devletimizin de taraf olduğu KSS ve BSS'ni takviye edici bir nitelik taşımaktadır. Söz konusu sözleşmeye 2001 yılında üyeliğe kabul edilen Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile birlikte otuziki üyeye sahip bulunmaktadır.²³¹

3.1.4.4. Zangger Komitesi (ZK)

ZK aynı zamanda NSYÖA ihracatçıları komitesi olarak da bilinmektedir. Nükleer madde, malzeme ve teknolojileri konu alan ihracatın kontrol altına alınması maksadıyla, nükleer silahlara sahip olan ve olmayan, NSYÖA'na taraf olan onbeş devlet tarafından 1971 yılında kurulmuş bir komitedir.²³²

Türkiye 1999 yılında üye olmuştur. Şuan üye olan ülke sayısı otuzdörttür.²³³

²²⁹ ŞENER, s.25.

²³⁰ Genelkurmay Başkanlığı,

<http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahları.htm>, 24.03.2002

²³¹ Genelkurmay Başkanlığı,

<http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahları.htm>, 24.03.2002

²³² <http://www.turkey.org/news97/e122998>, 24.03.2002

²³³ Genelkurmay Başkanlığı,

<http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahları.htm>, 24.03.2002

3.1.4.5. Nükleer Tedarikçiler Grubu (NTG)

Nükleer silaha sahip olan ve olmayan otuzdört devlet tarafından nükleer teknolojiye kullanılan maddelerin çift kullanımlı ürünlerinin ihracatını belirli bir denetim ilkelerine bağlamak üzere gönüllülük esasına göre 1975 yılında kurulmuş bir ihracat kontrol rejimi antlaşmasıdır. Rejim, nükleer malzeme ve teknolojileri içeren listeler ile bu malzemelerin transferini kontrol altında bulundurmaya amaçlamaktadır. 20 Nisan 2000 tarihinde üye olan Türkiye ile birlikte otuzsekiz üye mevcuttur.²³⁴

3.1.4.6. Küçük ve Hafif Silahların Yasadışı Ticaretinin Önlenmesi (KHYTÖ)

Hafif ateşli silahların yasadışı yollarla yayılması, sivil halkın giderek daha fazla şiddete maruz kaldığı ülke içi ve ülkelerarası çatışmaları ateşlemektedir. Bu nedenle KHYTÖ son yıllarda artan silahların yasadışı ticaretini önlemek ve azaltmak için oluşturulan ticari kontrol sistemidir.²³⁵

3.1.4.7. Anti-Personel Mayınların Kullanılmasını Yasaklama ve Sınırlama Prosedürü

Anti-personel mayınların kullanımı, depolanması, üretim ve transferinin yasaklanması veya sınırlanması prosedürü üzerinde 3 Mayıs 1996'da çalışılmaya başlanmış 3 Aralık 1997'de kabul edilmiş ve 1998'de yürürlüğe girmiştir.²³⁶

3.2. AGİT Sürecinde Yapılan Görüşme ve Antlaşmalar

1975 Helsinki Nihai Senedi'nin kabulüyle Avrupa'da başlatılan barış sürecinin boyutu güvenlikle ilgilidir. Katılımcı devletler, askeri faaliyetlerine açıklık getirmek suretiyle Avrupa'da askeri çatışma ihtimalini azaltmak, bu suretle Avrupa'da güven ve istikrar ortamının oluşmasına katkıda bulunmak, AGİT süreci çerçevesinde silahsızlanmanın gerçekleştirilmesinde kuvvet kullanmama veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama yükümlülüklerine anlam ve etkinlik kazandırmak ve gerekli

²³⁴ Genelkurmay Başkanlığı <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kitleimhasilahları.htm>, 24.03.2002

²³⁵ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/digerkonular/kucukhafifsilahlar.htm>, 24.03.2002

²³⁶ ŞENER, s. 32.

önlemleri almak amacıyla güven ve güven arttırıcı müzakerelere başlamışlardır.²³⁷ Bu amacın tahakkuku için AGİT süreci içerisinde bir takım antlaşma ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3.2.1. Helsinki Nihai Senedi (3 Temmuz 1973-1 Ağustos 1975)

Helsinki Nihai Senedi'nde "İnsan Hakları" ve "Ekonomik İşbirliği" kavramlarının yanı sıra, belirli boyutlardaki askeri manevraların önceden bildirilmesi ve bu manevralara yabancı gözlemci davet edilmesini içeren "Güven Arttırıcı Önlemler Paketi" (GAÖ) kabul edilmiştir. Gönüllülük esasına dayanan sözkonusu GAÖ'ler pek kapsamlı olmamakla birlikte, 1984-1986 yılları arasında Stockholm'de düzenlenen ASK'na giden yolun başlangıcını oluşturması açısından önem taşımaktadır.²³⁸

3.2.2. Belgrad Birinci İzleme Toplantısı (4 Ekim 1977-9 Mart 1978)

Toplantıda fazla bir ilerleme kaydedilmemiş olup, Madrid'de bir izleme toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır.²³⁹

3.2.3. Madrid İkinci İzleme Toplantısı (11 Ekim 1980-9 Eylül 1983)

Toplantıdan Güven ve Güven Arttırıcı Önlemler (GGAÖ) ve ASK'nın Stockholm'de toplanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca toplantı sonucunda GGAÖ'nin uygulanacağı alanı belirten Görev Yönergesi kabul edilmiştir. Bu alan, tüm Avrupa'yı kapsayan ve Atlantik'ten Urallar'a kadar uzanan geniş bir bölge olarak belirtilmiştir.²⁴⁰

3.2.4. Avrupa'da Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler ve Silahsızlanma Konferansı (ASK-I) (17 Ocak 1984-19 Eylül 1986)

Stockholm'de, iki yılı aşkın bir süre devam eden yoğun çalışmalar sonunda hazırlanan Silahsızlanma Konferans Belgesi'nde "Kuvvet Kullanmaktan veya Kuvvet Kullanma Tehdidinde Bulunmaktan Kaçınılması" başlığı altında, bu alanda geniş yüklenimler üstlenilmekte, anlaşmazlığın barışçı yollarla çözümü dahil AGİK'in tüm ilkelerine bağlılık teyid edilmektedir. Ayrıca belirli askeri faaliyetlerin ön bildirimi, gözlenmesi, yıllık faaliyet tahmini teatisi ve denetimleri kararı alınmıştır. Siyasi

²³⁷ H.A.K., *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği-Paris Doruğu ve Avrupa Konvansiyonel İndirimi Antlaşması*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1990, s.4-5.

²³⁸ H.A.K., *Avrupa'nın Yeni Kimliği*, s.32.

²³⁹ H.A.K., *Avrupa'nın Yeni Kimliği*, s.33.

²⁴⁰ H.A.K., *Dünyada ki Silahsızlanma Çalışmaları ve Türkiye*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s.10-12.

bağlayıcılığı olan Stockholm Konferansı Belgesi 1 Ocak 1987’de yürürlüğe girmiş ve GGAÖ Viyana Belgesi’nin yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1991’e kadar uygulanmıştır.²⁴¹

3.2.5. Viyana Üçüncü İzleme Toplantısı (4 Kasım 1986-15 Ocak 1989)

Toplantıda, taraf devletlerin Helsinki Nihai Senedi ve Madrid Kapanış Belgesi Hükümlerini uygulama durumları gözden geçirilmiş ve AKKUM’nin hazırlık çalışmalarının başlatılması kabul edilmiştir.²⁴²

3.2.6. Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler Müzakereleri (ASK-II) (9 Mart 1989)

Viyana’da ki müzakerelerde hazırlanan ve 19-21 Kasım 1990 tarihlerinde Paris’te yapılan AGİK Zirvesi’nde imzalanan GGAÖ Viyana Belgesi, Stockholm Konferansı Belgesi’nin değiştirilen ve değiştirilmeyen hükümleri ile askeri faaliyetlerde daha da açıklık sağlayıcı yeni GGAÖ’leri ihtiva etmektedir.

Böylece 1 Ocak 1991 tarihinde yürürlüğe giren GGAÖ Viyana Belgesi ile, Stockholm Konferans Belgesi yürürlükten kaldırılmamakla birlikte, uygulamaya yönelik tüm hükümleri aynen veya şeklen ihtiva edilmektedir. Bu nedenle ASK uygulamalarında GGAÖ Viyana Belgesi’nin kullanımı yeterli olacaktır.²⁴³

3.2.7. Paris Zirvesi (19-21 Kasım 1990)

19-21 Kasım 1990’da Paris’te toplanan AGİK Zirvesi’nde kabul edilen Paris Şartı ile Soğuk Savaş’ın sona erdiğini tescil edilmiş, başlayan yeni dönemin tabi olacağı esasları belirlenmiş, Avrupa’nın tek siyasi yönetim tarzı olarak demokrasi benimsenmiş, barış, istikrar ve adaletin temelinde temel özgürlüklere dayalı demokrasinin yattığı vurgulanmış ve AGİK’i yeni koşullara uygun olarak yeniden yapılandırmak amacıyla atılması gereken adımlar saptanmış ve bu amaçla Viyana Belgesi ve AKKA imzalanmıştır.²⁴⁴

²⁴¹ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, **Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.6-7.

²⁴² H.A.K., **Harp Akademileri Komutanlığı Bülteni**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı:166, İstanbul, 1990, s.2-3.

²⁴³ H.A.K., **Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması**, s.9-10.

²⁴⁴ H.A.K., **Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Paris Doruğu ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması**, s.10-11.

3.2.7.1. Viyana Belgesi (9 Mart 1989-17 Kasım 1992)

Bu belgede, Katılımcı Devletler, bir dizi yeni GGAÖ'lerle daha önce kabul edilen önlemleri bir araya getirmişler ve özellikle aşağıdaki konuları kabul etmişlerdir.²⁴⁵

- a) Askeri Kuvvetlere ilişkin bir değişimi,
- b) Ana silah ve teçhizatın konuşlandırma planlarına ilişkin bilgi değişimi,
- c) Askeri bütçelere ilişkin bilgi değişimi,
- d) Olağandışı askeri faaliyetler hakkında danışma ve işbirliği için bir mekanizmanın tesis edilmesi,
- e) Askeri yapıdaki tehlikeli olaylara ilişkin işbirliği,
- f) Hava üslerini ziyaret,
- g) Belirli askeri faaliyetlerin ön bildirimi,
- h) Belirli askeri faaliyetlerin gözlenmesi,
- ı) Belirli askeri faaliyetlerin denetimi,
- i) Askeri temaslar,
- j) Değerlendirme ziyaretleri,
- k) İletişim şebekesi,
- l) Yıllık uygulanan değerlendirme toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır.

3.2.7.2. Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)

AKKA, 19 Kasım 1990 tarihinde Paris'te devlet ve hükümet başkanları düzeyinde toplanan AGİK Zirvesinde imzalanmış ve 17 Temmuz 1992 tarihinde taraf ülkelerin parlamentolarında onaylayarak yürürlüğe girmiştir. AKKA'nın imzalanması silahsızlanma alanında kaydedilen en önemli gelişme olup, anlaşmanın hukuki bağlayıcılığı vardır. Antlaşmaya yirmiiki ülke taraf olmuştur.²⁴⁶

²⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/uluslararası/viyanabelgesi.htm>, 24.03.2002

²⁴⁶ ATAY, s.214.

NATO ve eski VP ülkeler arasında, bloklar bazında konvansiyonel kuvvetlerde sayısal eşitliğin sağlanması mantığıyla oluşturulan bu antlaşmanın amacı:²⁴⁷

- a) Konvansiyonel kuvvetlerin alt seviyelerinde istikrarlı ve güvenli bir denge yaratmak,
- b) Genel ve bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak,
- c) Öncelikle ülkelerin baskın tarzında ve geniş çaplı taarruzları başlatma imkan ve kabiliyetlerini bertaraf etmektir.

AKKA hükümleri gereği, ülkelerarası beş kategori silah ve araçta sayısal eşitliği sağlamak maksadıyla, her iki blokta yirmibin tank, otuzbin top ve zırhlı muharebe aracı kategorilerine alt bölge tavanları getirilmiştir. Çok kısa sürede konuş yerlerinde değişiklik yapılabileceğinden uçak ve helikopter kategorilerinde bölgesel tavan belirlenmemiştir. AKKA'nın yürürlüğe girdiği 17 Temmuz 1992 tarihinden bu yana aradan geçen süre zarfında 58.000 adet silah ve teçhizat, her iki bloka mensup taraf devletler tarafından indirim tabi tutulmuş, bu indirimlerin 2/3'ü eski SSCB ve diğer VP ülkeleri tarafından yapılmıştır.²⁴⁸

AKKA'nın uygulama alanı, Atlantik'ten Urallar'a kadar Avrupa'daki antlaşmaya taraf ülkeleri taraflarını kapsamaktadır. Türkiye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da antlaşmaya taraf olan ülkelerle komşu olduğundan, savunma ihtiyaçları nedeni ile bu bölgeyi antlaşma dışı bırakmıştır. Türkiye Rusya Federasyonu'nun (RF) antlaşma hükümlerini yerine getirmesini ve RF'nuna bu konuda taviz verilmemesini istemiştir. Ancak RF, özellikle Kuzey Kafkasya askeri bölgesindeki iç güvenlik meselesini bahane ederek, AKKA'nın bazı hükümlerine uzun bir süre uymamıştır. NATO da RF'nun AKKA'yı terk etmesi ihtimalini dikkate alarak daha yumuşak davranmış ve müteakip müzakerelerde bir takım tavizler verilmiştir.²⁴⁹

3.2.8. Helsinki Zirvesi (1992)

Helsinki Zirvesi'nde Helsinki Belgesi ve Geliştirilmiş Viyana Belgeleri kabul edilmiştir.

²⁴⁷ ATAY, s.217-218.

²⁴⁸ ŞENER, s.30.

²⁴⁹ ATAY, s.225-234.

3.2.8.1. Helsinki Belgesi (9-10 Temmuz 1992)

1992 Helsinki Belgesi ile,

- a) Güvenlik ve insan hakları konusunda AGİK'e daha fazla yetki verilmesi,
- b) AGİK'e “Barış Gücü” görevleri verilmek ve BM teşkilatı ile irtibatlandırmak suretiyle Avrupa'da sorunların barışçı yollardan çözümü için bir platform özelliği kazandırılması,
- c) Oluşturulacak platform ile de silahsızlanma, silahların kontrolü, güven artırıcı önlemler çatışma önleme ve buhran önleme konularında AGİK'in daha etkin bir yapıya ve işlerliğe kavuşması amaçlanmaktadır.²⁵⁰

3.2.8.2. Viyana Belgesi (4 Mart 1992) (VB92)

1990 yılında Paris'te kabul edilen Viyana Belgesi'nin uygulanması ile elde edilen tecrübeler gözönüne alınmak suretiyle geliştirilen 1992 Viyana Belgesi, AGİK üyesi kırksekiz devlet tarafından 4 Mart 1992'de Viyana'da imzalanmıştır.²⁵¹ (Sürekli geliştirilen bu belge Viyana 94, Viyana 99 belgesi olarak geliştirilmiştir.)

Kapsadığı konular göz önüne alındığından, 1992 Viyana Belgesi ile AKKA arasındaki en bariz fark şudur:²⁵²

AKKA beş kategorideki silah ve araca sayısal sınırlamalar getirmek suretiyle, baskın tarzında büyük çaplı taarruzları önleme amacına yönelik iken; Viyana Belgesi askeri faaliyetlere bazı kısıtlamalar, ön bildirim ve gözlem eşikleri getirerek ülke bazında güven ve güvenliğin artırılmasına yöneliktir. Ayrıca bu belge ile sınırlı sayıda denetlemeler, değerlendirme ziyaretleri ve gözlemler yapılması suretiyle verilen bilgilerin doğruluğunun tespit edilmesi ve şüphe duyulan askeri faaliyetler konusunda bilgi toplanma imkanları yaratılarak ülkeler arasından güvenliğin artırılması sağlanmaktadır.

3.2.9. Budapeşte Zirvesi (1994)

Paris Şartı ile başlayan AGİT'teki kurumsallaşma çabaları 1992'de Helsinki ve 1994'de Budapeşte Zirveleri'nde kabul edilen belgelerle daha da geliştirilmiştir. Bu

²⁵⁰ H.A.K., *Avrupa'nın Yeni Kimliği*, s.38.

²⁵¹ H.A.K., *Avrupa'nın Yeni Kimliği*, s.39.

²⁵² ATAY, s.220.

suretle AGİK'in AGİT adını alması 1994 Budapeşte Zirvesi ile kararlaştırılmıştır. Ayrıca Budapeşte Zirvesi'nde aşağıda açıklanan belge ve antlaşmalar kabul edilmiştir.²⁵³

3.2.9.1. Viyana Belgesi (VB94) (1994)

1992 yılında kabul edilen Viyana Belgesi'nin geliştirilmiş şeklidir. Bu belge ile askeri temaslar ve işbirliği, belirli askeri faaliyetlerin ön bildirimi, bölgesel önlemler yıllık bilgi değişimleri konularında kararlar geliştirilmiştir.²⁵⁴

3.2.9.2. Küresel Askeri Bilgi Değişimi (1994)

Amacı taraflar arasında askeri kuvvetler ve askeri faaliyetlerin bildiriminin ve denetiminin yapılması suretiyle karşılıklı güven ortamının geliştirilmesidir. Bu belge ile bilgilerin paylaşımı, planlama, tatbikat, araştırma ve model geliştirme gibi konularda karşılıklı desteklerde bulunulması kararlaştırılmıştır.²⁵⁵

3.2.9.3. Davranış İlkeleri Rehberi (1994)

AGİT'in politik-askeri güvenliğe ilişkin olarak attığı önemli bir adımdır. Rehber, Helsinki Nihai Senedi'nin yönlendirici prensiplerini tekrarlayıp geliştirdiği gibi, diğer taraftan demokratik toplumdaki, özellikle silahlı kuvvetlerin rolüne ilişkin yeni normları getirmesiyle yeni bir çığır açmıştır. AGİT devletlerinin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı uluslararası hukuka aykırı bir şekilde kuvvete başvuran ülkelerin desteklenmemesi, her ülkenin kendi güvenlik bağlantılarını seçme hakkına sahip bulunması, ilişkilerde şeffaflık, askeri ve iç güvenlik kuvvetlerinin demokratik, siyasi kontrolü gibi ilkeler öngörülmektedir.²⁵⁶

3.2.10. Açık Semalar Antlaşması (24 Mart 1992) (ASA)

AKKA ve Viyana Belgesi'ni tamamlayıcı mahiyetteki Açık Semalar (open skies) Antlaşması'nda (ASA) amaç, uygulamayı kabul eden ülkeler üzerindeki askeri faaliyetlerin ve tesislerin karşılıklı havadan gözetlenmesi suretiyle ülkeler arasında açıklığın sağlanması, güven ve güvenlik ortamının geliştirilmesidir.²⁵⁷

²⁵³ YILMAZ, *Siyasi Tarih*, s.470-471.

²⁵⁴ ŞENER, s.38

²⁵⁵ H.A.K., *Avrupa'nın Yeni Kimliği*, s.32.

²⁵⁶ GenelkurmayBaşkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/uluslararası/avrupa/konvansiyonel.htm>, 24.03.2002

²⁵⁷ H.A.K., *Avrupa'nın Yeni Kimliği*, s. 455-456.

Açık Semalar Konusunda ilk öneri, ABD Başkanı EISENHOWER tarafından 1955 yılında Cenevre’de yapılan konferansta Sovyetler Birliği’ne yapılmıştır. Sovyetler’in öneriyi reddetmesi üzerine, 12 Mayıs 1989 tarihine kadar bir daha gündeme gelmemiştir. 12 Mayıs 1989’da ABD Başkanı BUSH tarafından tekrar gündeme getirilmiş ve 29-30 Mayıs 1989 tarihinde Brüksel’de yapılan NATO Zirve Toplantısı’nda ilke olarak diğer NATO üyesi ülkelerce de benimsenmiştir. Daha sonra söz konusu öneri 12 Şubat 1992 tarihinde Ottawa’da yapılan konferansta VP ülkelerine sunulmuştur. Bu tarihte NATO ve Varşova Paktı’na üye ülkelerin katılımıyla Ottawa’da başlayan Açık Semalar Müzakereleri, 25 ay sürmüş ve 24 Mart 1992’de Helsinki’de imzalanarak antlaşma halini almıştır.²⁵⁸

Halen yirmiyedi ülkenin taraf olduğu siyasi ve hukuki bağlayıcılığı olan ASA, 5 Nisan 1994 tarihinde TBMM’de ve 18 Mayıs 1994 tarihinde Bakanlar Kurulunda onaylanarak, 3980 Sayılı Karar ile iç hukuk düzeni içinde yerini almıştır. Türkiye’nin katılım belgesi 30 Kasım 1984 tarihinde imzalı antlaşmayı saklayıcı ülkelere (Kanada ve Macaristan) gönderilmiştir. Antlaşma, Rusya Federasyonu Parlamentosu onayının saklayıcı ülkelere tevdi edildiği tarihten 10 gün sonra yürürlüğe girecektir. Yani şuan yürürlükte değildir.²⁵⁹

Bu antlaşma ile antlaşmaya taraf herhangi bir devlet örneğin Rusya’da 6000 km, Ukrayna’da 2000 km ve Bulgaristan’da 700 km ve Türkiye’de 1500 km uzunluğunda ve 50 km genişliğindeki bir sahada fotoğraf, video, infrared ve radar görüntüsü kaydedebilecektir. Türkiye de karşılıklı olarak 1996 yılında Almanya, 1997 yılında ABD ve RF, 1998’de Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, 1999 yılında İngiltere, RF ve Bulgaristan, 2001 yılında da RF ile Denem Gözlem Uçuşu (DGU) olmak üzere bugüne kadar 26 DGU icra etmiştir.²⁶⁰

Antlaşmanın yürürlüğe girinceye kadar personel eğitiminin pekiştirilmesi, teknik ve idari yapılanması ile gelişmenin sağlanabilmesi ve mevcut ASA sisteminin uygulanabilmesi maksadıyla diğer taraf devletlerine DGU’larının icrasına devam edilecektir.²⁶¹

²⁵⁸ YILMAZ, s.480-482.

²⁵⁹ ŞENER, s.42.

²⁶⁰ GenelkurmayBaşkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/aciksemalar.htm>, 24.03.2002

²⁶¹ ŞENER, s.43.

3.2.11. İstanbul Zirvesi

AGİT'e üye ellidört ülkenin (Yugoslavya'nın üyeliği askıya alınmıştı) yanı sıra, gözlemci statüsündeki ülkeler; hükümet ve devlet başkanları, BM Genel Sekreteri ile NATO ve AB yetkili organları ve çok sayıda NGO'nun iştiraki ile düzenlenen AGİT Zirvesi 18-19 Kasım 1999 tarihleri arasında İstanbul'da toplanmıştır. ABD Başkan'ı Bill CLİNTON da İstanbul'a gelmiştir. Yirmibeş ülkenin Cumhurbaşkanı ve yirmiüç ülkenin başbakan düzeyinde tespit edildiği bu zirvede en çok tartışılan konu Çeçenistan olmuştur.²⁶²

Zirvede aşağıdaki belgeler imzalanmış ve kabul edilmiştir:²⁶³

- a) Viyana Belgesi,
- b) İstanbul Bildirisi,
- c) Avrupa Güvenlik Şartı,
- d) Uyarlanmış AKKA.

3.2.11.1. Viyana Belgesi (VB-99)

Viyana 94 Belgesi'nin geliştirilerek askeri kuvvetler ve askeri faaliyetlerin bildiriminin ve denetiminin yapılması suretiyle, karşılıklı güven ortamının geliştirilmesini konu alan bu belge AGİT'e üye ellidört ülke tarafından 18 Kasım 1999 kabul edilmiştir.²⁶⁴

Viyana Belgesi'nde yer alan önlemler şunlardır:²⁶⁵

- a) Yıllık bilgi değişimi,
- b) Savunma planlaması,
- c) Risklerin (tehlikelerin) azaltılması,
- d) Askeri temaslar ve işbirliği,
- e) Belirli askeri faaliyetlerin gözlenmesi,

²⁶² <http://www.izto.org/tr/ab/zirveler/AGIT.htm>, 10.03.2002

²⁶³ ŞENER, s.44.

²⁶⁴ Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/2000/11/11/dunya/dun03.html>, 10.03.2002

²⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/uluslararası/viyanabelgesi>, 24.03.2002

- f) Yıllık faaliyet takvimi,
- g) Kısıtlayıcı hükümler,
- h) Belirli askeri faaliyetlerin ön bildirimi,
- ı) Belge hükümlere uyulması ve denetim,
- i) Bölgesel önlemler,
- j) Yıllık uygulama değerlendirme toplantısıdır.

Viyana Belgesi'ne göre yıllık bildirimde dahil olan hususlar şunlardır:²⁶⁶

- a) Savunma planlaması, (askeri strateji, karar mekanizması, personel politikası, askeri birlikler, silah sistemleri, eğitim, inşaat programı, savunma bütçesi)
- b) Tugay ve kolordu birliklerinin teşkilat bağlantıları,
- c) Barış konuş yerleri,
- d) Personel mevcutları,
- e) Silah mevcutları,
- f) Muharebe tankları,
- g) Helikopterler,
- h) ZMA,
- ı) Zırhlı araca güdümlü tanksavar füzeleri,
- i) Muharip uçaklardır.

Belgenin içerdiği açıklık tedbirleri ile de bölgesel güvenliğin arttırılmasına çalışılmaktadır.

3.2.11.2. İstanbul Bildirisi

Bölgesel çatışmaların önlenmesi ve barışçıl çözümlere yönelik çabaların yoğunlaştırılması ve uluslararası toplum örgütleriyle işbirliği içinde müdahalede AGİT'nin katkı gücünün arttırılması gerektiği konularında fikir birliğine varılmıştır. Çeçenistan sorunu için sivil halkın acılarının anlatılmasının hayati öneme sahip olduğu

²⁶⁶ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/genelkurmay/uluslararası/viyanabelgesi>, 24.03.2002

da belirtildi. RF'nun bölgenin istikrar, güvenlik ve ekonomik refahına katkı yapacak adımları atmasındaki yardım arzusunun memnuniyetle karşılandığı ifade edildi. Ayrıca Kosova için AGİT'nin mücadelelerinin Yugoslavya Federal Cumhuriyet'in egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygılı olacak şekilde çok etnik yapılı bir toplumu inşası amacına yönelik olması Yukarı Karabağ sorunu için AGİT'nin daha ileri seviyede çalışması gerektiği ifade edilmiştir.²⁶⁷

3.2.11.2. Avrupa Güvenlik Şartı

Avrupa'nın güvenliği için Balkanlar ve Kafkaslardaki sorunları içeren bölgesel çatışmalara ilişkin misyonların bugüne kadar ki sonuçları ve bunların daha verimli çalışması için gereken şartlar yayınlanmıştır. Ayrıca demokrasi, yasalar, insan hakları ile azınlıkların korunması ile bunları sağlayacak kurumların istikrara kavuşturulmasının gerekliliği bildirilmiştir.²⁶⁸

3.2.11.3. Uyarlanmış Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (Uyarlanmış AKKA) (19 Kasım 1999)

19 Kasım 1999 tarihinde Paris'te devlet ve hükümet başkanları düzeyinde toplanan AGİK Zirvesi'nde imzalanan ve 17 Temmuz 1992 tarihinde yürürlüğe giren AKKA, silahsızlanma alanında kaydedilen ve hukuki bağlayıcılığı olan çok önemli bir antlaşmadır. SSCB'nin AKKA'dan kaynaklanan tüm yükümlülükleri ve antlaşma ile sınırlandırılmış silah ve araçlar olarak tabir edilen ASSA tavanları da Taşkent Antlaşması ile paylaşılmıştır. (1993) Ancak daha sonra RF'ü Kuzey Kafkasya askeri bölgesini iç güvenlik meselesi olarak bahane etmiş ve AKKA'nın kanatlarla ilgili hükümlerine uymamıştır. RF, AKKA'na göre St. Petersburg'dan Kafkaslara kadar uzanan ve Kanat Bölge olarak tabir edilen bölgede en fazla 700 tank, 580 ZMA, 1280 top aracı bulundurması gerekirken, 1000 tank, 2500 ZMA ve 2000 top konuşlandırılmış durumdaydı.²⁶⁹ Kanatlar sorununda ABD ve RF arasında sürdürülen sıkı pazarlıklar sonucu 1996 Mayıs ayında geçici bir belge ile geçici bir çözüme varılmış, müteakiben 1991 Aralık ayında Lizbon'da yapılan AGİT Zirvesi'nde RF'nun öne sürmüş olduğu bazı güvenlik kaygılarının karşılanması prensip olarak kabul edilmiştir. 1997'de

²⁶⁷ http://www.anap.org.tr/anap/dokuman/Avrupa_Birligi/AGIT_istanbul99.htm, 10.03.2002

²⁶⁸ <http://www.izto.org.tr/ab/zirveler/AGIT.htm>, 10.03.2002

²⁶⁹ ŞENER, s.46.

yeniden başlayan müzakereler sonunda 17-19 Kasım 1999 İstanbul Zirvesi'nde RF'na bir takım tavizler verilerek kuvvetlerinde arttırımına gidilmiştir. Ayrıca İstanbul Zirvesi'nden 5 yıl sonra Gözden Geçirme Konferansı yapılacağı belirtilmiştir. Geliştirilmiş AKKA otuz ülke tarafından kabul edilmiştir.²⁷⁰

İstanbul Zirve'sini müteakiben 2000 yılında Viyana'da AGİT toplantısı yapılmıştır. Özellikle 1999 yılında Yeltsin'in kendi başkanlığı döneminde Çeçenistan'a AGİT heyetinin girme izini ve Moldova'dan asker çekeceği sözü²⁷¹ Putin tarafından kabul edilmemiştir. Bu toplantıda çocuk yaştaki askerlerin kullanılmasını engelleyen antlaşmanın da kabul edilmediği Rus Dışişleri Bakanı tarafından açıklanmıştır.²⁷² Ayrıca söz konusu toplantıda 1992'de AGİT'ten çıkarılan Yugoslavya 6 Kasım 1992'de tekrar AGİT'na kabul edilmiştir.²⁷³

4. ULUSLARARASI GÜVENLİK ANTLAŞMASININ HUKUK NİTELİĞİ

4.1. BM Antlaşmalarının Hukuki Niteliği

BM hiçbir ülkenin kendi içişleriyle ilgili aldığı kararlara müdahale edememektedir. (BM Anayasası md:2/7) Ancak BM Güvenlik Konseyi milletlerarası bir anlaşmazlığa yol açacak bir meselede, ister BM üyesi olsun isterse olmasın, anlaşmazlığa taraf olan devletin isteği üzerine yada kendi teşebbüsü ile harekete geçebilir. (BM Anayasası md:33) Ayrıca anlaşmazlığa taraf olan ülkeler, söz konusu anlaşmazlığın çözümü için önce müzakere, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, hakemlik, mahkeme kararı, bölgesel kuruluşlara veya milletlerarası adalet divanına başvurabilir. Eğer anlaşmazlık barışçı yollarla çözülmezse BM Güvenlik Konseyi görevini yerine getirmek amacıyla barışı koruma gücü ile kendine bağlı başka organlar teşkil edebilir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi ekonomik ve politik yaptırımlar uygulayabilmektedir. Bunlar:²⁷⁴

a) Ekonomik ilişkilerin kesilmesi,

²⁷⁰ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/uluslararasi/avrupaguv.htm> 24.03.2002

²⁷¹ Star Gazetesi, <http://www.stargazete.com/yazarlar/zgurcanli/2000/12/16/index.html>, 24.03.2002

²⁷² Radikal Gazetesi, "Viyana AGİT Dışişleri Bakanları Toplantısı", <http://www.radikal.com.tr/2000/11/29/dis/05agi.shtml>, 24.03.2002

²⁷³ Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/2000/11/11/dunya/dun03.html>, 22.03.2002

²⁷⁴ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Çokuluslu Kuvvetler, Barışı Koruma ve NATO**, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İzmir, 1994, s.14-15.

b) Kara, hava, deniz, posta, telgraf, telsiz diğer iletişim bağlantılarının tamamen veya kısmen kesilmesi,

c) Diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi yaptırımlardır.

Güvenlik Konseyi, yukarıda sayılan önlemleri uygun bulmadığı takdirde, uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması için gerektiği ölçüde hava, deniz ve kara kuvvetleri kullanmasına karar verebilir. Bunun sonucunda BM üyesi bütün devletler uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak amacıyla BM Güvenlik Konseyinin çağrısı üzerine, gerekli olan silahlı kuvvetleri, yardım ve kolaylıkları Güvenlik Konseyine temin ederler. Fakat son zamanlarda BM'nin bu tür girişimlerin maliyetini kaldıramayacağı ortaya çıkmıştır.²⁷⁵ Bu nedenle Soğuk Savaşın sona ermesi ve VP'nin dağılması sonucu NATO'nun savunma örgütünden sıyrılıp dünya barış ve güvenliğini sağlamaya yönelik bir örgüte dönüşmesi sürecini de değerlendiren BM-NATO ile işbirliğine yöneltmiştir.²⁷⁶

4.2. NATO'nun Hukuki Niteliği

NATO, bir savunma örgütüdür. Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5 nci maddesi de bunu belirtmektedir. Bu maddeye göre “NATO; taraflar içerisinde birine veya birkaçına Avrupa’da ya da Kuzey Amerika’da yöneltilecek silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılması, bunun sonucu olarak da bütün taraflardan her birinin, böyle bir saldırı durumunda, BM Antlaşmasının 51 nci maddesiyle tanınan bireysel ya da ortak yasal savunma hakkının kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurma ve güvence altına almak için silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere, gerekli göreceği davranışa, tek başına ya ve öteki taraflarla görüş birliği içine hemen geçerek, saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardım etmesi konusunda antlaşmaya varmışlardır.”²⁷⁷

Görüldüğü gibi üye ülkelerden birine yapılan tecavüz, tamamına yapılmış kabul edilir. Üyelerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı garanti edilerek dünya barışına katkı sağlanmaktadır. Caydırma için yeterli gücü muhafaza etmekte esastır. İttifak, konvansiyonel ve nükleer askeri varlığı zaruri saymaktadır. Ayrıca nükleer silahlarda

²⁷⁵H.A.K., NATO ve NATO’yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar, s.18-19.

²⁷⁶ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Çokuluslu Kuvvetler, Barışı Koruma ve NATO, s.29.

²⁷⁷ MERAY, s.277-278.

sıfır çözüme ulaşınca kadar, konvansiyonel ve nükleer silahların amacı siyasi olup, ittifakın güvenliğinin en önemli garantisidir. Bu kuvvetler savaşı ve dengeyi korumak için asgari düzeyde tutulmaktadır.²⁷⁸

NATO, her zaman operasyon görevini yapacak bir alt kuruluş değildir. Kendi bünyesinde, geleneksel barış gücü faaliyetleri olarak tampon bölge, hudut gözlemi; kriz önleme faaliyetleri olarak, erken ikaz, bir bölgenin karadan kontrolün, caydırıcı ve önleyici konuşlandırma; istikrar tedbirleri sağlamak ve insani yardım faaliyetleri olarak felaketlerde, yardım ve kurtarma mültecilere yardım, insani yardım ve barışı korumaya destek olarak da, yaptırımların kontrol edilmesi, ittifakın kaynaklarının tahsis edilmesi gibi görevleri de vardır.²⁷⁹

NATO 1992 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin 713 ve 757 Sayılı Kararı ile alınan tedbirlere dayanarak Adriyatik Denizindeki NATO Akdeniz daimi deniz gücü ve NATO Hava Unsurları ile BM'in yaptırım gücüne katkı sağlamıştır. Ayrıca 12 Nisan 1993 tarihinden itibaren Bosna-Hersek uçuş yasağı ihlallerini önleme görevini NATO yine üstlenmiş ve bunun için filolar görevlendirmiştir.²⁸⁰

4.3. AGİT Antlaşmalarının Hukuki Niteliği

AGİT'nin herhangi bir herhangi bir anlaşmazlık yada krizi önlemede herhangi bir yaptırım gücü yoktur. Bunalım veya çatışma hallerinin bulunduğu üye ülkelere gözlemci göndermekte ve bu konuda da ilgili ülkenin mutabakatını almak zorundadır. Uzman ve bağımsız kişilerden oluşan gözlemci grup çözüm önerisi sunarak sorunu gidermeye çalışır. AGİT çerçevesinde yapılan anlaşmalara üye ülkelerin uyup uymadığı da yine bu uzman misyoner grup tarafından denetlenmektedir. Bu bağlamda Yugoslavya'da yapılan denetlemelerde aşırı derecede insan hakları ihlalleriyle karşılaşılması sebebiyle Yugoslavya 1992'de üyelikten çıkarılmıştı. Ancak fiziki herhangi bir yaptırım söz konusu olmamıştı. Yine NATO ve BM Güvenlik Konseyi kararları uyarınca bu ülkeye çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır.²⁸¹

²⁷⁸ YILMAZ, **Siyasi Tarih**, s.408.

²⁷⁹ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Çokuluslu Kuvvetler Barışı Koruma ve NATO**, s.31.

²⁸⁰ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Çokuluslu Kuvvetler Barışı Koruma ve NATO**, s.30.

²⁸¹ YILMAZ, **Siyasi Tarih**, S.479.

Aslında BM bünyesinde birçok anlaşma ve AGİT çevresinde pek çok zirve yapılmasına rağmen bu anlaşmalara uymamanın yaptırımı BM Konseyi ve NATO kararlarıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak bu tür uygulamaların ve özellikle ABD'nin menfaatleri doğrultusunda yapıldığı yolunda yaklaşımlar mevcuttur. Örneğin Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesinden sonra BM'in hemen devreye girip NATO bünyesinde yaptırım uygulamasına rağmen, Yugoslavya ve Kosova'da meydana gelen ve pek çok insanın ölümüne sebep olan Müslüman soykırımına karşı ilgisiz kaldığı ve 1992'de de Somali'de ki pek çok insanın ölümüne karşı ülkenin içişlerine karışmamak bahanesi ile Somali'ye yardıma geç kaldığı ifade edilmektedir.²⁸²

4.4. Diğer Antlaşmaların Hukuki Niteliği

Pek çok ülke, pek çok anlaşmaya imza atmaktadır. Ancak bunu uygulamaya gelince bu ülkelerin birçoğu uygulamak istememektedir. Örneğin Nükleer Silahsızlanma Antlaşmasını yüzseksen yedi devlet imzalamasına rağmen, bugün pek çok ülke bu anlaşmaya uymamaktadır. Aynı şey kimyasal silahlar için de geçerlidir. Yaptırımlara gelince, bunlarda çifte standart uygulanmakta, güçlü ülkeler güçsüz ülkelere bu anlaşmaları uygulatmakta, uymayanlara da askeri hareket dahil olmak üzere yaptırımlarda bulunulmaktadırlar.²⁸³

5. ULUSLARARASI GÜVENLİK ANTLAŞMALARININ YÖNÜ

İnsanlık tarihi, tüm uluslar için güvenliğin ana bir kaygı olduğunu göstermektedir. Herhangi bir güvenlik siyasetinin tanımı ve içeriği ilgili ülkenin yer aldığı çevreye bağlıdır. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar değiştikçe güvenlik siyaseti de değişmektedir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik siyasetleri genellikle siyasi-askeri tehditlere karşı yöneltilmiştir. Diğer taraftan bu dönemdeki güvenlik siyasetleri genellikle gücün önlenmesine doğru tanzim edilmiş, doğal olarak da siyasi-askeri tehditler dikkate alınmıştır. Soğuk Savaş döneminde iyi açıklanmamış, fakat tanımlanabilir eğilimler, Soğuk Savaş'ın sonunda açık hale gelmiştir. Güvenliği, istikrarı ve barış güçlendirmek için yeni fırsatlar doğmuştur. Fakat aynı zamanda güvenlik için yeni riskler ortaya çıkmış, siyasi-askeri tehditlerin yanında

²⁸² ÇOMAK, s.35.

²⁸³ ÇOMAK, s.36.

ekonomik/politik tehditler de yoğunluk kazanmış ve güvenliğin daha geniş bir tanımının yapılması zorunlu hale gelmiştir.²⁸⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ülkeler arasında ortak güvenlik sistemi en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bugünkü uluslararası sistemin en üst kurumu olarak BM'in varlığı da uluslararası ilişkilere bir ortak güvenlik sistemi anlayışının egemen olduğunun belirtisidir. Ancak Ortak Güvenlik Sisteminin gerçek işleyişi açısından baktığımızda, ortak güvenlik sisteminin ana kurucusu olan BM'in "ortak" kavramını zedeleyecek bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. BM, merkezi ortak güvenlik sisteminin iki önemli karşı unsurunu içinde barındırmaktadır. Bu ortak güvenlik sisteminde İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri daha fazla etkindir. BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve bu konseyde beş büyük ülkenin veto hakları diğer devletleri beş daimi üye olan ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin karşısında pasif konuma sokmaktadır. Önemli kararlar bu beş ülke tarafından alınmakta veya veto edilebilmektedir. Diğer bir durum da çift kutuplu yapıda ki ortak güvenlik sisteminin iki süper güç arasında gerçekleştirilen uluslararası ilişkilerdeki rolünü BM'den çok fazla olmasıydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortak güvenlik sistemini yönlendirme ve belirleme gücüne sahip yegane aktör ABD olmuştur. ABD'nin bu durumu korumaya devam ettiği ve devam edeceği tahmin edilmektedir. Bunun yanında global hakimiyet mücadelesinin askeri-siyasi alanın yanında ekonomik/politik alanda da gelişmesinden dolayı BM'nin alacağı kararlarda ABD'nin yanında ekonomik açıdan güçlü Almanya ve Japonya'nın da etkili olabileceği değerlendirilmektedir.²⁸⁵

Antlaşmaları uygulamak imza atmak kadar kolay olmamaktadır. Şu an küçük ve yoksul ülkeler Kore, Libya, Irak gibi büyük güçlü ülkelerin çoğunun İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman sahip olduklarından daha çok ve tahrip yeteneği yüksek olan ateş gücüne sahiptirler. Bu silahlanma bir bakıma globalleşme sürecinde oluşan kalkınma alanında uğranan başarısızlığın nedenidir. Bunun yanında uluslararası ortam da değişmiştir. Kore Savaşı, ABD'nin askeri ve silah yönünden ezici üstünlüğüne rağmen berabere bitmiştir. Büyük güç ile küçük rakipleri arasındaki diğer çatışmaların hepsinde büyük güçler kaybetmiştir. Fransızlar Cezayir'de, Amerika Vietnam'da, ve

²⁸⁴ Ömür ORHUN, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği", **Harp Akademisi Dış Basın Bülteni**, Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayı:277, Mart 2001, s.2.

²⁸⁵ H.A.K., **21. Yüzyıla Girerken Yeni Dünya Düzeni**, s.72-73.

Ruslar Afganistan’da kaybetmişlerdir. İran-Irak yedi yıl savaşmışlar, ancak hiçbiri askeri yönden kazançlı çıkamamışlardır. Ayrıca günümüzde silahlar muharebe kazanmakta ama savaşların sonucunu belirleyememektedirler. CALMSEWİTZ’in ünlü sözleriyle “Savaşa politika başka araçlar yoluyla devamı gözüyle bakılmaz artık. Savaş politikanın yenilgisi haline gelmiştir.”²⁸⁶

Globalleşme sürecinde gelişmemiş ülkelerde yaşanan gelir dağılımında adaletsizlik, hızla artan işsizlik ve yoksulluğun bedel olarak ödendiği silahlanmanın, globalleşme sürecinin sağladığı faydaların ülkelere adil dağılımının sağlanıncaya kadar devam edeceği tahmin edilmektedir.²⁸⁷

Globalleşme sürecinde kurulan ittifaklar tarihinde NATO dikkate değer bir yere sahiptir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan NATO, üyelerinin güvenliğinin sağlanması, güvenliğin, barışın ve istikrarın muhafazası ve savunma ortaklığı için güç birliğinin gerçekleştirilmesi amacıyla bağımsız ülkeler tarafından oluşturulmuş bir organizasyondur. VP’na karşı kurulmuş bir askeri ittifak olan NATO, VP’nın dağılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ABD’nin öncülüğünde dünyada büyük bir güç haline gelmiştir. ABD global çevreyi, stratejik özellikleri ve güvenlik çalışmaları ile ilgili kavramsal çerçeveyi yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Bu süreçte NATO’nun yeni rolü tartışılmış, yeni tehditler tespit edilmiş ve dünya güvenliği ile ilgili yeni değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerle NATO eski VP üyelerini kendi savunma sistemine dahil etmeye başlamıştır. Bu yeni güvenlik tartışmalarında üzerinde durulan konu, konvansiyonel silahlarla birlikte nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların ülkeler tarafından kullanılması ihtimali ve bu ihtimali önlemek için gereken uluslararası tedbirleri almaktır. Soğuk Savaş sonunda dünya eskisi gibi yalın çizgilerle ayrılmış, organize olmuş, iyi tanımlanmış düşman ve tehditlerden oluşmuyordu. Yeni dünya yeni bir savunma yaklaşımına, yeni tehdit tanımlaması ve savaş anlayışına gereksinim duymaktaydı. Bu maksatla da NATO’nun ilgi ve sorumluluk sahası genişlemiştir. NATO, BM, AGİT ve BAB gibi uluslararası kuruluşlar ve NATO dışı ülkelerle ilişkileri artmıştır. NATO dışı ülkelerle görüşmelerde bulunmak üzere 1991 yılında KAIK ve askeri alanlarda işbirliğini geliştirmek için de 1994 yılında BİO

²⁸⁶ DRUCKER, *Yeni Gerçekler*, s.46-47.

²⁸⁷ Nilüfer NARLI, “Yeni Dünya Düzeni, Yeni Tehditler, Yeni Savaş”, <http://www.karizmadergisi.com/article.php?sid=10.12.01.2002>.

Programı başlatılmıştır. BİO programında NATO ile Rusya'nın ortak çıkarlarının bulunduğu birçok alanda işbirliğini arttıracak bir çalışma programı geliştirmiştir. Bu program ile globalleşme sürecinde oluşan bölgesel çatışmaları önleme, sorunlara çözüm getirme, barışı koruma, silahsızlanmayı teşvik ve silahların kontrolü, KİS'nin yayılmasını önleme, nükleer güvenliği arttırma ve çevresel sorunları çözümleme konularında da işbirliği sonucuna varmışlardır.²⁸⁸

Rusya'nın NATO'yla istikrarı sağlama konusundaki işbirliği, daha sonraki dönemlerde değişmiştir. Yeltsin'in 1994 AGİT Zirvesinde yaptığı konuşmada "NATO'nun genişlemesinin Avrupa'da yeni bölüşüm hattının oluşmasına, Rusya ile Batı arasında yeni güç dengesine ve Rusya'nın Orta ve Doğu Avrupa'da etkisini azaltmasına ve yeni bir Soğuk Savaşa neden olacağını" söylemiştir.²⁸⁹ Ayrıca Rusya askeri tehdit anlayışını da değiştirmiştir. Aralık 1997'de Boris YELTSİN, nükleer silahın, egemen devlet olan RF'nun varlığına yönelik bir tehdit durumunda kullanılabileceğini açıklamıştır. PUTİN'in iktidara gelmesiyle bu anlayış değişmiştir. PUTİN nükleer silahın, bir krizi çözmenin diğer tüm yolların tüketildiğinin veya etkisiz olduğunun görüldüğünde silahlı saldırıyı püskürtmek için kullanılabileceğini belirtmiştir.²⁹⁰ Bu bağlamda dünya barışı ve güvenliği için NATO'nun ve Rusya'nın ortak çıkarlarda anlaşmaları uygun olacaktır.²⁹¹

Dünya barış ve güvenliğini korumak için kurulan teşkilatlardan biri olan AGİT'in de kuruluş amacı hiçbir ülkenin tek başına "Dominant Güç" olmaması ve barışı tehdit etmemesidir.²⁹² Bunun yanında AGİT, insan haklarının, demokratik değerlerin geliştirilmesi ve savunulmasında, meydana gelecek uyuşmazlıkların çatışmalara dönüşmeden arabuluculuk yapılmasında ve oluşacak çatışmaların durdurulmasından sonra sivil toplumların kurulması için yapılan çabalarda çok önemli bir yere sahiptir.²⁹³ AGİT bu yeteneklerini geliştirmeye devam etmektedir. En son

²⁸⁸ ÇOMAK, s.35-40.

²⁸⁹ Fahrettin ÇANBAŞ, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Avrupa Güvenlik Politikası",

Avrasya Dosyası, AB Özel, Yeni Alpoğlu Matbaacılık, Ankara, 1999, s.93.

²⁹⁰ <http://www.evrensel.net/00/01/15/dunya-html#1>, 22.11.2001

²⁹¹ Lord ROBERTSON, "Yeni Bin Yılda NATO", **Harp Akademisi Dış Basın Bülteni**, Çev: ABAM Bakanlığı, , Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayı:275, Temmuz 2000, İstanbul, s.24-25.

²⁹² ATAY, s.217.

²⁹³ David MCHANEY, "Trans Atlantik Bağlantının Geleceği", **Harp Akademileri Dış Basın Bülteni**, Çev: ABAM Başkanlığı, , Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı Akademileri Dış Basın Bülteni, Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayı:225, İstanbul, Temmuz 2000, s.110.

Kosova’da kurdukları misyonlarla başarılı görevler yapmıştır. Ayrıca AGİT içerisinde, barışı koruma operasyonlarında ihtiyaçlara ivedilikle cevap verebilmek amacıyla Çevik Uzman Yardımı ve İşbirliği Ekipleri oluşturulmasına; hukukun üstünlüğünün tesis edilmesine yardımcı olmak amacıyla güvenlikle ilgili çalışmalar yürütebilme yeteneğinin geliştirilmesine; saha operasyonlarının planlanıp uygulanabilmesi için bir operasyon merkezinin oluşturulmasına ve örgüt içindeki dayanışma sürecinin güçlendirilmesi için de bir hazırlık komitesinin kurulmasına karar verilmiştir.²⁹⁴ Böylelikle AGİT günün koşullarına uygun şekilde güçlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda 21. yüzyılda Atlantik’ten Orta Asya’ya kadar uzanan geniş bölgede ellibeş ülkenin politikalarını etkileyebilecek bir yol haritası çizmektedir.²⁹⁵ Ancak AGİT şu anda NATO gibi yaptırım gücü olmamakla birlikte, misyonluk merkezi kurmaktan öteye gidememektedir.

AGİT sürecinde yapılan zirveler ve kabul edilen belgelerde BM nezdinde kabul edilen antlaşmalarda olduğu gibi ülkeler kendi menfaatleri ölçüsünde belge ve antlaşmalarının gereğini yerine getirmektedirler. Örneğin 1990’da imzalanan AKKA SSCB’nin dağılmasından sonra RF tarafından da kabul edilmiştir. Ancak daha sonra bu antlaşmanın RF’nun Kafkaslardaki menfaatleri ile çelişmesinin ardından RF söz konusu antlaşmanın bazı hükümlerine uymamış ve en son 1999 İstanbul Zirvesi’nde Uyarlanmış AKKA imzalanmıştır. Ancak RF’nun istekleri devam etmektedir. Bu antlaşmada olduğu gibi AGİT sürecinde kabul edilen diğer belgelerde de özellikle RF’nun sorunlar çıkaracağı beklenebilir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra SSCB’ne karşı kurulan BAB, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte oluşan yeni ortamda kendini önemli ölçüde kurumsal ve yapısal değişikliğe uğratmıştır. 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile BAB’nin AB ile siyasal birliği geliştirilerek, üyeler arasında ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulanması esası kabul edilmiştir. AB pek çok alanda bir devlet gibi hareket eden bir birlik, BAB de AB bünyesinde Avrupa’nın siyasi ve askeri güvenliğinden sorumlu bir kurum haline gelmiştir. Ayrıca AB nezdinde alınan kararlarda BAB’in NATO’nun imkanlarını NATO’ya üye olup AB’ye üye olmayan Türkiye gibi devletlerin görüşünü almadan, kullanabilmesi imkanı istenmektedir. Yine

²⁹⁴ Güven ÖZALP, “Bin Yılın İlk Belgeleri”, **Milliyet Gazetesi**, 20 Kasım 1999, s.20.

²⁹⁵ Sami KOHEN, “Zirvedeki Mutlu Son Neler Getirdi?”, **Milliyet Gazetesi**, 20 Kasım 1999, s.22.

2003 yılında acil bir müdahale kolordusunun kurulması yönünde planlarla birlikte ABD'den ayrı olarak operasyonların düzenlenebilmesi arzu edilmektedir. Özellikle Fransız hükümeti AB'ni ABD'ni dengelemesi gereken bir güç olarak teşkilatlandırmak istemektedir.²⁹⁶ Ancak bu isteğin şu anda gerçekleşmesi pek mümkün görülmemektedir. Özellikle mali yönden NATO'nun Avrupa üyelerinin savunması için harcadığı miktar ABD'nin harcamalarının %60'ı kadardır. Bunun yanında BAB savunma harcamalarının karşılığı olarak ABD'nin yeteneklerinin %60'ını bile elde edememektedir. Bunu da Balkanlar'daki yetersiz performansı ile göstermiştir. Şu anda, en iyi koşullarda bile BAB'nin NATO'dan bağımsız askeri hareket icra etmesi mümkün görülmemektedir. BAB'nin askeri imkan ve kabiliyetlerini geliştirmesi yavaş olacaktır.²⁹⁷

Globalleşme ile ülkeler arasında ekonomik, siyasi, kültürel sosyal bütünleşmelerle birlikte güvenlik yönünden de kolektif hareket etme istekleri artmıştır. Globalleşmenin şu anki sürecinde özellikle gelişmemiş ülkelerde oluşan gelir dağılımındaki adaletsizlik, hızla artan işsiz genç nüfus, yoksulluk ve yolsuzluk duygusunun beslediği öfkenin kemirdiği işsiz gençler birer bombaya dönüşebilmektedir. Globalleşen fakirliğin beslediği yoksul gençlerin büyük bir kısmı bu olumsuz ve kötü durumun sorumlusu olarak ABD'yi görmektedir. Böylece dünya güvenliğinde global terörizm standart tehdidin yerini almıştır. Bu durum 11 Eylül saldırısıyla da açıkça görülmektedir. Bu terör hareketlerinin globalleşmenin nimet ve zenginliklerinin adil dağıtımına kadar devam edeceği ifade edilebilir. 20 Şubat 2002 tarihinde Fas uyruklu dört kişi (El Kahire Örgütü mensubu) Roma halkının suyunu zehirlmek üzereyken yakalanmışlardır.²⁹⁸ Bunun yanında İngiliz siyasetçilere gönderilen içinde zehirli madde bulunan paketler ele geçirilmiştir.²⁹⁹ Meydana gelen uluslararası ortamda şiddet ve terörizm halledilmeden bir dünya güvenliğinin elde edilemeyeceği anlaşılmaktadır.³⁰⁰ Deneyimli Avusturyalı Bakan Benita Meria FERRERO yetmişbir ülkenin dışişleri bakanının katıldığı, İslam Örgütü Konferansı'nda "Diyalog ile karşılıklı anlayış

²⁹⁶ Karl-Heinz KAMP, "NATO'daki Son Anlaşmazlıklar Krize Yol Açmaktan Uzak", **Harp Akademileri Dış Basın Bülteni**, Çev:ABAM Başkanlığı, Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayı:275, Temmuz 2000, s.104-105.

²⁹⁷ François HEISBOURG, "Avrupa Savunması Atılım Yapıyor", **Harp Akademileri Dış Basın Bülteni**, Çev: ABAM Başkanlığı, , Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sayı:277, Mart 2001, s.34.

²⁹⁸ Kamil ELİBOL, **Star Gazetesi**, 18 Mart 2002, s.16.

²⁹⁹ Dış Haberler Servisi, **Milliyet Gazetesi**, 18 Şubat 2002, s.17.

³⁰⁰ Nursal ALEVLİ, **Milliyet Gazetesi**, 3 Mart 2002, s.18.

yaratılırken sorunların kökenlerindeki nedenlere inmek şarttır. Terör fakirliğinin, cehaletin, öfkenin ve kinin yeşerdiği zeminlerde doğar ve büyür. Terörle etkin mücadele ancak bu sorunların çözülmesi ile sonuçlanabilir.” demiştir.³⁰¹

Görüldüğü gibi ülkeler her ne kadar uluslararası kuruluşlar kurup, antlaşmalar imzalasalar da, değişen uluslararası ortam ve yeni güvenlik anlayışının oluşması bu antlaşmaların uygulamasında problemler yaratmaktadır. Ülkeler, imzalanan antlaşmaların kendi lehine olan hükümlerini uygulamakta ve başka ülkelerin de bu hükümlere uymasını istemekte; buna karşın, kendileri için zararlı gördükleri hükümleri uygulamaktan kaçınmaktadırlar. Yani bir bakıma antlaşmalar kağıt üzerinde kalmaktadır.

³⁰¹ Sami KOHEN, “Forum ile Yeni Bir Süreç Başlıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 12 Şubat 2002, s.16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GLOBALLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİNDE ORTAYA ÇIKAN DÖNÜŞÜM VE OLUŞTURULMASI GEREKEN YENİ GÜVENLİK POLİTİKALARI

1. SOĞUK SAVAŞ ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında Birinci Dünya Savaşı’nı sona erdiren Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti’nin devlet olma özelliğini ortadan kaldırmış, bağımsızlığını yok etmiş ve itilaf devletleri Anadolu’yu işgale başlamıştı. Bu işgal hareketleri sonucunda, 19 Mayıs 1919 tarihinden itibaren, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türk Milletinin Kurtuluş Harekatı başlatılmış ve bu mücadele, askeri yönü 11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya Mütarekesi, siyasi yönü ise 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması ile başarılı bir şekilde sonuçlandırılmıştır. Bu bağlamda Lozan Barış Antlaşması, Türk Devleti’nin Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde çağdaş dünyada yerini almasını sağlayan önemli bir antlaşmayı teşkil etmektedir.³⁰²

Yeni Türk Devleti, Lozan Antlaşması ile Türk Vatanı’nın bütünlüğü ve istiklalini sağladıktan sonra, medeniyeti yakalamak maksadıyla toplum hayatının her alanında bir seri inkılap hareketlerine başlamıştır. 1 Kasım 1922’de saltanat kaldırılmış, 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edilerek, devletin yapılanmasına ağırlık verilmiş ve 20 Nisan 1924 tarihinde de yeni bir anayasa uygulamaya konularak, devletin hukuki bir statü kazanması sağlanmıştır.³⁰³ Oniki Adalar ve Meis Adasını elinde bulundurması nedeniyle İtalya Türkiye ile sınırdaş olmuş ve Türkiye’nin güçlü devletlerle komşu olması gerçekçi ve istikrarlı bir politika takip etmesini gerekli kılmıştı. Ayrıca Türkiye’nin coğrafi konumu ve stratejik önemi böyle bir politikayı daha da zorunlu hale getirmişti. Bu nedenle Mustafa Kemal, 1 Mart 1924 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmada “Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasındaki amacının, gerçek ve samimi olarak barışın ve antlaşmalarla tespit edilen esasların korunmasına yönelik olduğunu belirtmiştir.³⁰⁴

³⁰² Veli YILMAZ, *Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri*, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1993, s.2-10

³⁰³ H.A.K., *21. Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni*, s.31

³⁰⁴ Mehmet GÖNLÜBOL, Cem SAR, *Türk Dış Politikası (1919-1939)*, Cilt I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977, s.61-62.

Türkiye'nin güvenliğine yönelik en önemli gelişme 1932 yılında MC'ne üye olmasıdır. Türkiye, MC'ne girmekle birlikte uluslararası ilişkilerde varlığını hissettirmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak, Şubat 1934'te Balkalarda güvenlik ve işbirliğini sağlamak maksadıyla Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Paktı kurulmuştur. Ancak, Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak 1936 yılından itibaren pakt zayıflamaya başlamış ve 1939 yılında da dağılmıştır.³⁰⁵

8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan birlikte dostluk ilişkilerini devam ettirmek, birbirlerinin içişlerine karışmamak, ortak sınırlara saygı göstermek, birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine girişmemek ve saldırma amacı güden bir siyasi tertibe katılmamak maksadıyla Sadabat Paktı'nı kurmuşlardır.³⁰⁶ Yine 2 Eylül 1938'de Cumhuriyet olan Hatay'ın, Avrupa'da savaşa giden olayların hızlandığı dönemde, 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmayla Türkiye'ye katılması kabul edilmiş ve Hatay Cumhuriyeti, Temmuz 1939'da Türkiye sınırları içine dahil edilmiştir. Dünyanın, hızla genel savaşa sürüklendiği o dönemlerde Türkiye'nin silah kullanmadan Hatay'ı tekrar anavatana katması örnek bir diplomasi başarısı olarak tarihe geçmiştir.³⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında Türkiye'nin durumu, stratejik mevkiinin önemi dolayısıyla, gerek müttefiklerin ve gerekse Mihver Devletlerin, kendini yanlarına savaşa çekmek için yaptıkları baskılar karşısında savaştan uzak kalmak için yaptığı mücadele ile geçmiştir. Söz konusu dönemde Türkiye'nin politikası, savaştan uzak kalma, özellikle de savaş sonrası kendi bekasına yönelik muhtemel tehditlere karşı hazır olma ve caydırıcılık faktörünü içermiştir.³⁰⁸

Türkiye, SSCB ile ilişkilerinin kötüleşmeye başlaması üzerine Fransa ve İngiltere'ye daha çok yaklaşmış ve 19 Ekim 1939 tarihinde "Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Antlaşması"nı imzalamıştı. Bu antlaşmanın amacı, saldırıya karşı koymak için Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında gerektiğinde karşılıklı yardım ve destek sağlamaktır.³⁰⁹ Ancak 1940 yılının sonu ile 1941 yılının ilk aylarında Almanya'nın

³⁰⁵ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.340.

³⁰⁶ İsmail SOYSAL, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.582-583.

³⁰⁷ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Araştırma Merkezi, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 3, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s.142.

³⁰⁸ YILMAZ, Siyasi Tarih, s.384-385

³⁰⁹ Rifat UÇAROL, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.634-635.

Balkanlarda ve özellikle de Romanya ve Bulgaristan'da ki faaliyetleri İngiltere, Rusya ve Türkiye'yi endişeye sevk etmiş, bu olaylar Türkiye-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine sebep olmuştur. Türkiye, Almanya tehlikesine karşı ABD ve İngiltere'den silah ve malzeme talebinde, bulunmuşsa da söz konusu istek bu ülkelerden kabul görmemiştir. Bunun üzerine yürüttüğü denge politikası gereğince Almanya ile ilişkilerini sürdüren Türkiye, 18 Haziran 1941 tarihinde Almanya ile dostluk antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma ile Türkiye, Almanya'nın kendisine yönelik bir saldırıda bulunmamasını; Almanya da buna karşın Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamıştır.³¹⁰

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, İngiltere ve ABD'den savaş sonrası yapılacak barış konferansında tam bir müttefik muamelesi göreceğine dair aldığı güvenceye dayanarak 2 Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmiştir. Daha sonrası İngiltere, 25 Nisan 1945'de Müttefikler arasında San Francisco Konferansı'nın toplanacağını, bu konferansa ise 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkelerin davet edileceğini açıklamış ve Türkiye bu bildiri üzerine, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmişti. 27 Şubat 1945 tarihinde de BM Bildirisini imzalayarak, San Francisco Konferansı'na resmen davet edilmiş ve böylece ülkemiz BM Örgütü'nün kurucu devletleri arasına katılma hakkını elde etmiştir.³¹¹

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye'nin dış politikasına hakim olan temel düşünce, tam bir yayılcılık politikası güden Sovyet tehdidine karşı kendi güvenliğini ve bekasını devam ettirme arzusu olmuştur.³¹² 1947 yılından itibaren başta Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya ve Yugoslavya olmak üzere komünist rejim altına giren birçok ülke Moskova'dan yönetilen bir blok haline gelmiştir. Bu devletler tarafından 5 Ekim 1947'de yayımlanan bir bildiri ile dünyanın iki bloka ayrılmış olduğu açıklık kazanmıştır. Böylece bu tarihten sonra Türkiye için yeni güvenlik politikalarının üretildiği Soğuk Savaş döneminin başlamış olduğu görülmektedir.³¹³

³¹⁰ YILMAZ, **Siyasi Tarih**, s.388-389.

³¹¹ UÇAROL, **Siyasi Tarih**, s.650-652.

³¹² H.A.K., **21. Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni**, s.35.

³¹³ YILMAZ, **Siyasi Tarih**, s.393.

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

Birinci Dünya Savaşı sonunda Amerika Avrupa’nın işlerine müdahale etmeyerek kendi içişleriyle ilgilenmiştir. Ancak savaştan galip ayrılan devletler tarafından yaratılan ortam İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasına sebep olmuştur. Bu sebeple geleneksel Amerikan dış politikalarında (savaş sonrası çekilme ve Avrupa’ya karışmama) da değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliğin başlangıcını da Truman Doktrini teşkil etmektedir. 1947’den itibaren Amerika Sovyet yayılmacılığının artacağından endişelenmeye başlamıştır. Özellikle Sovyetlerin Yunan gerillalarını desteklemesi ve Boğazlar konusunda Türkiye’ye tehditler savurmaya başlaması bu korkuyu daha da arttırmıştır. Bu gelişmeler üzerine Amerikan Başkanı TRUMAN kendi adıyla bilinen “Truman Doktrini”ni yayınlamıştır. Truman Doktrini ve uygulamaları savaş sonrası Amerikan Dış politikalarında önemli bir yer işgal etmekte ve neticeleri itibariyle günümüze kadar uzanan tarihi bir dönüm noktası özelliğini taşımaktadır. Bu doktrinle, Amerika’nın diğer ülkelerin bağımsızlıkları ve güvenlikleri ile ilgilenmesi uluslararası politikanın global nitelik kazandığını göstermektedir.³¹⁴

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki bloklu ortamda NATO’ya üye olarak güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. NATO’ya üye olmasının yanında Kore Savaşı ile komünizmin dünyanın geniş bir alanında tehlike yaratması, Türkiye’nin kendi güvenlik sistemini geliştirmesine sebep olmuş ve bu bağlamda Balkan ve Bağdat ittifaklarının kuruluşunda rol oynamıştır. 3 Ağustos 1954’de Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya’nın katılımı ile Balkan ittifakı imzalanmıştır. Bu ittifaka göre; taraflardan herhangi birine yöneltilen saldırı, hepsine birden yöneltilmiş sayılacak ve saldırıya karşı ortak savunma kurulacaktı. Bu ittifak, Türk-Yunan ilişkilerinin 1955’ten itibaren bozulmasıyla devamlılığını kaybetmiştir.³¹⁵

Türkiye Balkan ittifakından sonra, Ortadoğu bölgesinde bir güvenlik sistemi oluşturulması için faaliyete geçmiştir. 24 Şubat 1955’te Türkiye ile Irak arasında imzalanan karşılıklı işbirliği antlaşmasıyla “Bağdat Paketi” kurulmuştur. Bağdat Paketi’ne göre; iki devlet birbirlerinin işine karışmayacak, aralarında meydana gelen

³¹⁴ YILMAZ, *Siyasi Tarih*, s.396.

³¹⁵ ARMAOĞLU, *20.yy Siyasi Tarihi*, s.523,524.

anlaşmazlıkları barış yolu çözecekler ve antlaşma, Arap Birliği devletleri ile bölgenin güvenliği yönünden ilgili tüm devletlere açık olacaktı. Pakt daha sonra Arap devletlerinin tepkilerine rağmen İngiltere, Pakistan ve İran'ın katılımı ile daha da güçlenmiştir. Amerika ise Arap devletlerin tepkisini çekmemek için pakta resmen üye olmamış, ancak üye devletlere askeri, teknik ve ekonomik yardımlarda bulunarak paktın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. 24 Mart 1959'da Irak'ın Paktan ayrılmasından sonra paktın merkezi Ankara olmuş ve ismi de Merkez Antlaşması Örgütü (CENTO) olarak değiştirilmiştir. 12 Mart 1979'da Pakistan ve İran'ın ayrılması ile Pakt fiilen sona ermiştir. Daha sonra bölgede İran-Irak arasındaki gerginlik savaşa dönüşmüş 1980-87 yılları arasında yedi yıl süren bir savaş olmuştur. İki güney komşusu arasında gerçekleşen savaş Türkiye'nin güvenliğine doğrudan bir etki bulunmasa da özellikle PKK'nın bu zamanda gelişmesinde etkili olmuştur.³¹⁶

Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru oluşan PKK terör örgütü günümüzde halen faaliyetlerine devam etmektedir. Suriye ve Irak'la PKK'ya yardımda bulunmaları hem de sınır aşan su konusundaki sorun nedeniyle problemler yaşanmaktadır. Türkiye'den doğan Dicle ve Fırat nehirleri Türkiye, Suriye ve Irak; Türkiye'den denize dökülen Asi nehri de Türkiye, Suriye ve Lübnan tarafından paylaşılmaktadır. Bu nehirlerin paylaşımı bu ülkeler arasında çeşitli anlaşmazlıklara konu olmakta, bu da bölge ülkelerin ulusal ve bölgesel güvenlik algılamalarına yansımaktadır. Hatta su sorunu güvenlik algılamalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur.³¹⁷

Suriye, Soğuk Savaş döneminden itibaren sık sık Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde hakları olduğunu ileri sürmekte, bu nehirleri uluslararası su yolu ya da ortak su olarak tanımlamakta ve bunları paylaşılabilir kaynaklar olarak sınıflandırmaktadır. Özellikle GAP'ın yapımıyla Suriye, Türkiye'nin su bağımlılığı çerçevesinde ekonomik ve siyasal olarak Suriye'yi egemenlik altına almaya çalıştığını ve Suriye ile Ortadoğu üzerinde siyasi baskı kurmayı amaçladığını ileri sürmektedir. Bunun yanında Suriye, Türkiye'nin Suriye ve Irak'a bıraktığı suyu kirlettiğini iddia ederek Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının eşit biçimde paylaşılmasını istemektedir. Ancak her iki nehrin Türkiye kaynaklı olduğu ve nehrin sularının Türkiye'den beslendiği dikkate alınırsa bu

³¹⁶ UÇAROL, s.735-737

³¹⁷ İbrahim MAZLUM, "Sınır Aşan Sular Sorunu", **En Uzun On Yıl**, Der: Gencer Özcan-Şule Kut, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.381.

tezlerin pek geçerli olmadığı açıktır. Kaldı ki, Suriye kendi tarafından beslendiğini ileri sürdüğü Asi nehrinin sularını kesmekte bir sakınca görmemektedir.³¹⁸

Suriye ve Irak'ın özellikle su sorunu hakkında Türkiye'yi bir antlaşmaya zorlamak üzere PKK'ya destek verdiği görülmektedir. Suriye'nin bu örgüte verdiği destek 1987 yılında hızla gelişmiştir. Suriye örgüte para, silah ve cephane temin ederek, kendi topraklarında PKK'nın temsilcilik ve propaganda bürolarının açılmasına olanak sağlamıştır.³¹⁹

Özellikle Soğuk Savaş'ın son dönemlerde Suriye ile gerginleşen ilişkiler Turgut ÖZAL'ın "Suriye PKK'ya yardım ederse sularını keseriz" ifadesi üzerine, Suriye Hava Kuvvetlerine ait uçakların Türkiye topraklarında bir sivil harita uçağını düşürmesi ile iyice kötüleşmiştir. Yine Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde Türkiye'nin Atatürk Barajını doldurması üzerine Hafız Esad'ın Bekaa vadisinde PKK örgütünün törenlerine katıldığı görülmüştür.³²⁰

Soğuk Savaş döneminde Türkiye-Suriye arasında devam sorunların bir tanesi de Hatay sorunudur. Suriye, 1939'da Türkiye'ye katılan Hatay'ı hiçbir zaman kabullenememiştir. Suriye' nin PKK'ya verdiği desteğin bir sebebi de Hatay ilini kendi topraklarına katmak istemesidir.³²¹

Diğer bir komşumuz olan İran'la ilişkilerimiz Balkan ittifakının devam ettiği 1979 yılına kadar normal seyirde devam etmiştir. Ancak özellikle bu ülkede yaşanan ihtilallerle ülkenin şeriat yönetime geçmesi ve bu ideolojiyi Türkiye'ye sokmak istemesi Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde başlayıp günümüzde de devam eden iki ülke sorunlarının başlangıcını teşkil etmiştir.³²²

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da Türkiye'nin ilişkide bulunduğu bir ülkede İsrail'dir. İsrail halkı ve yönetimi 500 yıl önce bütün Avrupa'dan zulümle

³¹⁸ Yavuz Gökalep YILDIZ, "Türkiye, Suriye ve Irak'ın Sınır Aşan Sular Konusunda İleri Sürdükleri Tezler ve Yaklaşımlar", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:370, Ekim 2001, s.21-22.

³¹⁹ İsmet İMSET, **PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 yılı (1973-1992)**, Turkish Daily News Yayınları, Ankara, 1993, s.227.

³²⁰ Neşe AKMANDOR, Hüseyin PAZARCI, Hasan KÖNİ, **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Tesav Yayınları, Ankara, 1994, s.62-63.

³²¹ MAZLUM, s.394.

³²² Serkan TAFLIOĞLU, "İran, Silahlı İslami Hareketler ve Barış Süreci", **Avrasya Dosyası, İsrail Özel**, Ekip Grafik, Ankara, 1999, s.36-54.

dışlanınca Türkiye'nin kendisine kucak açtığını unutmamıştır.³²³ Ayrıca Türkiye Hitler'in soykırımından kurtulan Yahudi bilim adamlarını Türk üniversitelerine almış ve 1958 yılında da Irak'taki katliamdan kaçan Yahudilerin İsrail'e geçmelerine olanak sağlamıştır. İsrail yönetimi gerek Soğuk Savaş öncesi gerek Soğuk Savaş sonrası farklı bir politika izleyen Türkiye'nin bu durumunu Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma bağlanarak kabullenmiştir.³²⁴

Türkiye, 14 Mayıs 1948'de kurulmuş olan İsrail'i otuz ülkenin ardından 28 Mart 1949'da tanımıştır. Türkiye Soğuk Savaş döneminde İsrail ile açıktan ilişkiye girmemiş, genelde işbirliğinin gizli tutulması konusunu İsrail'den istemiştir. Özellikle Türk-İsrail ilişkisi, İsrail'in istihbarat düzeyinde yaptığı yardımlardan oluşmuştur. 1970'li yıllarda THKP-C örgütü üzerinde çalışan İsrail haber alma örgütü MOSSAD adı geçen bu örgütün Lübnan ve İspanya'daki silahlı eğitim notlarından mali kaynaklara kadar elindeki bilgileri Türk istihbaratına vererek THKP-C üyelerinin yakalanmasında etkili rol oynamıştır. Ayrıca 1970'li yıllarda başlayan Ermeni terör örgütü ASALA'nın diplomatlarımızı ölümüne neden olan eylemlerinde bulunması ve MOSSAD'ın bu örgütü etkisiz hale getirmek için teklifte bulunması İsrail ile ilişkilerimizi geliştirmiştir.³²⁵

İsrail, Türkiye'ye ASALA'yla ilgili verdiği raporlarda, bu örgüte Yunanistan, SSCB, Libya, Suriye ve Filistin Halk Kurtuluş Örgütünün para ve silah sağladığını belirtmiştir. Yapılan operasyonlarla ASALA'ya büyük darbeler indirilmiş ve örgüt ortadan kaldırılmıştır.³²⁶

Görüldüğü gibi Türkiye-İsrail ilişkisi Soğuk Savaş döneminde özellikle istihbarat düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun yanında İsrail'in açık düşmanı olan ve aynı zamanda Türkiye'nin de ilişkilerinin gergin olduğu Suriye, İran ve Irak'ı, Türkiye kendi güvenliği çerçevesinde çevreleyebilmektedir. İsrail de adı geçen bu ülkelerin saldırıları karşısında Türkiye'ye yerleştirdiği cihazlarla erken uyarı sistemi oluşturabilmekte ve bu

³²³ Muzaffer ÖZDAĞ, "Ordadoğu'da Yaşanan Durum ve Yakın Gelecek İçin Değerlendirmeler", **Avrasya Dosyası, İsrail Özel**, Ekip Grafik, Ankara, 1999, s.19.

³²⁴ Nezih TAVLAŞ, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat ve İlişkileri", **Avrasya Dosyası, İsrail Özel**, Ekip Grafik, Ankara, 1999, s.75-76.

³²⁵ TAVLAŞ, s.83-86.

³²⁶ TAVLAŞ, s.88-89.

Ülkelerin füze saldırılarına karşı İsrail Hava Kuvvetleri'nin Türkiye'den saldırı gerçekleştirmek ve bu ülkeleri evreleyebilmek amacını gütmektedir.³²⁷

Soğuk Savaş döneminde problem yaşadığımız, güvenliğimizi olumsuz etkileyen komşularımızdan bir tanesi de Yunanistan'dır. Yunanistan ile problemlerimiz yaklaşık 200 yıl önce başlamıştır. Yunanistan günümüzde olduğu gibi Soğuk Savaş döneminde de tehdit algılaması sırasında Türkiye'yi birinci sıraya koymuştur. Bunun için de Yunanistan Türkiye'ye karşı terör örgütlerini desteklemiş, Türkiye aleyhinde çalışmalar yapmış, Kıbrıs'ta Rumlar'a destek vererek bu bölgede düzensizliğe ve kargaşaya neden olmuştur. Yani Türkiye'yle doğrudan karşı karşıya gelmemiş daha çok Türkiye'ye zarar verecek, zayıflatacak faaliyetleri desteklemiştir. Bunu Yunanistan Başkanları Konstantin KARAMALİS 1974 yılında Selanik'te yaptığı konuşmasında açıkça ifade etmiştir. KARAMALİS bu konuşmasında, "Bugünkü gücümüzle Türkleri savaşarak yenmemize imkan yoktur. Mücadelemizi her şeye başvurarak sürdüreceğiz. Türklerin yaralarını kaşıyıp, kanatacağız" demektedir. KARAMALİS, Türkiye'ye karşı Ermeni ASALA rgtne verdiği destek ve Soğuk Savaş döneminin son zamanlarında da PKK'ya sağladığı destekle bu emellerini gerçekleştirmeye çalışmıştır.³²⁸

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde güvenliği açısından Yunanistan'la yaşadığı problemlerden bir tanesi de karasular problemidir. Bu problem günümüzde de devam etmektedir. Yunanistan karasularını adalarda dahil olmak üzere 12 mile çıkarmak istemektedir. Türkiye ise bu durumu kesinlikle kabul etmeyeceğini belirterek Yunanistan'ın 12 mil uygulaması halinde bunun savaş nedeni olacağını açıkça belirtmektedir.³²⁹

Türkiye'nin güvenliği açısından Yunanistan'la yaşadığı problemlerden bir diğeri de Kıbrıs adası problemidir. 19 şubat 1959'da Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında imzalanan antlaşmayla temeli atılan Kıbrıs Cumhuriyeti 15-16 Ağustos 1960 tarihinde kurulmuştur.³³⁰

³²⁷ Stuart COHEN, "Türkiye'yi Konuşma Zamanı", **Avrasya Dosyası**, İsrail zel, Ekip Grafik, Ankara, 1999, s.190.

³²⁸ Ali GÜLER, "Türkiye'ye Yönelik Yunan Stratejileri", **Avrasya Dosyası**, Sırbistan, Bosna Hersek zel, Alı Matbaası, Ankara, 1996, s.121-122.

³²⁹ Hüseyin PAZARCI, "Ege Denizindeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü", **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Der: Semih VANER, Metis Yayınları, Ankara, 1989, s.106-126.

³³⁰ YILMAZ, **Yakın Dünya Tarihi**, s.26-29.

1960-63 dönemi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hukuken var olduğu dönemdir. Ancak Rumların kurulan cumhuriyete inanmaları ve kurulan düzeni ENOSİS için bir atlama tahtası olarak görmeleri bu dönemde birçok sorunlar yaşamasına yol açmış ve adanın fiili olarak bölünmesine sebep olmuştur. MAKARİOS'un 1967 yılından itibaren yürürlüğe koyduğu Türkler'e ekonomik ve sosyal baskı uygulayarak adadan göçe zorlama ve bu şekilde asimile etme politikası etkili olurken, bu sırada EOKA'cılarının 15 Temmuz 1974'de MAKARİOS'a karşı gerçekleştirdiği darbe ve darbe sonunda pek çok Kıbrıslı Türk'ü öldürmesi, Türkiye'nin garanti antlaşmasının kendisine tanıdığı tek başına müdahale hakkını kullanmasına neden olmuştur.³³¹

20 Temmuz-14 Ağustos 1974 ve 14 Ağustos 1974 sonrası dönem olmak üzere iki safhada icra edilen Kıbrıs Barış Harekatı'nın amacını, Kıbrıs'ta bozulmuş olan barışı tekrar tesis etmek, Kıbrıs Türk halkının can güvenliğini sağlamak, adaya adil bir düzen getirmek ve Türkiye'nin güney bölgesini emniyete almak olarak belirtilebiliriz.³³² Gerçekten de Kıbrıs Türkiye'nin can damarlarından birisidir. Buranın kaybedilmesi Türkiye'nin Akdeniz ve Ege'de hakimiyetinin tamamen Yunanistan'ın eline geçmesi anlamına gelmektedir.

1974 yılında özgürlüğüne kavuşan Kıbrıs Türk halkı, 13 Şubat 1975 tarihinde de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Bu tarihten sonra yapılan ikili ve uluslararası görüşmelerde bir sonuca varılmamış olup belirsizlik durumu halen devam etmektedir.³³³

Görüldüğü gibi Yunanistan Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile problemlerini doğrudan çatışmaya girmek yerine, Türkiye'ye zarar veren terör örgütlerini destekleyerek ve Türkiye ile ilgili problemlerini uluslararası platformlara getirerek üçüncü ülkelerle çözmeye çalışmıştır. Ayrıca Yunanistan stratejik pozisyonu geliştirmek için ABD ve batılı devletlerle antlaşma yapıp Türkiye'yi tecrit etmek istemiştir. Türkiye ise Yunanistan ile ilgili problemlerini diplomatik çözmeye çalışmış, ancak barışı sağlayamadığı ortamda da stratejik askeri güce dayalı caydırıcılığına başvurmuştur.³³⁴

³³¹ YILMAZ, Siyasi Tarih, s.444.

³³² YILMAZ, Siyasi Tarih, s.445.

³³³ HAK, **Kıbrıs Sempozyumu**, Harp Akademileri Yayınları, 1-2 Aralık 1997, İstanbul, 1998.

³³⁴ Gülden AYMAN, "Türkiye'nin Ege Politikasından Müzakere ve Caydırıcılık", **En Uzun On Yıl**, Der: Gencer ÖZCAN, Şule KUT, Boyut Kitapları, 1998, s.312.

Batıda diğerk bir komşumuz olan Bulgaristan'la ilişkileriniz, Bulgaristan'ın Doğu Bloku ülkesi olması dolayısıyla SSCB'yle bir savaşta bu bölgeden de bir saldırı gelebilir düşüncesi hakim olmuştur. Ayrıca 1980'li yıllarda Bulgaristan'ın bu ülkede yaşayan Türk halkını asimile etme politikası çerçevesinde bir takım yaptırımlarda bulunması iki ülke ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Bu yüzden pek çok insanımız Türkiye'ye gelmiştir. Bulgaristan bu politikasından Soğuk Savaş'ın son zamanlarında vazgeçmiştir.³³⁵

Sonuçta Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin güvenliğine en büyük tehdidin kuzeyden yani SSCB'den geleceğı, daha sonra ise söz konusu tehdidin batıdan Yunanistan'dan geleceğı düşünülmüştür. Bu nedenle Türkiye de güvenlik stratejilerini bu çerçevede oluşturmıştır..

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNDE ORTAYA ÇIKAN DÖNÜŞÜM

1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması, Doğu Bloku'nun dağılması, çift kutuplu sistemin sonunu da beraberinde getirmiştir. Kasım 1990'da AGİK zirvesinde Soğuk Savaşı resmen sona erdiren Paris Şartı imzalanmıştır.³³⁶

Soğuk Savaş sonrası meydana gelen uluslararası gelişmelerin tümü, Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren ülke ve bölgelerde gerçekleşmiş, dolayısıyla Türkiye'nin güvenlik politikalarını etkilemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin çözülerek yerini BDT'na bırakması, VP'nin ortadan kalkmasının ardından Balkanlarda Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bir iç savaşla dağılması, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan bunalımın ardından patlak veren Körfez Savaşı ve oluşturulan Ortadoğu barış süreci, Filistin Özerk Yönetimi'nin kuruluşu ve Kuzey Irak'ta beliren oluşumlar gibi önemli değişiklikler olmuştur. Ayrıca imzalanan AKKA antlaşmasının yeni güvenlik ortamına uyarlanmasıyla birlikte ortaya çıkan sorunların yanısıra, NATO ve AB'nin genişlemesi gibi konular da Türkiye'nin dış politika ve ulusal güvenlik konuları etkilemiştir. Balkanlarda yaşanan gelişmeler ise, doğrudan

³³⁵ Cengiz ERSUN, Tezer PALAZCIOĞLU, **Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimleri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın no: 1998-40, İstanbul, 1998, s.40.

³³⁶ Şule KUT, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahtarları", **En Uzun On Yıl**, Der: Gencer ÖZCAN, Şule KUT, Boyut Kitapları, 1998, s.45.

sorun yaratmamakla birlikte Türkiye için yoğun bir diplomatik çabanın konusu olmuştur.³³⁷

Türkiye, yeni oluşan koşullara uyum sağlamada bir takım zorluklar yaşamış, sorunların çeşitliliği, gelişmelerin kazandığı ivme ve karşılaşılan belirsizlik ortamı Türkiye için yadırgayıcı olmuştur. Ayrıca Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte Türk dış politika çevrelerinde, Türkiye'nin batı güvenlik düzenlemeleri açısından stratejik önemini yitirdiği, dolayısıyla savunma yapısının ve ittifak ilişkilerinin gelişmelerden olumsuz etkileneceği kaygısı egemen olmuştur. Ancak Körfez Savaşı bu kaygıları kaldırmış ve "Türkiye'nin vazgeçilmez önemi" anlayışı tekrar geçerlik kazanmıştır.³³⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde Kürt ayrılıkçılığı gibi Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bir sorunun tırmanışa geçtiği bir dönem olmuştur. Ancak gelişmeler, seksenli yılların ikinci yarısında olduğundan farklı bir yol izlemiş, sorun sınırlanabilir basit bir iç güvenlik konusu olmaktan çıkmış, yaygınlaşma eğilimi sergilemiş, gerek neden olduğu can kayıpları gerekse toplumsal düzeyde yol açtığı yıkım nedeniyle bir ulusal güvenlik sorununa dönüşmüştür. Bu gelişmelerle birlikte SSCB'nin dağılması, ulusal güvenlik politikalarına yön veren öncelik sıralamasının değiştirilmesine sebep olmuş; "Bölücülükle Savaş" 1992 yılında Milli Güvenlik Kurulunda (MGK) yayınlanan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nin tehdit sıralamasında ilk sırayı almıştır. Böylelikle ulusal güvenlik stratejisinde bir yön değişikliği yapılmış, daha önce SSCB, daha sonra RF ve Yunanistan'a göre düzenlenmiş savunma konsepti değiştirilmiş, ilk kez yapılan iç tehdit değerlendirmesiyle tehdidin kaynağı "Suriye-İran-Irak" olarak saptanmıştır. Ayrıca bu belgede, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmez bütünlüğü üniter devlet yapısı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkışıyla karşılaşılan yeni politik ortamın özellikleri vurgulanarak SSCB'nin devamı olan RF düşman ülke statüsünden çıkartılmıştır. Daha sonra da meydana gelen iç siyasal gelişmelerle Şubat 1997'de MGK'nca Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde değişik yapılarak bölücülükle beraber "İrtica" da bir numaralı tehdit konumuna yükseltilmiştir.³³⁹

³³⁷ Gencer ÖZCAN, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", **En Uzun On Yıl**, Der: Gencer ÖZCAN, Şule KUT, Boyut Kitapları, s.16-17.

³³⁸ ÖZCAN, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", s.16-17.

³³⁹ Burak ÜLMAN, "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük", **En Uzun On Yıl**, Der: Gencer ÖZCAN, Şule KUT, s.121-126.

3.1. Kafkasya'daki Gelişmeler, SSCB'nin Dağılması ve Türkiye'nin Güvenliğini Üzerinde Etkileri

Globalleşme sürecinde dünyada meydana gelen en önemli olaylardan bir tanesi de SSCB ve bu ülkenin önderliğindeki VP'nın dağılmasıdır.

1991 yılı, dünya tarihi için yeni bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu yıl Avrupa ve Asya'nın siyasi haritası değişmiştir. 1917'de temelleri atılan ve 1922'de kurulan SSCB ortadan kalkmış ve yerini BDT'na bırakmıştır. Gorbaçov iktidara geldiğinde Sovyet Komünizminin yapısını değiştirmeye karar vermişti. Bunu da iki koldan yapmayı tasarlamıştı. Birincisi siyasal iktidarı veya devlet yapısını değiştirmek, ikincisi ekonomide radikal değişiklikleri gerçekleştirmektir. Bunu SSCB'nin dağılmasını önlemek için yapacaktı. Bu sebeple Glasnost (Açıklık) ve Perestrojka (Siyasi sistemin devlet örgütünün ve hükümet organlarının yeniden yapılanması) ilkelerini 1987 yılından itibaren uygulamaya koymuştur. Ancak bu da SSCB'nin dağılmasını engelleyememiştir. Başta Baltık ülkeleri olmak üzere bağımsızlıkların ilan etmeye başlamışlardır.³⁴⁰ Litvanya Parlamentosu 11 Mart 1990'da, Letonya Parlamentosu 4 Mayıs 1990'da, Estonya Parlamentosu 8 Mayıs 1990'da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunun üzerine 8 Aralık 1991'de Rusya'nın asıl unsurlarını teşkil eden Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna devletleri, SSCB'nin sona erdiğini, yerine de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulduğunu, topluluğun merkezinin Beyaz Rusya'nın başkenti olan Minsk olduğunu açıklamışlardır (Minsk Zirvesi 1991). Doğu Bloğu ülkelerini birbirine bağlayan COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) da 28 Haziran 1991'de üye devlet temsilcilerinin Budapeşte'de toplanıp kuruluşa ilişkin protokolü imzalayıp bu kuruluşu sona erdirmiştir. Özellikle Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesi Sovyetlerin sonunu getiren en önemli gelişme olmuştur.³⁴¹

SSCB'nin dağılması ile Avrasya'nın merkezinde jeopolitik bir boşluk ve belirsizlik oluşmuştur. Ortaya çıkan bu ortam iki büyük beklentiyi beraberinde getirmiştir. Bir yönden siyasal ve ekonomik sorunları ile uğraşan RF'nun bölgedeki etkisini yitireceği ve oluşacak güç boşluğunu batı desteğini arkasına alan Türkiye'nin dolduracağı düşüncesi öne çıkmıştır. Öte yandan SSCB'den ayrılan yeni

³⁴⁰ ARMAOĞLU, 20.yy. Siyasi Tarih, s.911-913.

³⁴¹ YILMAZ, Siyasi Tarih, s.535.

cumhuriyetlerin yanı sıra, RF da geniş pazarıyla olanaklar sağlayacak bir ticaret ortağı olarak algılanmaya başlanmıştır. Ancak bu beklentinin bir dizi sorunlarla birlikte yerini gerçekçi değerlendirmelere bıraktığı görülmüştür. RF'nun geleneksel nüfuz alanını kolay kolay terk etmeyeceği anlaşılmıştır.³⁴²

RF, başlangıçta BDT'na katılmayan Gürcistan'da "Abaza, Acara, Ermeni ve Lezgi" gibi etnik sorunları istismar ederek ekonomik ve siyasi baskı uygulamış ve Gürcistan'ı BDT'ye katılmaya zorlamıştır. Bunun sonucunda Gürcistan 1993 yılı sonunda BDT'na katılarak RF ile Askeri ve İşbirliği antlaşması yapmıştır. Bu antlaşma ile RF, Gürcistan'da SSCB dönemine ait Türkiye sınırındaki askeri varlığını tekrar elde etmiştir. Ermenistan'dan sonra Gürcistan'ın da BDT'na katılması, Azerbaycan'a baskıların artmasını kolaylaştırmış, bu baskılar üzerine Azerbaycan da BDT'na üye olmuştur.³⁴³

SSCB'nin dağılmasıyla Kuzey Kafkasya'da da RF'na bağlı özerk cumhuriyetlerde bağımsızlık rüzgarları esmişse de geçmişe nazaran fazla bir değişiklik olmamıştır. Kuzey Kafkasya'da, karmaşık etnik ve demografik yapıya sahip, RF'na bağlı Özerk Cumhuriyet ve muhtar bölgeler bulunmaktadır. Bu cumhuriyet ve muhtar bölgede nüfus olarak en büyük grubu Çeçenler teşkil etmektedir. Çeçenlerin tam bağımsızlık için yapmış oldukları mücadele, çok kan dökülmesine ve maddi-manevi kayıplara rağmen, henüz amacına ulaşamamıştır.³⁴⁴

RF'nun Kafkasya bölgesinde yaptığı mücadeleler incelendiğinde bu müdahalelerin temelinde; "Rusya'nın Kafkasya'daki tarihsel, siyasi askeri ve ekonomik çıkarları karşısındaki tehditleri ortadan kaldırmak ve bu çıkarları korumak", "Kafkasya'nın Rusya'nın nüfuz alanı içinde olduğunu vurgulamak ve bölgeye yönelik planlarda kendisinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymak" ve "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliğini ortadan, kaldırmak" düşüncelerinin yattığı görülmektedir.³⁴⁵ Rusya'nın Kafkasya'ya müdahalesinde etkili olan bu faktörler doğal

³⁴² Nadir ÖZBEK, "Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyeti", **Avrasya Dosyası, Rusya Kafkasya Özel**, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s.7-11.

³⁴³ Hasan Hüseyinoğlu KULİYEV, "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", **Avrasya Dosyası, Rusya Kafkasya Özel**, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s. 191-201.

³⁴⁴ Fatma ÖZTÜRK, "Çeçenistan Krizinin Anatomisi", **Avrasya Dosyası, Rusya Kafkasya Özel**, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s.45-46.

³⁴⁵ Ümir ÖZDAĞ, "SSCB'den Rusya Federasyonu'na", **Avrasya Dosyası Rusya Kafkasya Özel**, Alış Matbaası, 1996, s.183-154.

olarak Türkiye'yi de doğrudan ilgilendirmektedir. Kafkasya'da ki gelişmeler Türkiye'yi sadece bölge ile olan coğrafi, siyasi, kültürel yakınlığı ve bağları açısından değil güvenliği ve geleceği açısından da ilgilendirmektedir.

Türkiye, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan belirsizlik durumunda RF'na karşı dikkatli yaklaşmış, RF'nu açıktan hedef alacak girişimlerden kaçınan bir politika izlemiştir. Ayrıca yeni cumhuriyetlerle ilişkilerin de sorunsuz bir biçimde gelişmeyeceğine ilişkin işaretler ortaya çıkmıştır. Örneğin Ankara'da Ekim 1991'de Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın katılımlarıyla gerçekleştirilen ilk Türk Cumhuriyetleri zirvesi Türkiye'nin umduğu gibi sonuçlanmamıştır. Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL açılış konuşmasında yaklaşan yüzyılın Türk Yüzyılı olduğunu belirterek Türk Ortak Pazarı'nın yanı sıra bir bankanın da kurulmasını önermiş, ancak zirve sırasında bu öneriler kabul görmediği gibi, konuk ülke temsilcilerinin RF'nu rahatsız edecek girişimlerden özenle kaçındıkları gözlemlenmiştir.³⁴⁶

RF-Türkiye ikili ilişkileri açısından 1993 yılı bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 1993 yılı ile Rus politik yaşamında şovenist düşünceler artmaya başlamıştır.³⁴⁷ Bununla birlikte RF, 1993 yılında yani bir doktrin kabul ederek, BDT üyesi ülkeleri Yakın Çevre (YÇ) olarak nitelendirmiş, YÇ'de meydana gelecek gelişmelerde RF'nun ilk elden söz sahibi olmasına dair bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu gelişmeler Türk yetkilileri tarafından RF'nun BDT topraklarında yeniden yayılmacı bir politikaya yöneldiği biçimde algılanmış ve ifade edilmiştir.³⁴⁸ Genelkurmay Başkanı Doğan GÜREŞ tarafından Haziran 1994'te yapılan bir açıklamada, "RF'nun Çarlık duygusu ile hareket ettiğini ve izlediği yayılmacı politikanın Türkiye için büyük bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir.³⁴⁹

Gerçekten de YÇ'nin ulusal güvenlik sahası kabul edilmesi ve SSCB'nin dağıldıktan sonra çoğunlukla Türk kökenli bölge ülkelere Türkiye'nin ilgisi düşünüldüğünde, Rusya'nın bu yeni doktrini Türkiye'ye karşı kabul edilmiş bir

³⁴⁶ ÖZCAN, s.21.

³⁴⁷ Gökhan BACIK, Fahrettin CAMBAŞ, "Kimlik, Din, Tarih ve Dış Politika Tartışmaları Işığında Rusya", **Avrasya Dosyası Japonya Özel**, Kırallı Matbaacılık, Ankara, 1999, s.321.

³⁴⁸ Mehmet KOCAOĞLU, "Rusya Emperyalist ve Yayılmacı Bir Ülkedir", **Avrasya Dosyası, Rusya-Kafkasya Özel**, Alış Matbaası, 1996, s.257-258.

³⁴⁹ Genel Kurmay Başkanlığı, **Genelkurmay Başkanlığı Savunma ve Havacılık Dergisi**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları Cilt 8, No:26, Ankara, s.8-9.

doktrindir. Özellikle nükleer güce başvurabileceğine ilişkin maddenin, yakın çevre ile ilgilenen ülkeleri bölgeden uzak tutma amacıyla caydırıcılık sağlamak üzere, dolayısıyla Türkiye’yi kapsayacak biçimde hazırlandığı açıktır. Rusya bu doktrinle YÇ bölgesinde kendi hakimiyetini yerleştirmeye çalışırken, Türkiye’yi bölgenin dışında tutmaya yönelik politikaları benimsemiştir.³⁵⁰

1995 yılından başlayarak AKKA’nın yeni koşullara uyarlanması sürecinde karşılaşılan sorunlar RF-Türkiye ilişkilerinde yeni tartışmalara yol açmıştır. Ayrıca Rusya’nın Azerbaycan’da askeri üsler açmak için ısrarcı girişimlerde bulunması, PKK’nın bazı örtülü ödeneklerine izin vermesi Türkiye Rusya arasındaki diğer problemleri teşkil etmektedir.³⁵¹

Rusya’nın sıcak denizlere inme hevesi yüzyıllardan beri devam etmektedir. Bunun için de Rusya Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da kendi nüfuzu altından bir Ermeni ve Kürt devletin kurulmasını arzulamaktadır. Rusya PKK’nın faaliyetlerini destekleyerek bu amacını gerçekleştirmek istemektedir.³⁵²

Rusya’nın, 1993 yılında kabul ettiği güvenlik doktrininde, Türkiye’nin yayılmacı bir hareket izlediğini belirterek, Rusya’nın Türkiye’nin yayılmasına karşı İran’la ilişkilerinin geliştirilmesi ve PKK’nın faaliyetlerinin desteklenmesi kabul edilmiştir.³⁵³

1997 yılından itibaren ikili ilişkilerdeki gerilimlerin, her iki ülkeye de zarar vereceği anlayışı egemen olmaya başlamasıyla bu gerilimlerde azalma eğilimi görülmüştür. Aralık 1997’de RF Başbakanı Viktor ÇERNOMİRDİN’in Ankara’yı ziyaret etmesi, bu anlayışın ortak bir siyasal iradeye dönüştürmek istenmesidir.³⁵⁴ Ancak yine de RF-Türk çekişmeleri yaşanmıştır. Bunlardan bir tanesi Kafkasya petroleri içindir. Kafkas petrollerinin nakli için Türk önerisi Bakü-Ceyhan boru hattı ile RF’nun önerisi olan Bakü-Novorossisk boru hattı arasında yaşanan çekişmeler, Kasım

³⁵⁰ İdil TUNÇER, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, **En Uzun On Yıl**, Boyut Kitapları, Der: Gencer ÖZCAN, Şule Kut, İstanbul, 1998, s.456-457.

³⁵¹ Turan AYDIN, Olgan BEKAR, “Türkiye’nin Orta ve Uzun Vadeli Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri”, **Türkiye Ekonomisine Sosyal Etütler Vakfı**, Ankara, 1997, s.99-100.

³⁵² Bkz. Mehmet KOCAOĞLU, “Ortadoğu’da Kürt Kumarı”, **Avrasya Dosyası, Çin Özel Sayısı**, Alıç Matbaası, Ankara, 1995, s.191-208 ve “Kürtçülük Faaliyetlerinde İran Faktörü”, **Avrasya Dosyası, İran Özel Sayısı**, Alıç Matbaası, Ankara, 1995, s.96-109.

³⁵³ A.D. ORLOV, “Türkiye’nin Jeopolitik Yayılımı ve Rusya’nın Güvenliği”, **Avrasya Dosyası, Rusya Kafkasya Özel**, Alıç Matbaası, Ankara, 1995, s.93-98.

³⁵⁴ ÖZCAN, s.22.

1999'da İstanbul'da toplanan AGİT Zirvesinde Türkiye'nin önerisi yönünde, ilgili ülkelerin devlet başkanlarının imzaladıkları antlaşma ile sonuçlanmıştır. Ancak RF'nun bu projenin gerçekleşmesini engellenmek amacıyla bölge ülkeleri üzerindeki etkisini kullanmaya devam edebileceği değerlendirilmektedir. Bu projenin RF'nun istekleri doğrultusunda gerçekleşmesi durumunda RF, Azerbaycan'ı kontrol altında tutabilecek ve dünya siyasetindeki önemini daha da arttırabilecektir.³⁵⁵

Yine İstanbul Zirvesinde kabul edilen bir belgede Uyarlanmış AKKA'dır. Bu belge de Türkiye'nin isteklerinin çoğu kabul edilmiştir. Ancak RF'nun gündeme getireceği değerlendirilmektedir. Özellikle de beş yıl sonra (2004'te) uyarlanmış AKKA'nın yeniden gözden geçirme kararı³⁵⁶ alınması bu değerlendirmeyi, kuvvetlendirmektedir.

Görüldüğü üzere Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin dağılması ve Kafkaslardaki gelişmeler Türkiye'nin güvenliği açısından önce RF'nunu tehlike olmaktan çıkarmış, ancak daha sonraki gelişmelerde RF'nun halen Türkiye için hafif yoğunlukta da olsa tehlike olgusunun içine sokmuştur.

3.2. Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenliği Üzerindeki Etkileri

Globalleşme sürecinde hızla artan ve gelişen milliyetçilik duygusu ile farklı etnik köken, dil, din ve mezhebe mensup gruplar, bu farklılıklarını öne çıkararak savaşılmaya başlamışlardır. Bunun örneğini Doğu Bloku'nun zayıflaması ve ortadan kalkması sonucunda belirsizlik ve otorite boşluğunun yaşandığı Balkanlarda ve 1991-1992 yıllarındaki bağımsızlık hareketleri ile Yugoslavya'da görülmüştür.³⁵⁷

1980'li yıllardan itibaren zayıflayan Doğu Bloku 1989-1991 yılları arasında kurumsal anlamda ortadan kalkarak dünyada yeni bir siyasal atmosferin doğmasına yol açmıştır. Bu yeni siyasal atmosfer içinde Balkanlar'da eski sorunlar, eski düşmanlıklar yeniden alevlenerek dünya siyasi coğrafyası içinde yerini almıştır. Yugoslavya'nın

³⁵⁵ H.A.K., 21. Yüzyıla Girerken Yeni Dünya Düzeni, s.49.

³⁵⁶ H.A.K., 21. Yüzyıla Girerken Yeni Dünya Düzeni, s.23.

³⁵⁷ Oya AKGÖNENÇ "Balkanlarda Değişen Dengeler ve Etnik Grupların Mücadeleleri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1993, s.21.

parçalanmasıyla başlayan çatışmacı ve istikrarsız koşullar tarihsel anlaşmazlıkların derinleşmesine yol açmıştır. Eski Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetten önce Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlığa kavuşması daha sonra Karadağ ve Sırbistan'ın birleşmesinden doğan Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin kurulması, Balkanlardaki gerilimli atmosferlerin durulmasını engelleyememiştir.³⁵⁸

Türkiye, Yugoslavya bunalımının başından beri, Yugoslavya Federasyonunun korunmasını savunmuş ve korunacağını tahmin etmiştir. Ancak Yugoslavya'nın dağılması üzerine Türkiye oluşan yeni ortama ihtiyatla yaklaşmıştır. Almanya'nın baskısı ile 15 Ocak 1992'de AT'nun Slovenya ve Hırvatistan ve bir başka Balkan ülkesi olan Bulgaristan da dahil aynı gün dört cumhuriyeti birden tanıdığını açıklaması üzerine, Türkiye de tüm Yugoslavya cumhuriyetlerini ayırım gözetmeksizin tanıyacağını açıklamıştır.³⁵⁹

Coğrafi konumu itibari ile Yunanistan ve Bulgaristan dışında Balkanlardan Türkiye'nin güvenliğine doğrudan bir tehdit yönelmese de bu bölgede istikrarsızlık ve çatışmalar Türkiye açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Güneyde ve doğu komşuları ile problemleri olan Türkiye, bir de Balkanlarda çıkacak çatışmalardan çekinmektedir. Türkiye'nin bu bölgeyle de ilgilenmesi Türkiye'nin diplomatik enerjisini bölmektedir. Ayrıca bu bölgede oluşacak istikrarsızlıkta herhangi bir göç olgusuyla karşılaşabilecek, Avrupa ile karayolu bağlantısı zarar görebilecek ve bu da ekonomik yönden Türkiye'yi olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bunun yanında Türkiye'nin Balkanlarla, ilgilenmesinin bir nedeni de ortak tarih, kültür ve dine sahip olan iki ülkenin, Bosna-Hersek ve Makedonya'nın, Türkiye ile ilişkilere girmek istemesidir. Bu nedenlerle Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlarda etkili olmaya çalışmış, bir yandan diplomatik alanlarda aktif bir çaba gösterirken öte yandan uluslararası örgüt ve kurumlar aracılığıyla askeri faaliyetlere katkılarda bulunmuştur.³⁶⁰

³⁵⁸ Nail ALKAN, "Yugoslavya'nın Dağılmasında Rol Oynayan Faktörler", **Avrasya Dosyası, Sırbistan, Bosna-Hersek Özel**, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s.39-41.

³⁵⁹ Mehmet KOCAOĞLU, "Bosnalı Müslümanların Açısını Tarih Yazacaktır", **Avrasya Dosyası, Sırbistan, Bosna-Hersek Özel**, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s.55-56.

³⁶⁰ İlhan ÜZGEL, "Doksanlarda Türkiye için Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı olarak Balkanlar", **En Uzun Onyıl**, Boyut Kitaplar, İstanbul, 1998, s.404.

Türkiye Balkanlarda ekonomik olmaktan çok siyasal ve askeri açıdan etkili olmuştur. Bu etkinlik 1995 yılına kadar oldukça artmıştır. Bunun Yunanistan'ın Balkan politikasında özellikle Makedonya ve Arnavutluk'a uyguladığı yanlış politikanın ve Rusya'nın Balkanlar'a etkisinin Kafkaslar'a göre çok daha dolaylı olmasında kaynaklandığını söyleyebiliriz. 1995 yılından itibaren Yunanistan da Balkan politikasında yaptığı değişikliklerle Balkanlar'da etkin olmaya başlamıştır.³⁶¹

Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması Türkiye'nin yanında diğer dünya ülkelerinin de dikkatini çekmektedir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın burada başlaması ve İkinci Dünya Savaşı'nın da Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'ya girerek burada şekillenmesi oldukça anlamlıdır.³⁶² Soğuk Savaş Döneminin bitmesinden sonra dünyanın lider ülke durumuna gelen ABD'nin de yeni bir dünya savaşını engellemek, Almanya ve RF'nun bölgede fazla etkinlik sahibini önlemek maksadıyla bölgesel anlaşmazlık ve çatışmalara en çok müdahale ettiği alan Körfez Savaşı'ndan sonra Balkanlar olmuştur.³⁶³

Görüldüğü üzere Balkanlar halen istikrarsızlık eğilimleri olan bir bölgedir. Bu nedenle aşağıda Balkan ülkeleriyle Türkiye'nin ilişkilerini ayrı ayrı ele almaya çalışacağız.

3.2.1. Yugoslavya'nın Dağılması Üzerine Ortaya Çıkan Ülkelerle Türkiye'nin İlişkileri

1980'de Tito'nun ölümüne kadar oldukça başarılı bir yönetim sergileyen Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC), ülkenin kalkınmasında ve halkın refahının artmasında önemli başarılar elde etmişti. Tito'nun ölümü ile bu ortam ortadan kalkmıştır. 1981'de Kosova'daki Arnavutların başkaldırması ile Yugoslavya'nın parçalanma süreci başlamıştır. Komünizmin çöküşü ve SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle başlayan büyük dalgalanma ve istikrarsızlıklar Yugoslavya'yı da etkilemiş, 1991 ve 1992'deki bağımsızlık hareketleri ile Yugoslavya çözülmeye başlamıştır.³⁶⁴

³⁶¹ UZGEL, s.405.

³⁶² Mesut ÇAŞIN, "Balkan Jeopolitiği ve Trajik Bosna-Hersek Savaşı", **Avrasya Dosyası, Sırbistan, Bosna-Hersek Özel**, Aka Matbaası, Ankara, 1996, s.102-106.

³⁶³ UZGEL, s.408.

³⁶⁴ KOCAOĞLU, "Bosna Müslümanlar'ın Açısını Tarih Yazacaktır" s.55.

Güney Slavların en dış çemberini oluşturan Slovenler, 1990 baharında yaptıkları serbest seçimlerden sonra bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Slovenya’da büyük Sırp nüfusunun olmaması, dış ülkelerin de Slovenya’yı tanımaları sonucu, kısa bir çatışma ile Slovenler bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Hırvatlar da benzer yollarla hedeflerine ulaşmışlardır. Bu iki ülkenin Türkiye ile ortak kültür ve din birliği olmaması ve kendi güvenliklerini sağlamayı, Avrupa devletleri ile kurulacak ilişkilerde görmüş olmaları bu ülkelerin Türkiye ile fazla bir ilişkiye girmelerini engellemiştir.³⁶⁵

Sırp, Bosna-Hersek’in bağımsızlığını, Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlığını kabul ettiği gibi kolay kabullenmemiş, Bosna-Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesinden hemen sonra bu ülkeye saldırmışlardır. Sırp, Bosna-Hersek’e saldırmasının sebebi olarak da Yugoslavya Federal Devletleri’nin iç sınırını gösteren resmi bir belge olmadığını ve her etnik grubun kendi bölgesinde bağımsızlığını ilan etmesinin mümkün olabileceğini, kendilerinin Bosna-Hersek’te yaşayan Sırp’ların Sırbistan’a katılmak istedikleri bahanesi ile bu ülkeye saldırmışlar ve 43 aylık bir etnik temizleme hareketine başlamışlardır. Bu saldırılar 200-500 bin civarında insanın ölümüne 1.5-3 milyon arasındaki insanın yer ve yurtlarını terk etmesine sebep olmuştur.³⁶⁶

Bosna-Hersek, mozaik Yugoslavya’nın küçük bir modeli gibidir. Bölgede yaşayan 4.5 milyon civarındaki nüfusun yaklaşık %43’ü Boşnak, %32’si Sırp ve %18’i Hıvattır. Sırp’ların Bosna’ya saldırmasında bu nüfusu koruma bahanesi vardır. Ayrıca Sırp’ların Bosna’ya saldırmasının başka nedenleri arasında bu ülkenin yer altı zenginlikleri, kritik arazi yapısı ve stratejik önemi sayılabilir. Gerçekten de Yugoslavya dağılmadan önce demir cevherinin %85’i, maden kömürünün %40’ı, boksit demirinin %40’ı, asbestin %60, kaya tuzunun %100’ü Bosna-Hersek’ten çıkarılmaktaydı. Bunun yanında bu ülke yüksek hidro-elektrik gücüne sahiptir. Yani bu ülke askeri ve ekonomik bakımdan elde bulundurulmuş güçler için önemli bir avantaj sağlayabilmektedir.³⁶⁷

³⁶⁵ Hüseyin BAĞCI, **Balkanlar (1991-1993)**, Dış Politika Enstitüsü Yayını, Ankara, 1994, s.51-71.

³⁶⁶ Abdülkadir KAYA, **Balkanlar’ın Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1993, s.167.

³⁶⁷ KOCAOĞLU, “**Bosnalı Müslümanların Acısını Tarih Yazacaktır**”, s.60-64.

Sırbistan'ın Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanımamasının bir nedeni de Sırların tarihsel süreç içinde hayal ettikleri Büyük Sırbistan fikrini gerçekleştirmek istemesidir.³⁶⁸

Diğer Avrupa devletleri de Avrupa'nın ortasında bir müslüman devlet istemedikleri için Bosna-Hersek'teki katliama sessiz kalmışlar, hatta Boşnakların silahlanmaması için ambargo koymuşlardır. İngiliz Başbakanı John MAJOR'un Dışişleri Bakanı D. HURD'a yazdığı 2 Mayıs 1993 tarihli mektup bunu açıkça ortaya koyan önemli bir belgedir. MAJOR, "Bosna-Hersek'te Müslümanların silahlandırılmasına ve kendilerine uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasına asla izin vermeyiz. Müslümanların askeri bakımdan güçlenmesi tahammül edemeyeceğimiz bir durumdur. Biz hiçbir İslam ülkesinin Bosna-Hersek'e yardım etmesine ve Batı ülkelerine bu konudaki politikalarını değiştirmesi için baskı yapmasına izin vermeyiz. Çünkü, Avrupa'nın göbeğinde bir İslam devletinin kurulmasına asla tahammül gösteremeyiz" diyerek Bosna-Hersek'te yapılan soykırımı onaylamıştır.³⁶⁹

1995 Dayton Barış Antlaşması ile de Sırlar istediklerini almış ve Bosna-Hersek'in %70'ini kontrol altında tutmuşlardır. Bosna-Hersek'teki katliamın gerçekleşmesi ve Bosna-Hersek'in büyük bölümünün Sırlar'ın kontrolüne geçmesinin nedeni olarak, başta batılı devletler olmak üzere BM, NATO, AB, BAB, AGİT gibi uluslararası örgütlerin yavaş kalması, ABD'nin bu konuda ortak bir siyasi iradesinin olmayışı, BAB'nin NATO gibi bir askeri güç haline gelmemiş olması, NATO ülkelerinin ortak bir operasyon konusunda anlaşamamaları ve Rusların Sırp yanlısı politika izlemesi gibi sebepleri sayabiliriz.³⁷⁰

Türkiye Bosna-Hersek'te yaşananları yakından takip etmiştir. Çünkü öldürülenler her şeyden önce insandır ve Bosna'da yaşayan on kişiden birinin yakını Türkiye'de yaşamaktadır. Bütün dünya burada yaşanan katliama seyirci kalmıştır. Türkiye'nin de müdahale etmesi engellenmiştir. Avrupa ülkeleri Avrupa'nın ortasında Müslüman nüfusu ve ülkesi istememektedir. Türkiye de Avrupalı ve aynı zamanda halkının baskın çoğunluğu Müslüman bir devlettir. Bu bağlamda Avrupa ülkeleri Türkiye'yi Avrupa'da istememektedirler. Bu yüzden Türkiye her zaman güçlü olmak

³⁶⁸ CASIN, s.95-109.

³⁶⁹ Engin ERSOY, **Bosna-Hersek Gerçeği**, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1995, s.43-44.

³⁷⁰ Ersin ÖZDİL, **Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO**, İzmir, 1993, s.6.

zorundadır. Ayrıca Türkiye 1995'ten itibaren bu ülkeye askeri birlik göndererek burada Türkiye aleyhine meydana gelecek oluşumları engellemek istemiştir ve bunu da şu ana kadar gerçekleştirmiştir.³⁷¹

Türkiye'nin Yugoslavya'nın dağılmasından sonra oluşan ve ilişkilerde bulunduğu bir ülke de Makedonya'dır. Makedonya bugün ekonomik ve siyasi açıdan birçok Balkan ülkesinin menfaatlerinin kesiştiği bir konuma sahip durumdadır. Balkanlar konusunda uzman olan Misha Glenney'in "Bu yüzyılda Balkanlar'da ne zaman savaş patladıysa, başlıca savaş alanı ya Bosna veya Makedonya olmuştur. Makedonya, Balkan dağlarının kuzeyden güneye, doğudan batıya geçebildiği tek arazidir. Dolayısıyla, kim Makedonya'yı, kontrol ederse güney Balkanlar'ın ekonomisini kontrol eder" şeklindeki tespiti Makedonya'nın günümüz ve gelecek açısından önemini ortaya koymaktadır.³⁷²

Türkiye için Makedonya'nın önemi, tarihi ve duygusal bağların yanı sıra Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonya'nın Balkanlardaki stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Sahip olduğu stratejik konumu ve etnik yapısıyla çoğu Balkan Savaşı senaryolarının temel odağı olması bakımından Makedonya'nın istikrarı tüm bölge için hatta Avrupa açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında Makedonya'nın iç ve dış sorunları, özellikle komşuları ile mücadelesi açısından ihtiyaç duyduğu gerek siyasi, gerekse ekonomik desteğin sağlaması açısından Türkiye, Makedonya'nın güvenebileceği ve iyi ilişkiler gerçekleştirebileceği birkaç ülkeden biridir.³⁷³

Makedonya'nın bağımsızlığı Sırbaların yanında Yunanistan tarafından da engellenmek istenmiştir. Yunanistan bağımsız Makedonya devletini ve Makedonya ulusunun varlığını reddetmektedir. Özellikle Vardar Ovası'nın kendisine ait olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden Yunanistan başta Avrupa Topluluğu olmak üzere, başka devletlerin de Makedonya'yı tanımasını engellemek istemiştir. Bu bağlamda Makedonya'ya bir takım yaptırımlarda bulunmuştur. Selanik Limanını Makedonya'ya kapamış ve petrol sevkiyatını durdurmuştur. Buna karşı 1991-93 yıllarında Türkiye'nin Makedonya'ya gönderdiği petrol ve insani yardım bu ülke için son derece hayati bir

³⁷¹ H.A.K., 21. Yüzyıla Girerken Yeni Dünya Düzeni, s.41.

³⁷² Mehmet TURNA, "Makedonya-Türkiye İlişkileri ve Makedonya'nın Geleceğine Bakış", **Avrasya Dosyası, Sırbistan Bosna-Hersek Özel**, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s.69.

³⁷³ TURNA, s.74.

destek olmuştur. Yine Türkiye 1 milyon dolarlık kredi açarak, Makedonya'nın Dünya Bankasına olan borçlarını ödemesine yardımcı olmuştur.³⁷⁴ Bunun yanında 18 Mayıs 1992 günü Ankara'da Türkiye ile Makedonya arasında bir güvenlik protokolü imzalanmıştır.³⁷⁵

Makedonya, Türkiye açısından bir Batı Trakya kadar Türk nüfusunu barındırması nedeniyle de özel bir öneme sahiptir. Ayrıca Makedonya'nın Türkiye güvenlik anlayışı için, bir önemi de yaklaşık 200 yıldan beri sorunu olan Yunanistan'ı çevreleme politikası çerçevesinde Bosna-Hersek ile birlikte stratejik öneme sahip olmasıdır.³⁷⁶

Türkiye gerek Bosna gerekse Makedonya'da kendi güvenliği için özellikle güç dengesini Türkiye aleyhine bozacak durumun oluşmasını engellemek ve Balkanlarda ki Türk varlığı yoluyla Avrupa entegrasyonu sağlayacak şartların oluşmasını sağlamak açısından da Makedonya ayrı bir önem arz etmektedir.³⁷⁷

Balkanlarda diğer bir problem de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içinde Kosova bölgesinde meydana gelmiştir. Arnavutluk'la komşu olan bölgede yaşayan Kosovalı Arnavutların Arnavutluk devleti ile birleşme çabaları³⁷⁸ Sırpların Kosova'da yaşayan Arnavutlara karşı 1 Mart 1998 tarihinde saldırılara başlamasına ve sistematik bir etnik temizleme hareketına girişmelerine sebep olmuştur. NATO ise, Sırplar'ı durdurmak amacıyla ancak bir yıllık gecikme ile 22 Mart 1999'da hava hareketına başlamıştır.³⁷⁹

Türkiye Kosova sorunun diplomatik yoldan çözümü için büyük bir çaba göstermiştir. Sorunun YFC toprak bütünlüğü içerisinde insan haklarına saygılı ve AGİT çerçevesinde çözülmesini önermiştir. Türkiye, NATO'nun icra ettiği hava hareketına iştirak etmekle birlikte, Türkiye'deki hava üslerinden üç tanesinin (Balıkesir, Bandırma, Çorlu) hareket sırasında kullanılmasına izin vermiştir. Ayrıca harekattan sonra bu

³⁷⁴ Şule KUT, "Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikaları: 1990-1993", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk SÖYLEMEZOĞLU, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.174.

³⁷⁵ İsmail SOYSAL, **Balkanlar**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.2.

³⁷⁶ KUT, **Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikaları: 1990-1993** s.178.

³⁷⁷ H.A.K., **21. Yüzyıla Girerken Yeni Dünya Düzeni**, s.41.

³⁷⁸ Arslan TEKİN, "Kosova'da Neler Olabilir?", **Avrasya Dosyası, Sırbistan-Bosna Hersek Özel**, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s.214-215.

³⁷⁹ H.A.K., **21. Yüzyıla Girerken Yeni Dünya Düzeni**, s.40.

bölgede konuşlandırılmış olan Barış Gücüne (KFOR) 1042 kişiden oluşan bir mekanize piyade birliği tahsis etmiştir. Bunun yanında 7 milyon dolarlık ilaç ve gıda yardımı yapmıştır.³⁸⁰

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra oluşan devletlerden Makedonya, Bosna-Hersek Cumhuriyetleri Türkiye için önem arz etmektedir. Türkiye'nin bu devletlerle ilişkileri Avrupalı güçlerin bölgeye yönelik nüfuz politikasının dengelenmesi, Türkiye'nin iradesi dışında oluşumların önlenmesi açısından oldukça önemlidir. Kosova açısından da aynı şeyler geçerlidir.³⁸¹

3.2.2. Türkiye-Arnavutluk İlişkileri

Arnavutluk, Soğuk Savaş döneminde gerek Doğu Bloğu ülkesi olması gerekse birincil komşumuz olmamasından dolayı fazla ilişkiye girmediğimiz bir ülkedir.

Arnavutluk Soğuk Savaş'tan Balkanlar'ın ekonomik, siyasi ve askeri açıdan en zayıf devletlerinden biri olarak çıkmıştır. Balkanlarda yaşanan problemlerle paralel olarak eski, yeni bütün komşularıyla da sorunlar yaşamıştır. Yeni Yugoslavya ile Kosova sorunu, Yunanistan ile Kuzey Epir sorununu yaşayan ve Makedonya ile ülkedeki Arnavut azınlık nedeniyle ilişkileri gergin olan Arnavutluk Türkiye ile yakınlığını arttırmayı gerekli görmüştür. Başta askeri ilişkiler olmak üzere Türkiye ile askeri ve siyasal alanda işbirliği yapmıştır.³⁸²

Arnavutluk, Türkiye'nin yanında ABD ile de askeri ve siyasal alanda işbirliğine girmiştir. Arnavutluk, ABD'den silah alan ilk eski sosyalist ülke olmuştur. Bunun karşılığında da Arnavutluk ABD'ye topraklarını stratejik amaçlarla kullanma izni vermiştir. ABD özellikle Arnavutluk'un kuzeyine Bosna ve Sırbistan'daki askeri birliklerin hareketlerini izleyebilmek için iki gözetleme uçağı yerleştirmiştir. Dolayısıyla Arnavutluk ABD'nin Balkanlara yerleşmesinin ilk ayağını oluşturmuştur.³⁸³

Üç komşusuyla da sorunları bulunan ekonomisi zayıf, siyasal istikrarı bozuk olan Arnavutluk askeri ve ekonomik açıdan güçlenip Batıyla bütünleşmek için Türkiye'yi bir aracı olarak görmüştür. Türkiye de hem Yunanistan'ı askeri olarak

³⁸⁰ ÇOMAK, s.35.

³⁸¹ UZGEL, s.424.

³⁸² UZGEL, s.414.

³⁸³ UZGEL, s.415.

çevreleme ve hem de Balkanlar'da kendisine yakın bir müttefik edinme açısından Arnavutluk ile yakın ilişkiler içinde bulunmayı gerekli görmüştür.³⁸⁴

Türkiye-Arnavutluk ilişkileri, temelde her iki tarafın güvenlik ve stratejik kaygılarından kaynaklanmaktadır. Bu konudaki gelişmelere bakıldığında, Kasım 1991'de dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan GÜREŞ'in bu ülkeyi ziyareti bir başlangıç olmuştur. Bunu 29 Temmuz 1992 tarihinde bir askeri işbirliği antlaşması imzalanması izlemiştir. Bu antlaşma ile Arnavutluk ordusunun silah ihtiyacı ve yeniden yapılandırılması konuları ele alınmıştır. Kasım 1993'te GÜREŞ bu ülkeyi bir kez daha ziyareti esnasında, Arnavut subaylarını Türkiye'de eğitilmesi ve bazı Türk subaylarının eğitim konusunda Arnavutluk'ta görev yapması kararlaştırılmıştır.³⁸⁵

Arnavutluk özellikle 1997 yılında yaşadığı ekonomik krizle çok kötü duruma düşmüştür. Halk ayaklanmış, askeri kuvvetlerin elindeki silahlar halk tarafından ele geçirilmiş, pek çok insanın öldüğü bir kargaşa, ayaklanma yaşanmıştır. Bu ayaklanmada halk sadece Türk birliğinin eğittiği askeri bölgeye girememiş bu da Arnavutluk silahlı kuvvetlerinin üzerinde Türkiye'nin etkisinin artmasına neden olmuştur. Şu anda da Arnavutluk silahlı kuvvetlerini eğiten Türk subay-astsubayları Arnavutluk'ta görev yapmaktadır.

Bunun yanında Adriyatik kıyılarında Türk Deniz Kuvvetleri yer almaktadır. Böylece Yunanistan ile herhangi bir sıcak çatışma da hem denizden hem de karadan Yunanistan'ı çevirebilmekteyiz. Bu da Türkiye'nin lehine yaşanan bir gelişmedir.

3.2.3. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Hem Türkiye'nin sınır komşusu olan ve hem de 1 milyon civarında Türk kökenli azınlığı içinde barındıran Bulgaristan ile ilişkiler Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin güvenliğini yakından ilgilendirmiştir.

Soğuk Savaş öncesi Bulgaristan-Türkiye güvenlik ilişkileri, Bulgaristan'ın Doğu Bloku ülkesi olmasından dolayı Türkiye'nin güvenlik politikasında Bulgaristan'ı birincil önceliğine sahip bir ülke konumuna getirmekteydi. Bunun yanında 1980'li yıllarda Bulgaristan'da yaşayan Türk kökenli azınlığa karşı uygulanan asimilasyon

³⁸⁴ UZGEL, s.416.

³⁸⁵ SOYSAL, Balkanlar, s.227.

politikası ile Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde sorunlar yaşanmıştır. Ancak Bulgaristan Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin en radikal değişim gösterdiği ülkelerden biri olmuştur. Bulgaristan yalnızca Balkanlarda değil Türkiye'nin komşuları içerisinde ilişkilerinin en iyi olduğu ülke olmuştur. Bu durum güneydoğusunda, doğusunda ve batısında güvenlik endişesi taşıyan Türkiye'yi bir nebze rahatlatmıştır.³⁸⁶

Bu ülkede bulunan Türk azınlığın durumu iki ülke arasındaki ilişkilerde en hassas noktayı oluşturmaktadır. Ancak, yeni Bulgar yönetiminin Türk azınlığa yönelik tutumunu değiştirmesi ve özellikle Türk azınlığın kurduğu Haklar ve Özgürlük Hareketinin desteğindeki koalisyon hükümetinin Türkiye'yle iyi geçinmeye dayalı politikası sayesinde, Türk azınlık geçmiştekinin tersine ilişkilerde olumlu bir rol oynamaya başlamıştır.³⁸⁷ Ayrıca Bulgaristan'ın, Türkiye'nin Avrupa bağlantısı üzerinde bulunuyor olması Türkiye'nin güvenlik politikasını etkilemektedir.³⁸⁸

Bulgaristan, Soğuk Savaş sonrasında göreceli olarak istikrarlı olması, ekonomik ve stratejik açıdan büyük bir değer taşıması nedeniyle, ABD ve diğer batılı ülkelerin dikkatini ve ilgisini daha az çeken bir ülke olmuştur. Ayrıca Bulgaristan NATO'ya üye olmayı güvenliği açısından gerekli görmüş, bu çerçevede BİO projesine katılmıştır.³⁸⁹

Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan'a "eşit uzaklık" politikası izlemeyi ve Balkanlar'da oluşmakta olan kamplaşmaların dışında kalmayı tercih etmiştir. Ancak Makedonya'yı ilk tanıyan ülke olması Yunanistan ile ilişkilerinde bazı sorunlar meydana getirince Türkiye'ye daha fazla yakınlaşmış ve Türkiye aracılığıyla NATO bağlantısı güçlendirmeye çalışmıştır.³⁹⁰

Sovyet desteğini yitirmiş olan ve ekonomik sıkıntılar içinde bulunan Bulgaristan askeri açıdan da zor durumdadır. Dolayısıyla, bu ülke bir güvenlik arayışı içinde girmiş, ekonomik altyapısı silahlanmasını kaldırmaya yetmeyeceği için, Yunanistan ve Türkiye'nin aksine, komşu ülkelerle birlikte silahların sınırlandırılmasını

³⁸⁶ UZGEL, s.418.

³⁸⁷ Cengiz ERSUN, Tezer PALAZCIOĞLU, **Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimleri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın no: 1998-40, İstanbul, 1998, s.40.

³⁸⁸ Nazif KUYUCUKLU, **Balkan Ülkeleri İktisadı 2, Bulgaristan**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987, s.294-295.

³⁸⁹ Genelkurmay Başkanlığı, <http://www.tsk.mil.tr/bionem>, 24.03.2002

³⁹⁰ <http://www.nato.int>, 24.03.2002

önererek güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, ilk aşamada komşularıyla ilişkilerini geliştirmiştir.³⁹¹

Bulgaristan kendi güvenlik endişelerini gidermeye çalışırken özellikle Türkiye ile askeri bağlantılar kurmuştur. Bu da Türkiye'nin Balkanlar'daki güvenlik çıkarlarına hizmet etmiştir. Türkiye ile Bulgaristan arasında 1991'den itibaren üst düzey askeri temaslar başlamış, Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Aralık 1991'de bu ülkeyi ziyaret ederek Sofya Belgesi'ni imzalamıştır. Buna göre, iki taraf da askeri eğitim konusunda işbirliği yapmayı ve sınırlarına 15 km mesafede askeri tatbikat yapmamayı kabul etmişlerdir. Yine, aynı çerçevede, Mart 1992'de iki ülke arasında dostluk, komşuluk ve güvenlik antlaşması imzalanmıştır.³⁹²

Bütün bunlar Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye yakın olan ve Türkiye açısından güvenlik endişesi yaratan Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye için bir güvenlik endişesi yaratmadığını göstermektedir.

3.2.4. Türk-Yunan İlişkileri

Diğer bir Balkan ülkesi ve komşumuz olan Yunanistan ile problemimiz yaklaşık ikiyüzyıldan beri devam etmektedir. Globalleşme sürecinin hızla yaşandığı şu dönemlerde Türk-Yunan rekabeti askeri, siyasi ve ekonomik ekseninde, birbirine bağlantılı üç coğrafi bölgede (Ege, Balkanlar ve Doğu Akdeniz) devam etmektedir. Yunanistan'ın, 1974'ten bu yana Türkiye'nin askeri stratejisinde öncelikli tehdit olma³⁹³ özelliğini Soğuk savaş sonrası dönemde de sürdürmüştür.

Yunanistan ile Türkiye arasında Ege denizi ile ilgili sorunlar, deniz alanına ilişkin olanlar, hava sahasına ilişkin olanlar, adaların hukuki statüsü ile ilgili olanlar olmak üzere üç ana başlık etrafında toplanmaktadır. Kıta sahanlığı ve karasuları sorunu iki ülke arasında deniz alanına ilişkin sorunların başında gelmektedir. Halihazırda geçerliliğini koruyan 6 deniz mili hakkı çerçevesinde Ege'nin yüzde 43,6'sı Yunan, yüzde 7,4'ü Türk karasularıdır. Geriye kalan yüzde 48,8'lik alan ise açık denizlerdir. Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkartması durumunda, Yunanistan'ın Ege'deki payı yüzde 71,5, Türkiye'nin ki yüzde 8,8 açık denizler olarak kabul edilen alanın oranı ise

³⁹¹ H.A.K., 21. Yüzyıla Girerken Yeni Dünya Düzeni, s.40

³⁹² UZGEL, s.419-420.

³⁹³ M. Ali BİRAND, Emret Komutanım, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.355

yüzde 19,7 olacaktır. Böyle bir durumda, yalnızca Türkiye'nin açık denize çıkışının engellenmesi değil, deniz yatağı ve deniz yatağının altı dahil tüm Ege Denizi'nin Yunanistan'ın eline geçmesi söz konusudur. Bu da Türkiye'nin güvenliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Türkiye bunu kabul etmeyeceğini defalarca belirtmiş ve Yunanistan'ın 12 mil uygulamasına gitmesi halinde bunu "Savaş Nedeni" olarak kabul edeceğini ifade etmiştir.³⁹⁴

Türkiye bu konuda taviz vermeyeceğini Kardak kriziyle göstermiştir. Türkiye'nin 1996 yılında yaşadığı Kardak krizi askeri güce başvurduğu tek örnektir. Bu kriz, Türkiye'nin yaşamsal gördüğü çabalar için güce başvurma iradesine sahip olduğunu göstermiştir.³⁹⁵

Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'de yaşanan diğer bir sorun hava sahasına ilişkin sorunlardır. Bu problem Soğuk Savaş döneminden beri devam etmektedir.³⁹⁶

Türkiye'nin Ege'de Yunanistan'la bir problemi de Ege adalarının silahsızlandırılmasıdır. Türkiye bu adaların kendi güvenliği açısından hiçbir şekilde silahlandırılmasını kabul etmemektedir.³⁹⁷

Türkiye'nin Yunanistan'la arasında gerilim yaratan bir konuda Balkanlar'da ortaya çıkmıştır. Yugoslavya'nın dağılması ile Balkanlarda ortaya çıkan yeni siyasi coğrafya, Türk-Yunan askeri rekabetine yeni bir boyut kazandırmıştır. Türkiye'nin Bosna'daki barış gücüne ve çokuluslu harekate katılma gayretleri Yunanistan'ı rahatsız etmişti. Özellikle Yunanistan kendisinin Türkiye tarafından çevrilmesi ve Türkiye'nin buradaki kuvvetlerde uluslararası platformda söz sahibi olması Yunanistan tarafından iyi karşılanmamıştır.

16 Nisan 1993'te NATO'nun Bosna üzerindeki uçuşa yasak bölgenin denetimini Türkiye'ye vermeyi teklif etmesi ve onsekiz uçaktan oluşan F-16 filosu ile Türkiye'yi harekate katılmaya davet etmesi üzerine Yunanistan İtalya'ya intikal edecek Türk F-16'larına hava sahasını kullanma izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca

³⁹⁴ Hüseyin PAZARCI, "Ege Denizindeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü", Der: Semih Vaner, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, İstanbul, 1989, s.106-126.

³⁹⁵ Kara Havacılık Okulu, "**İkizce (Kardak) Kayalıkları Harekati**" Kara Havacılık Dergisi, No:8, Kara Havacılık Yayınları, Ekim 1997, s.7-8.

³⁹⁶ Şükrü GÜREL, **Türk-Yunan İlişkileri (1821-1893)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s.78.

³⁹⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, **Türkiye-AB İlişkileri ve Yunanistan**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, s.102-103.

Türkiye'nin Balkan politikası ve Balkanlardaki gelişmeler, Yunanistan tarafından Türkiye'nin önemini arttıran bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Makedonya ve Arnavutluk ile iyi ilişkiler geliştirmesi, Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıması Yunanistan'ı huzursuz etmiştir. Çünkü Yunanlılar Makedonların "Elen" ve Vardar bölgesinin de kendilerine ait olduğunu öne sürmektedirler. Türkiye'nin bu ülkelerle iyi ilişkileri ve Makedonya iler Arnavutluk'taki Türk birliklerinin mevcudiyeti, Türkiye'yi kendisine karşı en büyük tehdit olarak gören Yunanistan'ın, kendisini Türkiye tarafından kuşatılmış olarak görmesine neden olmaktadır.³⁹⁸

Türk-Yunan anlaşmazlığın bir tanesi de Doğu Akdeniz'de bulunan Kıbrıs adasından dolayı eskiden beri devam etmektedir. En son Güney Kıbrıs'ın AB'ne üye olmak için görüşmelere başlaması Türkiye'nin güvenliği açısından olumsuzluklar içermektedir. Özellikle Avrupa devletleri tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) tanınmayarak Kıbrıs'ın bir bütün olarak kabul edilmesi, Türkiye'nin bu adanın kuzey bölümünü zor kullanarak işgal etmiş görüntüsüne neden olmaktadır. Güney Kıbrıs'ın AB'ne girmesiyle Türkiye'nin siyasi baskılarla Kıbrıs'tan çekilmesi ve Yunanistan'ın amaçlarına ulaşarak Akdeniz'i tamamen bir Yunan gölüne dönüştürmesi Türkiye'nin güvenliği açısından istemediği bir durumdur. Kıbrıs problemini sadece KKTC'nin güvenliğinin sağlaması konusu olarak göremeyiz. Aynı zamanda KKTC'nin varlığı Türkiye'nin Akdeniz'deki güvenliği açısından zorunludur.³⁹⁹

Kıbrıs'la ilgili başka bir problemimiz de Rus yapımı S-300 füzelerinin Yunanistan tarafından Kıbrıs'a yerleştirilmek istenmesidir. 1998 yılında bu füzelerin Güney Kıbrıs'a yerleştirilmeye çalışılması üzerine o dönemin Dışişleri Bakanı Tansu ÇİLLER ve Milli Savunma Bakanı Turhan TAYAN S-300 füzelerinin Kıbrıs'a yerleştirilmesi durumunda bu füzelerin vurulabileceğini ifade etmişlerdir. Bu füzelerin gerek adadaki gerekse Doğu Akdeniz'deki güç dengesini Türkiye aleyhine etkileyebilme potansiyeli, Türkiye'yi bu füzelere karşı katı bir tutum almaya yöneltmiştir. Daha önce Doğu Akdeniz'e ulaşımı sınırlı olan Yunan Hava Kuvvetlerinin

³⁹⁸ Ali GÜLER, "Türkiye'ye Yönelik Yunan Stratejileri", **Avrasya Dosyası, Sırbistan, Bosna-Hersek Özel**, Alış Matbaacılık, Ankara, 1996, s.124.

³⁹⁹ Melek FIRAT, "AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye'nin Politikaları", **En Uzun Onyıl**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.275.

S-300'lerin sağlayacağı güvenlik şemsiyesi altında Güney Kıbrıs'taki üslerden Türkiye'ye yönelik hareket yapabilme yeteneği, Türkiye için ciddi bir güvenlik riski oluşturmaktadır.⁴⁰⁰

Yunanistan'ın, 1974 Kıbrıs Savaşı'nda Türk Kuvvetlerine karşı başarısız olması üzerine, yaptığı silah alımları, özellikle de hava silahları ve savaş uçak alımları Yunanistan'ı 1990'lı yılların başına kadar gerek Ege'de olsun gerekse Akdeniz'de üstün duruma getirmişti. Türkiye bu durumu zamanında görmüş ve bir program dahilinde 1985'ten 1999 yılına kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için 12 milyar dolar harcamıştır.⁴⁰¹ Bu projelerde ağırlıklı olarak Ege'de Yunanistan'a karşı hava ve deniz kuvvetlerinde dengeyi sağlayacak tedbirlere yer verilmiştir. Alınan askeri uçaklar ve silahlarla 1990'ların başına kadar ülkemiz Ege'de istenilen düzeye ulaşmıştır. Bu süreçte F-16'ların Türk Hava Kuvvetleri envanterine girişi, Orgeneral Necip TORUMTAY'a göre "Ege'de Yunanlılar için beklenmedik ve tatsız bir sürpriz oldu" şeklinde değerlendirilmiştir.⁴⁰²

Yunanlılar'ın Ege'de olsun, Doğu Akdeniz'de olsun, Balkanlar'da olsun yaptığı her türlü faaliyette "Megali İdea" düşüncesini gerçekleştirme isteği vardır. "Megali İdea", Ege'yi bir Yunan denizi haline getirmek için bir ayağı Avrupa'da, bir ayağı Asya'da olan büyük Yunanistan'ı, eski Bizans-Grek İmparatorluğu'nu kurmaktır. Yunanistan bunu çeşitli politikalar uygulayarak yerine getirmek istemektedir. Bu politikalardan bir tanesi de Batı Trakya'daki Türkleri çeşitli baskı ve saldırı olaylarıyla ki bunlar cami ve mescitlere saldırı, eğitime yapılan baskı, müftülerin seçimlerine yapılan baskı, din adamlarına karşı yapılan zulüm, baskı ve saldırılar tecrit politikasıdır.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Kara Kuvvetleri Komutanlığı, "Güle Güle KARADAYI", İsmail Hakkı KARADAYI ile Görüşme Savunma ve Havacılık Dergisi, c I, No:2, Temmuz-Ağustos 1998, s.24.

⁴⁰¹ Selides Dergisi (4.5.1999), "Havada Silah Üstünlüğü", Avrasya Dosyası, Japonya Özel, Kırali Matbaacılık, Ankara, 1999, s.331.

⁴⁰² Necip TORUMTAY, *Torumtay'ın Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.82.

⁴⁰³ Ali SARIKOYUNCU, "Megali İdea", *Avrasya Dosyası, Aftanistan, Pakistan Özel*, Ekip Grafik, Ankara, Sonbahar 1998/99, s.246.

Yunanistan, bütün dünyada Türkiye'ye karşı yoğun bir propaganda kampanyası yürütmekte ve Türkiye'yi batıdan uzaklaştırmaya çalışmaktadır.⁴⁰⁴ Bu bağlamda Türkiye'nin terörizme karşı aldığı tedbirleri bir çeşit insan hakları ihlali gibi gündeme getirmekte, bu konuda hassas olduğu bilinen Avrupa kamuoyunu harekete geçirerek, Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesinin önünü kesmek istemektedir. Hatta Türkiye'nin Avrupa'yla bütünleşmesini engellemek için kısa süreli çatışmayı dahi kabul edebileceği değerlendirilmektedir. 1998'de Kıbrıs'ta Baf Askeri Havaalanına inen Yunan F-16'ları, Yunanistan'ın Türkiye ile sınırlı bir savaşı göze alabileceği şeklinde Türkiye'de yorumlanmıştır.⁴⁰⁵

Yunanistan, Türkiye'ye her türlü düşmanlığı beslemektedirler. Türkiye düşmanlığı, Yunan politikacılarının kullandığı bir iç politika malzemesi haline gelmiştir. Bütün bunların yanında PKK'ya her türlü desteği vermiş, PKK militanlarına Yunan pasaportu sağlayarak onları Türkiye'ye gönderip daha rahat yasadışı faaliyetlerde bulunmalarına yardımcı olmuştur.⁴⁰⁶

Yunanistan, Türkiye ile ilgili sorunlarını her zaman üçüncü ülkelerle ya da kuruluşlarla çözmeye çalışmıştır. Bu kimi zaman AB ve BM gibi kuruluşlar kimi zaman da ABD, İngiltere gibi ülkeler olmuştur. Ayrıca stratejik pozisyonunu geliştirmek için Soğuk Savaş döneminde ABD ve batılı ülkelerle ittifak kuran Yunanistan, Soğuk Savaş sonrası ise Bloklaşmanın ortadan kalkmış olmasının verdiği cesaretle RF, Ermenistan, Suriye ve İran'la ittifak kurarak Türkiye'yi tecrit etmek istemiştir.⁴⁰⁷

3.3. Ortadoğu'daki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkisi

Ortadoğu'nun sınırları, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birleştiren konumu, coğrafi bütünlüğü, tarihsel yakınlığı ve büyük güçlerin çatışma alanı olması gibi faktörler dikkate alındığında; Kuzeyde Türkiye, doğuda Afganistan ve Pakistan,

⁴⁰⁴ Kamuran İNAN, "Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s.97.

⁴⁰⁵ Serhat GÜVENÇ, "TSK'nın Sınırötesi Girişim Yetenekleri= Ulusal Güvenlik Politikasında Yeni Boyut, **En Uzun On Yıl**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.157.

⁴⁰⁶ Yılmaz TEZCAN, **Türk-Yunan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Basımevi, 1994, s.143.

⁴⁰⁷ AYMAN, s.312-313.

güneyde Arabistan yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır'ın bulunduğu bölge olarak belirlenebilir.⁴⁰⁸

Ortadoğu, sahip olduğu stratejik değerler nedeniyle her zaman dünyada mevcut güç odaklarının ilgi ve menfaat alanı olmuştur. Ortadoğu'yu güç odaklarının hedefi haline getiren stratejik nedenleri şu şekilde sayabiliriz.⁴⁰⁹

- a) Dünya rezerv durumuna göre petrolün %65'inin bu bölgede bulunması,
- b) Petrol ve doğal gaz boru hatlarının bu bölgede yoğun olması,
- c) Avrupa'dan Afrika'ya ve Asya'ya uzanan demiryolunun bu bölgeden geçmesi,
- d) Üç kıtayı birleştiren karayollarının düğüm noktası olması,
- e) Bütün güç merkezlerini ilgilendiren deniz ticaret yolu ve geçitlerini kontrol etmesi,
- f) Avrupa-Asya havayolunun üzerinde bulunması,
- g) Tek Tanrıya inanan üç büyük dinin merkezi olması,
- h) Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması ve turizm açısından önem arz etmesidir.

Türkiye, stratejik önemi son derece yüksek olan ve ikinci dünya savaşından sonra sorunlar yumağı haline gelen bu bölgede yaşamak ve yaşarken de kendi bekası için bölge istikrarına katkıda bulunmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin kara sınırı bulunan sekiz komşusundan bu bölgede bulunan üçü ile açık ya da örtülü sorunları mevcuttur. Suriye ile su, teröre destek ve Hatay sorunları, Irak ile su, Körfez Savaşı sonrası oluşan Kuzey Irak'taki otorite boşluğu ve teröre destek sorunları, İran ile siyasal İslam ihracı ve teröre destek ile örtülü bir bölgesel rekabet ilk akla gelen sorunlardır. Türkiye'nin iç istikrarına ve dış güvenliğine doğrudan ve dolaylı tehditlerin birinci derecede bu bölgeden gelmesi de Ortadoğu'nun Türkiye için önemini arttırmaktadır.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Muzaffer ÖZDAĞ, "Ortadoğu'da Yunan Durum ve Yakın Gelecek", *Avrasya Dosyası*, İsrail Özel, Ekip Matbaası, Ankara, 1999, s.43.

⁴⁰⁹ H.A.K. 21. Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, s.43.

⁴¹⁰ Anıl ÇEÇEN, "Ortadoğu Yeniden Yapılanırken", *Avrasya Dosyası*, İsrail Özel, Ekip Matbaası, Ankara, İlkbahar 1999, s.258-268.

Ortadoğu'nun Türkiye'yi ilgilendiren başlıca sorunlarını genel olarak petrol ve petrol dışı sorunlar olmak üzere iki başlık altında toplayabiliriz.⁴¹¹

Ortadoğu pazarının fiili ve potansiyel önemi, petrole bağlı olarak Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı dolayısıyla Türkiye, Irak ve Ortadoğu ile ilgilidir. Bölge dışı büyük devletlerin Ortadoğu politikaları da petrole endekslidir. Bölgedeki petrol kaynakları olumlu ve olumsuz yanları ile Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Petrol dışındaki faktörlerin başında su sorunu gelmektedir. Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde barajlar yapmaya başlamasını takiben, Irak ve Suriye bu nehirden aldıkları suyun azalacağı endişesine düşmüşler ve özellikle Fırat sularının taksimini öngören bir antlaşma yapılmasını Türkiye'den istemişlerdir. Yapılan bir antlaşma ile Türkiye, Suriye'ye saniyede 500 m³ su bırakmayı kabul etmiştir. Bu, yılda 13 milyar 768 milyon m³e yani Fırat Nehri'nin yıllık akış ortalamasının yarısından fazlasına eşittir.

Arap-İsrail sorununun, Filistin İsrail arasındaki barış süreci ve Suriye ile İsrail arasındaki Golan Tepeleri problemi olacak şekilde iki unsuru vardır. Eylül 1995'te Washington'da yapılan antlaşma ile İsrail ile Filistin Özerk Yönetimi (FÖY) arasında Batı Şeria'da Filistin Özerk yönetiminin genişletilmesi yolunda bir adım atılmıştır. Ancak bu iki ülkenin problemleri halen devam etmektedir. İsrail ile Suriye arasındaki anlaşmazlık ise Golan Tepelerinden kaynaklanmaktadır. İsrail, Golan Tepelerinden çekilmeyi, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlaması, Suriye'nin terör örgütlerine verdiği desteği kesmesi ve İsrail'in güvenliğinin tam olarak sağlanması koşullarına bağlanmıştır.⁴¹²

Türkiye Ortadoğu barış sürecini başından beri desteklemektedir. Sağlanacak barış ülkemize ekonomik ve politik açıdan büyük yarar sağlayacaktır.

3.3.1. Türkiye-Irak İlişkileri

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Irak ile güvenlik açısından ilişkileri Körfez Savaşı ve Körfez Savaşı sonunda oluşan değişiklikler çerçevesinde gelişmiştir.

⁴¹¹ H.A.K., **21. Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni**, s.44-45.

⁴¹² Suat PARLAR, "Ortadoğu'da Barış Yanılsaması" **Avrasya Dosyası**, İsrail Özel, Ekip Matbaası, Ankara, 1999, s.108-109.

Globalleşme sürecinde oluşan iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesinin Ortadoğu bölgesine ilk yansıması Körfez Savaşı ile olmuştur. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan kriz, ABD önderliğindeki "Uluslararası Koalisyon" güçlerinin Irak'ı yenilgiye uğratması ile sona ermiştir. Türkiye hemen yanında oluşan bu krizde dolaylı olarak, ancak etkin bir rol oynamıştır. Türkiye krizin başlamasından kısa bir süre sonra, 7 Ağustos 1990'da Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmıştır. 1977 yılında açılan ve 1987 yılında da kapasitesi arttırılan boru hattından günde yaklaşık 1.5 milyon varil petrol akmakta ve bu da Irak'ın petrol ihracının yaklaşık % 50'sini oluşturmaktaydı. Türkiye'nin boru hattını kapatma kararı Irak'ın bu kriz esnasında ekonomik ve askeri gücüne büyük darbe vurmuştur. Bunun yanında, Türkiye Irak sınırına asker yığmış ve böylece Irak'ın askeri gücünün bir kısmını kuzeyde bağlı tutarak da koalisyona dolaylı olarak askeri destek sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye, ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasına izin vermiş ve BM tarafından Irak'a uygulanan ambargoya da katılmıştır.⁴¹³

Körfez Krizi, Türkiye'nin petrol hattını kapatmasından dolayı oluşan ekonomik kayıplarının yanında Saddam Hüseyin'in göçe zorladığı ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu mültecilerin Türkiye sınırına yığılması sonucunu doğurmuştur. Özellikle mülteciler için güvenli bölgeler yaratılmasına dönük olarak düzenlenen Huzur Harekatı, PKK'nın ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak Kuzey Irak'ta tutunmaya başlaması, Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin yaratılacağı yolundaki endişelere temel oluşturabilecek nitelikte gelişmeler ve oluşumlar, Türkiye'nin karşısına yeni bir güvenlik problemleri olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹⁴

Kuzey Irak'ta meydana gelen otorite boşluğu, Türkiye'nin en önemli ulusal sorunu olan ve uluslararası ilişkilerde de giderek ön plana çıkmaya başlayan ayrılıkçı PKK terörüne doğrudan yansıyan etkiler yaratmış, Körfez Harekatından sonra da PKK terör eylemleri çoğalmış ve etnik Kürtçü gruplar arasındaki rekabette PKK'da rol oynamaya başlamıştır. Saddam'ın Irak'taki faaliyetlerine izin verdiği PKK, 1990 yılından itibaren giderek daha rahatsız eylemlerde bulunmaya başlamıştır.⁴¹⁵

⁴¹³ Meliha ALTUNİŞİK, "Güvenlik Kısılacında Türkiye-Ortadoğu İlişkileri" **En Uzun On Yıl**, Der.: Gencer ÖZCAN, Şule KUT, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 330

⁴¹⁴ ÖZCAN, s.24

⁴¹⁵ İsmail BİRER, "Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Yansımaları", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Sayı:370, Ekim 2001, s.10.

Körfez Savaşı sonrası Irak'taki gelişmelerden Türkiye'nin yanında Suriye ve İran'da oldukça rahatsız olmuşlardır. Nitekim, Kasım 1992'den başlayarak, Türkiye'nin insiyatifi ile, Türkiye, Suriye ve İran bölgesel gelişmeleri, özellikle Kuzey Irak'taki durumu görüşmek üzere üçlü toplantılar yapmaya başlamışlardır.⁴¹⁶

Türkiye, PKK sorunun çözümü için Kürtler arasında bir denge politikasına yönelmiş, 1991'den itibaren, Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL'ın öncülüğü ile, PKK'dan ayrı olan Celal TALABANİ ve Molla BARZANİ ile yakınlaşmış, hatta onlara diplomatik pasaport bile vermiştir. Ancak, Irak Kürtlerinin kendi aralarındaki çekişmeler sonunda, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut BARZANİ ile Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) lideri Celal TALABANİ arasındaki sürtüşmelerin silahlı çatışmalara da sıçraması, Talabani'nin PKK'ya yaklaşması ve Türkiye lehine olan dengelerin değişmesine yol açmıştır. Bu arada Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Ankara ile hem fikir olan Suriye ve İran'ın Abdullah ÖCALAN-TALABANİ ittifakını destekler bir tutum içine girmeleri de Türkiye'yi yalnız bırakmıştır. Yapılan üçlü zirveler 1994 Ağustosunda kesilmiştir.⁴¹⁷

Temmuz 1995'te Barzani ile PKK destekli Talabani arasındaki çatışmaların bütün Kuzey Irak'a yayılması üzerine, çatışan tarafları bir araya getirmek ve çatışmalara son vermek üzere Ağustos 1995'te Dublin'de düzenlenen konferansa Türkiye de katılmıştır. Türkiye'nin de ABD'nin arabuluculuğuyla gerçekleştirilen bu toplantıya katılması, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta ki gelişmelere gerektiği her zaman, her düzey ve her biçimde müdahale etme iradesini geliştirmiş bulunduğunu gösteren güçlü bir işaret olmuştur.⁴¹⁸ Ancak 17 Kasım 1998'de ABD nezaretinde Türkiye'nin katılmadığı Talabani ve Barzani görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerde ABD, KYB lideri Talabani ve IKDP lideri Barzani arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmada "Irak'ın federatif model de yeniden yapılanması" ifadesinin yer alması Türkiye'nin ummadığı bir gelişmeydi. Yapılan bu antlaşma ile Irak'ın toprak bütünlüğü ve Dohuk, Erbil, Süleymaniye'nin Irak'ın parçası olduğu kabul edilmiş; ancak bu yerleşim birimlerini yerini merkez alan toprakların Kürt bölgesi olduğu da belirtilmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁶ ALTUNIŞIK, aynı eser, s.333.

⁴¹⁷ BİRER, s.11.

⁴¹⁸ ÖZCAN, s.25.

⁴¹⁹ Ferruh SEZGİN, "Üç Irak'a Doğru mu" **Avrasya Dosyası İsrail Özel**, Ekip Grafik, Ankara, 1999, s.150-151.

Bu gelişmeler, Kürtler arasında bağımsızlık yolunda yeni umutlarla yeşermesine sebep olmuştur. Ancak Saddam'ın yönetiminden uzaklaştırılması gerektiğini, fakat aynı zamanda Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan ABD, bölgede bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını arzu etmemekte, diğer deyişle böyle bir oluşumu kendi çıkarlarına uygun bulmamaktadır.⁴²⁰

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Irak'la ilişkide bulunduğu bir konu da Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılması durumudur. Türkiye'nin Körfez Savaşı esnasına kapattığı petrol boru hattından 2001 yılına kadar ki zararı 40-50 milyar dolar civarında olduğu söylenmektedir. Bu da Türkiye'nin şu anda bulunduğu ekonomik durum göz önüne alındığında Körfez Savaşı'nın Türkiye'nin ekonomisine verdiği zararı açıkça ortaya koymaktadır. Savaşın başından beri ABD'nin ve diğer Körfez ülkelerinin yanında olan Türkiye'nin bu zararını telafi etmek için şu ana kadar ne ABD'nin ne de Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi petrol zengini Arap ülkelerinin hiçbir ciddi girişi olmamıştır.⁴²¹

3.3.2. Türkiye-İran İlişkisi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle İran, komşularıyla bölgenin stratejik ve güvenlik dengelerinde dönüşümlere yol açabilecek bir dizi bunalımlar yaşamıştır. Bu yüzden de İran çok boyutlu ve çok yönlü güvenlik politikalarına yönelmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Körfez Krizi, VP'nin dağılması, Türkiye'nin Körfez Krizi ve sonrasındaki etkin rolü İran'ın dış politikasında yeni arayışları gündeme getirmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla kuzeyde tek bir devletten kaynaklanan güvenlik tehdidi, bir anda üç yeni devletin (Ermenistan, Azerbaycan ve Türkmenistan) ortaya çıkışıyla dönüşüme uğrayarak yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle milliyetçi etkilerle "Büyük Azerbaycan" fikrinin gündeme gelmesi İran için bir tehdidi gündeme getirmiştir. İran'ın kuzeyinde yaşayan 15-20 milyona yakın Azeri kökenli halkın, bağımsız Azerbaycan ile yakın, kan, dil ve din bağları olduğu bilinmekte ve dolayısıyla Azerbaycan'daki milliyetçi çıkış İran'ı korkutmuş, bu nedenle Azerbaycan-Türkiye yakınlaşmasından tedirginlik duymuştur.⁴²² 1992'de Elçibey'in iktidara gelmesiyle Pan-

⁴²⁰ ÖZCAN, s.25.

⁴²¹ BİRER, s.17.

⁴²² Bülent ARAS, "İran'ın Değişen Güvenlik Dengesi", *Avrasya Dosyası, Sırbistan-Bosna Hersek Özel*, Alış Matbaası, Ankara, 1996, s.169.

Türkist söylemlerin yükselişi İran'ı fazlasıyla rahatsız etmişti. İran, Azerbaycan Türkiye yakınlaşmasına karşı Ermenistan ve Rusya'ya, yanaşarak bu oluşumu dengelemek istemiştir. Bunun yanında Türkiye'ye karşı PKK'ya da yardım etmiştir.⁴²³

Türkiye, Körfez savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle daha önce Yunanistan ve Rusya'ya göre düzenlenmiş olduğu savunma koseptini değiştirmiş, ilk kez yapılan iç tehdit değerlendirmesinde “Etnik Kürtçülükü körükleyerek terör ve silah yoluyla bağımsız bir Kürdistan oluşturmayı amaçlayan ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Türkiye'den koparılmasını hedef alan ideolojik akım” olarak tanımlanan BÖLÜCÜLÜK akımı birinci öncelikli tehdit olarak belirlenmiştir.⁴²⁴ Bölücülüğün en büyük kaynağının dış destek olduğu ifade edilmekte ve yardım eden ülkeler doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Yardım eden ülkeler için de en büyük destekte bulunan ülkenin İran olduğu tespit edilmiştir.⁴²⁵

Türkiye, İran'ı, PKK'lıları topraklarında barındırmakla ve PKK'nın İran'da kamplar kurmasına izin vermekle suçlamaktaydı. İran ise bunu hiçbir zaman kabul etmemiştir. Ayrıca İran Türkiye'nin sınır ötesi hareketlerinden rahatsız olduğunu belirtmiştir.⁴²⁶

Türkiye'nin yanısıra, başta ABD olmak üzere diğer Avrupa ve dünya ülkeleri de İran'ı tehditkar ülkeler arasına sokmaktadırlar. İran'ı tehditkar ülke konumuna sokan faaliyetler nükleer ve kitle imha silahlarına sahip olma girişimi, uluslararası terörizme verdiği destek, Arap-İsrail barış sürecine aktif muhalefeti ve İslam rejimini yayma çabaları olarak belirtilmektedir. ABD, İran'ın bu faaliyetlerini önlemek için Mayıs 1995'te aldığı bir kararla, ABD şirketlerinin İran'la her türlü ticaretini yasaklayan bir ticari ambargoya başlatmıştır. Bu bağlamda D'Amato Yasası çerçevesinde İranlı 20 milyon dolardan fazla yatırım yapan şirketlerin cezalandırılacağını belirtmiştir. Ancak

⁴²³ Ayşegül SEVER, “ABD'nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye” **En Uzun On Yıl**, Der: Gencer ÖZCAN-Şule KUT, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.371.

⁴²⁴ Harp Akademileri Komutanlığı, **Güneydoğu Anadolu'da Devam Etmekte Olan Bölücü Harekatın Gelecekteki Muhtemel Seyri ve Türkiye'nin Bütünlüğüne Etkileri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993, s.1.

⁴²⁵ Burak ÜLMAN, “Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük, **En Uzun On Yıl**, Der: Gencer ÖZCAN, Şule KUT, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.121-123.

⁴²⁶ ALTUNIŞIK, s.339..

bu yasa tamamen uygulanmamıştır. Ayrıca özellikle Japonya ve RF İran'la ticari faaliyetlere devam etmişlerdir.⁴²⁷

1995 yılına kadar inişli-çıkışlı bir yol izleyen Türk-İran ilişkisi 1995 yılında imzalanan 23 milyarlık doğalgaz antlaşmasıyla değişik bir boyut kazanmıştır. ABD tarafından kabul edilen D'Amato yasasından sadece birkaç gün sonra imzalanan antlaşma Türkiye-ABD arasında soruna dönüşse de, devletin pek çok kademesinde destek gören bir antlaşmaydı. Bunun yanında, önemli bir gelişme de, İran'ı uluslararası terörizmi destekleyen bir ülke olarak kınayan BM kararına Türkiye'nin ret oyu vermesi olmuştur. Ancak bu olumlu gelişmeler daha sonra yerini tekrar sorunlara bırakmıştır. İran'ın Ankara büyükelçisi Muhammed BAGHERİ'nin Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs gecesinde Türkiye'deki rejimi eleştiren konuşmalarının ardından İran'ın İstanbul ve Erzurum başkonsoloslarının benzer nitelikteki sözleri, Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Özellikle Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik BİR'in ABD ziyareti sırasında İran'dan terörist devlet olarak bahsetmesi, ilişkileri kopma noktasına getirmişti. Yine bu sıralar toplanan MGK, aldığı bir kararla Milli Askeri Stratejik Konsept'te değişiklik yaparak bölücülükle beraber irtica da birincil öncelikli tehdit kabul edilmiş ve İran da bunu besleyen dış faktörlerden biri olarak açıklanmıştır.⁴²⁸

1998 yılında İran'da ılımlı Muhammed HATEMİ'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ve bunu takiben ABD-İran ilişkilerinde, çok yavaş da olsa, yumuşama belirtilerinin görülmesi, Ankara'yı İran'la ilişkileri düzeltme konusunda daha da istekli yapmıştır. Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL'in Muhammed HATEMİ'ye seçilmesinden sonra gönderdiği iyi niyet mektubunda "Birbirimizle yaşamak zorundayız" demesi iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin başlaması yönünde bir adım olmuştur.⁴²⁹

Türkiye'nin özellikle 1999 yılından itibaren PKK'ya destek veren ülkelere yaptığı baskıları bir yandan İran'a da uygulanmış, bunun sonrasında İran'ın PKK'ya yaptığı yardımlarda azalma olmuş ve Abdullah ÖCALAN'ın yakalanmasından sonra da PKK'nın faaliyetlerinde büyük bir oranda azalma olmuştur. Ancak İran'ın siyasal İslam

⁴²⁷ SEVER, s.361.

⁴²⁸ ALTUNIŞIK, s.344-345.

⁴²⁹ ALTUNIŞIK, s. 347.

ideolojisi yayma düşüncesi ve bununla ilgili faaliyetlerinin devam ettiği kabul edilmektedir.

3.3.3. Türkiye-Suriye İlişkisi

Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri Soğuk Savaş öncesinde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde de üç noktada toplamıştır. Bunlar: Suriye'nin PKK'ya verdiği destek, su sorunu ve Hatay sorunudur. Bu sorunlardan son ikisi Türkiye tarafından birincil problem sayılmazken, Suriye'nin PKK'ya verdiği destek Türkiye'ye hem maddi hem de manevi açıdan telafi edilmeyecek boyutta zarar vermiştir.⁴³⁰

Körfez Savaşı'ndan hemen sonra meydana gelen gelişmeler iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Önce Suriye'nin Irak'a karşı kurulan koalisyonda yer alması ve sonra da Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklaması ilişkilerin düzelmesine neden olmuştur. Bunun yanında Nisan 1992'de, İçişleri ve Dışişleri bakanlarının da yer aldığı bir heyet Şam'a giderek üst düzey yetkililerle görüşten sonra, yeni bir güvenlik protokolü imzalamıştır. Bu protokolle iki ülkenin terörizme karşı işbirliği yapacağı ve teröristlerin bir ülkeden diğerine geçmesine izin vermeyeceği kabul edilmiştir. Ancak zamanla bu antlaşmanın Suriye tarafından yerine getirilmediği anlaşılmıştır. Özellikle Türkiye'ye karşı 1995'te Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği arttırdığını belirtilmektedir. Bunun üzerine Türkiye Suriye ile 1995'te tekrar Ankara'da güvenlik ve işbirliği görüşmeleri yapmış ve Suriye'yi uyarmıştır. Ancak Suriye bu uyarıları da dikkate almamış, üstelik 1995 yılında Yunanistan ile Suriye'nin Türkiye ile bir çatışma haline girmesinde Yunan uçaklarına Suriye hava sahasını kullanma hakkı veren bir antlaşma imzaladığı iddia edilmektedir.⁴³¹ 1995 yılında meydana gelen olaylar yalnızca bununla kalmamış, ÖCALAN, bazı Alman siyasetçileri, istihbarat yetkilileri ve Helmut KOHL'ün siyasal müttefiki Heinrich LUMMER ile 30 Eylül 1995'de PKK'nın Almanya'daki varlığını tartışmak üzere Şam'da görüşmüşlerdir. Yani Suriye, Türkiye'nin terörle mücadele politikasına ve Türkiye ile yaptığı güvenlik antlaşmalarına aykırı uygulamaların meydana geldiği ülke olma özelliğini sürdürmüştür.⁴³²

⁴³⁰ Ebubekir CEYLAN, "Arap Milliyetçiliği ve Yeni Ortadoğu Fotoğrafı", Avrasya Dosyası, İsrail Özel, Ekip Matbaası, Ankara, 1999, s.219.

⁴³¹ İbrahim MAZLUM, "Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları Açısından Sınırşan Sular Sorunu", En Uzun Onyıl, Der. Gencer ÖZCAN-Şule KUT, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s.394.

⁴³² ALTUNIŞIK s.332-338.

1995-1998 yılları arasında çeşitli terör eylemleri gerçekleşmiş ve Türk yetkililer zaman zaman isim belirtmeksizin, zaman zamanda isim belirterek Suriye'nin bu olayların arkasında olduğunu ulusal ve uluslararası kamuoyunda dile getirmişlerdir. Türkiye 1998'den itibaren PKK konusunda daha aktif bir politika izlemeye karar vermiştir. Bu aktif politika Suriye gibi PKK'yı destekleyen ülkelere karşı sertliği öngörmekteydi. Bu bağlamda Eylül 1998'de Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla ATEŞ'in Hatay Reyhanlı'da yaptığı bir konuşmada "Artık sabrımız kalmadı. Eğer gerekli tedbirleri almazlarsa biz Türk milleti olarak alacağız." sözleriyle birlikte askeri gücün yapının dolaylı ve dolaysız yollardan kullanılarak PKK konusunda belirleyici olacağını ifade etmiştir.⁴³³ Kara Kuvvetleri Komutanının sözleriyle başlayan krizin ilk günlerinde Suriye Arap dünyasından destek arayışı içerisine girmiştir. Irak Suriye ile dayanışma içindeyiz derken Suudi Arabistan gerginliğin akılcı yolla çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Lübnan Suriye'yi desteklediğini açıklarken, Ürdün ve Cezayir bölgenin yeni krizi kaldırmayacağını ifade ederek diyalog çağrılarını yenilemişlerdir. Bunun yanında Arap Birliği toplantısında bir araya gelen Arap Dışişleri Bakanlığında Mısır, Sudan, Ürdün ve Tunus başta olmak üzere birçok Arap Ülkesi Suriye'ye karşı Türkiye'ye destek vermişlerdir.⁴³⁴

Suriye krizi 19 Ekim 1998'de Adana'da başlayan ve iki gün süren her iki tarafın da katıldığı güvenlik toplantıları ile sona ermiştir. Toplantıda tarafların hangi konularda mutabakata vardıkları açıklanmamıştır. Ancak Türkiye'nin isteklerini kabul ettirdiği, bunun yanında Suriye'ye verilen su miktarını arttırdığı ifade edilmiştir.⁴³⁵

Türkiye PKK konusunda Suriye'ye karşı uyguladığı aktif politikayı diğer destek veren ülkelere de uygulamıştır. Bu konuda başarılı sonuçlar alınmıştır. Özellikle 1998'den sonra PKK'nın faaliyetlerinde azalma olmuş ve müteakiben de Abdullah ÖCALAN'ın yakalanması ile PKK'nın faaliyetlere son aşamasına gelmiştir.

Suriye ile Türkiye arasındaki su sorunu Soğuk savaş döneminden beri devam etmektedir. Suriye, su sorunun yalnızca Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren bir sorun olmadığını tüm Ortadoğu'yu ilgilendirdiğini, Dicle ve Fırat'ın ortak su statüsünde kabul edilip eşit paylaşılmasını ve Türkiye'nin 1987 protokolüyle bıraktığı 500 m³ suyun

⁴³³ ÖZCAN, s.83.

⁴³⁴ CEYLAN, s.220.

⁴³⁵ CEYLAN, s.221.

yetersiz olduğunu söylemektedir. Suriye özellikle GAP'ın yapımına karşı çıkmış ve Türkiye'nin GAP'yle suyu kontrolünde tutma ve dolayısıyla Suriye ve Ortadoğu üzerinde siyasi baskı kurma amacını güttüğünü iddia etmektedir. Türkiye ise Fırat ve Dicle'yi ayrı nehirler olarak görmekte ve bu nehirleri ortak ya da uluslararası su olarak değil, sınır aşan nehirler olarak değerlendirmektedir. Su sorunu günümüzde de devam etmektedir.⁴³⁶

Suriye'nin PKK'yı desteklemesinin bir nedeni de sınır-aşan sular sorunu açısından bir denge sağlama arzusudur. Suriye terörist faaliyetleri destekleyerek su konusunda Türkiye'yi istediği noktaya getireceğini planlamaktadır. Kendi toprakları içinde bir Kürt sorunu olmayan Suriye'nin, PKK'yı ciddi biçimde desteklemesi, Türkiye'nin bu ülkeye karşı güvenlik endişelerinin artmasına neden olmuştur. Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışında çok önemli yer tutan PKK terörünün etkisiz hale getirilmesi hedefi, Suriye'nin Türkiye'yi bir su paylaşımı anlaşmasına zorlamak için PKK'ya destek vermesi, sınıraşan sular sorununu Türkiye için güvenlik politikasının bir unsuru haline getirmiştir.⁴³⁷

Türkiye ile Suriye arasında Soğuk Savaş döneminden beri devam eden sorunlardan biri olan Hatay sorunu günümüzde de devam etmektedir. Suriye Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye katılmasını bir türlü hazmedememiştir. Suriye hala Hatay'da hak iddia etmekte, okullarında okutulan ders kitaplarında ve devlet eliyle yayımlanan haritalarda Hatay'ı İskenderun sancağı adıyla kendi sınırları içinde göstermektedir.⁴³⁸

Suriye hükümeti, 1982/83 öğretim yılında Lise II sınıflar için bastırdığı coğrafya ders kitabında “Büyük Suriye” hayallerini ortaya koymaktadır. Haritada üç kıstas söz konusudur. Bunlar:⁴³⁹

1) Türkiye tarafından gasp edildiği iddia edilen Antalya/Hatay ile bugünkü Suriye sınırı,

⁴³⁶ Yavuz Gökalp YILDIZ, “Türkiye, Suriye ve Irak'ın Sınıraşan Sular Konusunda İleri Sürdükleri Tezler ve Yaklaşımlar”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ekim 2001, Sayı 370, s.20-25.

⁴³⁷ MAZLUM, 394-395.

⁴³⁸ Musa YILDIZ, “Modern Arap Dünyası ve Bazı Sorunlar” **Avrasya Dosyası**, İsrail Özel, Ekip Matbaası, 1999, s.147-148.

⁴³⁹ Cezmi YURSEVER, “Suriye'den Türkiye'ye Yöneltilen Terör Silahı”, **Avrasya Dosyası**, Suriye Özel, Ekip Matbaası, 1995, s.118.

2) Sevr antlaşmasına göre Suriye sınırları ki, Ceyhan nehrinin yatağından başlayarak Adana, Mersin, K. Maraş, Gaziantep, Urfa, Mardin, Diyarbakır içine alan geniş bir alan,

3) Arap dünyasının doğal sınırları, Çukurovayı çevreleyen Toros dağlarından başlayarak Maraş yakınlarındaki Zeytin, Göksun, Engizek dağ silsilesi ve oradan da Güneydoğu Anadolu'yu çevreleyen Toros dağları silsilesi yaylasından aşağıda kalan bütün topraklar.

Görüldüğü gibi Suriye'nin hedefi sadece Hatay değil, bütün Akdeniz, Güneydoğu Anadolu'dur. Ama öncelikli olarak Hatay'ın Suriye'ye katılmasıdır. Bunun için de PKK faaliyetlerini desteklemişlerdir. Hatta 1995 yılında PKK faaliyetlerinin Hatay'da görülmesi Suriye'nin PKK'yı desteklemediğini kanıtı olarak gösterilebilir.

3.3.4. Türk-İsrail İlişkileri

Türkiye ile İsrail, aynı coğrafyayı paylaşan, egemen ve bağımsız iki devlettir. Paylaştıkları coğrafya sorunlarla dolu bir coğrafyadır. Su, petrol, aşırı silahlanma, terör, kökten dincilik, etnik ayrımcılık, gruplaşmalar bölgenin temel sorunlarıdır.

Sorunlarla dolu bu bölgeden Türkiye'ye yönelik ciddi tehditler mevcuttur. Suriye ile su, Hatay ve PKK terör örgütü problemleri vardır. İran, Siyasal İslam rejimini Türkiye'ye yaymaya çalışmaktadır. Bütün bu problemleri yaşadığımız İran, Irak, Suriye gibi ülkeler, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Ermenistan, Rusya Federasyonu ve Almanya ile yakın ilişki içindedirler. Başka bir ifadeyle, bölgede Türkiye'ye karşı, Türkiye'yi hedef alan ciddi bir işbirliği söz konusudur. İsrail'in de bölgedeki konumu, Türkiye'nin konumundan pek farklı değildir. Bölgedeki hemen hemen bütün Arap ülkeleri, İsrail karşıtıdır. Hatta İsrail karşıtlığının, Arap kültürünün bir parçası haline gelmiş olduğu söylenebilir. Bütün bunlar Türkiye ile İsrail'in, bölgede benzer sorunlar ile karşı karşıya bulunduğunu göstermektedir. Bu faktörler Soğuk Savaş sonrası Türkiye ile İsrail'i yan yana getirmiştir.⁴⁴⁰

Yukarıdaki gelişmelerin yanında İsrail ile Türkiye'yi yakınlaştıran başka sebepler de vardır. İsrail'in, ekonomik ve teknolojik açıdan bölgede öne çıkmış olması

⁴⁴⁰ Osman Metin ÖZTÜRK, "Türkiye-İsrail Askeri Birliği Üzerine", *Avrasya Dosyası, İsrail Özel*, Ekip Matbaası, 1999, Ankara, 1999, s.251.

da iki ülke arasındaki yakınlaşma üzerinde pay sahibidir. İsrail elektronik, yazılım, eczacılık ürünleri, otomasyon, savunma sanayine yönelik telekomünikasyon cihazları gibi alanlarda çok ciddi gelişmeyi ve büyümeyi yakalamıştır. Bunun yanında, Türkiye'nin, ABD ve AB üyesi ülkelere ihracatta sıkıntılar ile karşılaşması; İsrail'in de söz konusu ülkelere olan ihracatının düşme eğilimi içine girmesi, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın bir başka nedeni olarak görülebilir. İsrail'in uyguladığı bilimsel ve teknolojik yöntemler sayesinde çorak ve verimsiz topraklardan yılda birkaç kez ürün alabilmesi de, GAP'ı devreye sokan Türkiye'ye çekici gelmiştir. İsrail'in yaratıcılığı ve problem çözmeyi ön planda tutan ileri tarım teknolojisinin, GAP üzerinden Türkiye'yi daha ileri noktalara taşıyabileceği düşünülmektedir.⁴⁴¹

Soğuk Savaş döneminde THKP-C ve özellikle ASALA gibi terör örgütlerine karşı yardımlaşma içinde olduğumuz, ancak ilişkilerimizin gizlilik içinde yürütüldüğü İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler, temsil düzeyinin büyükelçilik seviyesine çıkartıldığı 1991 yılından itibaren açıklık ve ilerleme sürecine girmiştir. İki ülke arasındaki ilk siyasi nitelikli ziyaret Dışişleri Bakanlığı ikili siyasi ilişkilerden sorumlu Müsteşar Yardımcısı Bilgin UNAN'ın cenazesi için Türkiye'ye gelen İsrail Dışişleri Bakanı Şimon PEREZ'in, Türk meslektaşı Çetin ile görüşmesiyle gerçekleşmiştir.⁴⁴²

İsrail, Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta pek çok Yahudi'nin bulunmasıyla bu bölgeye ilgisini arttırmış ve bu bölgenin Irak'tan ayrılmasını istemiştir. Ancak 1994'ten sonra İsrail bu düşüncesinden vazgeçmiş ve Irak'ın zayıf kalmasıyla birlikte parçalanmamasından yana olduğunu açıklamıştır. Buna gerekçe olarak da "Irak'ın parçalanmasının bölgede yayılmacı bir politika güden İran'ın önünü açmasını" göstermiştir.⁴⁴³

Bütün bu gelişmeler İsrail ile Türkiye'yi daha da yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşmalar 1996 yılında imzalanan "Askeri Eğitim İşbirliği Antlaşması"yla sonuçlanmıştır. Bu antlaşma ile, iki ülkenin askeri eğitim alanında işbirliği yapması, karşılıklı olarak eğitim ve tatbikat uygulamalarında bulunulması, bilgi ve tecrübe sağlamaya yönelik personel değişimi, işbirliği konularında daha ayrıntıya inen

⁴⁴¹ ÖZTÜRK, s.252.

⁴⁴² TAVLAŞ, s.84-96.

⁴⁴³ TAVLAS, s.97.

düzenlemelerinin yapılması gibi konularda ortak kararlar alınmıştır. Ancak bu antlaşmada en çok dikkat çeken husus iki ülke arasında daha önce 31 Mart 1994 tarihinde “Güvenlik Gizlilik Antlaşması” adı altında bir antlaşmanın yapılmış olduğunun ortaya çıkmış olmasıdır. Bu durum, iki ülke arasındaki askeri işbirliğinin, 1996 yılından önce başlamış olduğunu ortaya koyan bir gelişmedir.⁴⁴⁴

1996 yılı Şubat ayında imzalanan Askeri ve İşbirliği Antlaşması’ndan sonra, aynı yılın Ağustos ayı içerisinde, bu antlaşmaya bağlı olarak “Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma ile de, iki ülkenin askeri ve savunma amaçlı ortak sanayi üretiminde bulunmaları, bu amaçla ortak araştırmalar yapmaları öngörülmüştür. Bu antlaşma kapsamında F-4 uçaklarının modernizasyonu, ön ödeme için verilen 23 adet Popeye füzesinin kullanımında olumlu sonuç alınırsa bu füzelerin ortak üretimi, ABD’den alınan Cobra helikopterlerine gece görüş sisteminin takılması, TSK envanterlerindeki piyade tüfeklerinin yenilenmesi gibi, somut bazı projelerin hayata geçirilmesinin mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Yine 1996 yılı içinde, Aralık ayında iki ülke arasında, Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması’nın hükümlerini hayata geçirmek üzere, 1997 yılı içerisinde ortak bir tatbikat yapılması amacına yönelik olarak bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak bu tatbikatın yapılması, bölge ülkelerinin gösterdikleri yoğun tepki üzerine bir süre ertelenerek, 1998 yılı Ocak ayı içerisinde gerçekleştirilebilmiştir. Yine iki ülke askeri ilişkileri, Askeri Eğitim ve işbirliği Antlaşması hükümlerine uygun olarak, 1997 yılı içerisinde de, üst düzey askeri yetkililerin ziyaretleri ile devam etmiştir. 1997 yılında Türk Genelkurmay Başkanı Orgeneral KARADAYI, bu ülkeyi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında 1997 yılı içerisinde iki ülke arasında füze-savar Arrow alımı, uçak modernizasyonu ve teröre karşı işbirliği konularında, daha önce yapılmış antlaşmalara bağlı olarak alt seviyede düzenlemeler yapıldığı ifade edilmiştir. İzleyen dönemde, İsrail Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı’nın Türkiye’yi ayrı ayrı ziyaretleri gerçekleşmiştir.⁴⁴⁵

Bu güvenlik antlaşmalarının yanı sıra iki ülke arasında ticareti geliştirmek amacıyla 14 Mart 1996 tarihinde “Serbest Ticaret Antlaşması” imzalanmıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ ÖZTÜRK, s.254-255.

⁴⁴⁵ ÖZTÜRK, s.256.

⁴⁴⁶ ÖZCAN, s.27.

Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da gösterdiği ince denge politikasının Soğuk Savaş döneminde sona erdiğini göstermektedir. Türkiye artık açıkça İsrail'in yanında yer almaktadır.⁴⁴⁷ Bugün için bu ilişkilerin her iki tarafın da çıkarlarına hizmet ettiği ifade edilebilir.

4. GLOBALLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNİN MUHTEMEL YÖNÜ VE OLUŞTURULMASI GEREKEN GÜVENLİK POLİTİKALARI

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünya güvenlik anlayışında olduğu gibi Türkiye'nin güvenlik anlayışında da değişiklikler yaşanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Rusya ve Yunanistan'a karşı hazırlanan savunma konsepti Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte değişikliğe uğramıştır. SSCB'nin dağılması, yeni devletlerin ortaya çıkması, Ortadoğu'da ve Balkanlar'da meydana gelen değişim tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru oluşan terörizm, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hızla gelişmiş ve tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan terör eylemleri pek çok can kaybının yanında mali yönden de ülkemizi etkilemiştir. Türkiye de globalleşme sürecinde oluşan yeni güvenlik anlayışına ayak uydurarak 1992 yılında savunma konseptini terörizm karşı önlem almak maksadıyla bölücülüğü yok etmek olarak belirlemiştir. Daha sonra özellikle globalleşme sürecinin sosyal ve psikolojik boyutunun sonuçları olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dini akımların artması savunma konseptinin yeniden geliştirilmesi gereğini doğurmuştur. Türkiye de 1997 yılında yeni savunma konseptini geliştirerek bölücülüğün yanında irticanın da yok edilmesi savunma konseptinin kapsamına alınmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte klasik savaş düzeninde meydana gelen değişim nedeniyle Türkiye'yle problemli olan ülkelerin, Türkiye'yi zayıflatmak maksadıyla doğrudan hedef almasından çok Türkiye'ye karşı bölücü ve irticai akımları destekleyerek Türkiye'nin güvenliğini tehdit etme yolunu seçtikleri görülmektedir. Türkiye'nin hemen hemen her komşuyla Soğuk Savaş dönemi ve sonrası süreçte her halükarda problemler yaşaması, ancak bu problemlerin ve güç dengelerinin globalleşme süreciyle değişim göstermesi Türkiye'nin güvenlik politikalarını gözden geçirmesi

⁴⁴⁷ ALTUNIŞIK, s.340.

sonucunu doğurmuştur. Şimdi Türkiye'nin uygulaması gereken politikaları bölgelere göre açıklayacağız.

4.1. Kafkasya'daki Gelişmelere Karşı Oluşturulması Gereken Yeni Güvenlik Politikaları

SSCB'nin dağılmasıyla oluşan yeni devletlerden en güçlüsü olan RF

yayınladığı yeni güvenlik politikasıyla hiçbir dünya ülkesini düşman olarak görmediğini ve hiçbir ülkenin topraklarında gözü olmadığını açıklamıştır. Türkiye'de medyana gelen oluşumlara kayıtsız kalmamış, özellikle de yeni Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmiştir. Ancak 1993 yılında Rusya'da şovenist düşüncelerinin artmasıyla birlikte güvenlik politikasında da değişiklik meydana gelmiştir. 1993 yılında yeni kabul edilen doktrinle, RF'nun güneyindeki BDT üyesi ülkeleri Yakın Çevre (YÇ) kabul etmesi, meydana gelen oluşumlarda ilk söz sahibi olmayı istemesi ve burada oluşacak tehditlere karşı nükleer güce başvurma yetkisini kabul etmesi tamamıyla Türkiye'yi bölgenin dışında tutmaya yönelik alınmış bir karardır. Buna rağmen Türkiye kendisine karşı alınmış bu politikaya karşı RF'nu doğrudan karşısına alacak faaliyetlerden kaçınmalıdır. Ancak Türkiye Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmeye de devam ettirmelidir. Türkiye bu cumhuriyetlerle askeri nitelikli antlaşmalar yapmalı ve mevcut olanları da geliştirmelidir. Ayrıca Türkiye kendisine duyulan güveni arttırılmalı ve bölgede oluşan şovenist eğilimler ve ayrılıkçı duygular nedeniyle çıkabilecek çatışma ve sorunların giderilmesinde bölgesel bir güç olarak aktif bir şekilde rol almalıdır.⁴⁴⁸

1995 yılında başlayan AKKA'nın yeni koşullara uygulanması sürecinde karşılaşılan sorunlar nedeniyle, RF-Türkiye arasında oluşan tartışmalar, 1999 yılında Uyarlanmış AKKA'nın imzalanmasıyla birlikte Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır. Ancak beş yıl sonra gözden geçirme konferansının yapılması kararı RF'nun daha önce Türkiye lehine alınmış olan kararların değiştirilmesi yolunda isteklerde bulunacağı tahmin edilmektedir. Türkiye bu tür yaklaşımlara karşı diğer AGİT üyesi ülkeleri de yanına alabilecek politikalar üretmelidir⁴⁴⁹.

⁴⁴⁸ H.A.K., 21. Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, s.48-49.

⁴⁴⁹ Turan AYDIN, Olgan BEKAR, "Türkiye'nin Orta ve Uzun Vadeli Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri", Türkiye Ekonomisine Sosyal Etütler Vakfı, Ankara, 1997, s.99-100.

Yine Türkiye'nin RF ile problemler yaşandığı diğer bir konuda Kafkasya petrol boru hattıdır. RF'nun istediği Bakü-Novorssik boru hattına karşı Türkiye'nin istediği Bakü-Ceyhan boru hattının 1999 AGİT İstanbul Zirvesinde kabul edilmesine rağmen, RF'nun bu projenin gerçekleşmesini engellenmek amacıyla bölge ülkeleri üzerindeki baskıyı devam ettirebileceği sanılmaktadır. Türkiye'nin yapımı başlayan boru hattının iptal edilmesi durumunda Rusya'nın dünya siyasetindeki rolünün artacağını ve Rusya'nın yayılma politikası çerçevesinde nükleer tehditkar bir ülke olacağını tüm dünya ülkelerine anlatılmalıdır.⁴⁵⁰

RF tüm bu sorunlar çerçevesinde Türkiye'yi tecrit etmek amacıyla Türkiye'nin problemleri olduğu ülkeler olan Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Suriye ve Ermenistan'la işbirliği antlaşmaları yapmıştır. Türkiye'de bu tecrite karşı özellikle İsrail ile çeşitli güvenlik antlaşmaları yapmıştır. Türkiye kendisine karşı oluşturulan bu oluşumu dengelemek için İsrail'le antlaşmalarını genişletmeli ve yeni antlaşmalar yapmalıdır.

4.2. Balkanlardaki Gelişmeler ve Oluşturulması Gereken Yeni Güvenlik Politikaları

Globalleşme sürecinde hızla artan ve gelişen milliyetçilik duygusu ile değişik etnik köken, dil, din ve mezhebe mensup gruplar sosyolojik farklılıklarını öne çıkararak savaşıma başlamışlardır. Bunun örneği 1991-92 yıllarında bağımsızlık hareketleri ile Yugoslavya yaşamıştır. Eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden önce Hırvatistan, Slovakya, Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlığa kavuşması, daha sonra da Karadağ ve Sırbistan'ın birleşmesinden doğan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin çıkması Balkanlardaki gerilimi durdurmamıştır. Türkiye bu yeni ülkelerden Makedonya ve Bosna-Hersek'le ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye'nin güvenlik politikaları açısından çok önemli bir bölge olan eski Yugoslavya bölgesindeki oluşumlar tüm Balkanları hatta tüm dünyayı etkilemiştir. Tüm dünyayı etkileyen bu oluşumlar karşısında Türkiye'nin uygulaması gereken politikaları şu şekilde ifade edebiliriz:⁴⁵¹

⁴⁵⁰ H.A.K., 21. Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, s.48-49.

⁴⁵¹ Bknz. H.A.K., 21. Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, s.23-50.

a) Balkanlardaki güç dengesini Türkiye aleyhine bozacak durum ve dengelerin oluşması önlenmelidir. Bu da Kosova ve Bosna’da bulunan Barış Gücü kuvvetlerindeki Türk birliğinin çalışmasının devamıyla gerçekleşecektir. Türkiye bu faaliyetleri geliştirerek devam ettirmelidir.

b) Burada bulunan Türk varlığı ile Türkiye Avrupa entegrasyonunu sağlayacak koşulların oluşturulması gerekir.

c) Bölgedeki Müslüman ve Türk varlığının refah ve güven içerisinde yaşamına devam etmesi sağlanmalıdır.

d) Avrupalı güçlerin bölgeye yönelik nüfus politikasının dengelenmesi ve Türkiye’nin iradesi dışındaki oluşumların önlenmesi için uzun vadeli stratejiler ve kurumsal yapılar oluşturulmalıdır.

e) Bosna-Hersek ve Makedonyayı her alanda destekleyerek kendi kendilerine yeterli hale gelmeleri sağlanmalıdır. Bu bağlamdan bu ülkelerin NATO’ya üye olmalarına destek verilmelidir.

f) Bosna-Hersek ile Makedonya’nın ile askeri işbirliğinin yanında ekonomik işbirliği yapılmalı ve geliştirilmelidir.

g) Diğer bir Balkan ülkesi olan Arnavutluk’la ilişkilerimiz oldukça iyi seviyededir. Özellikle askeri açıdan gelişmiş olan ilişkilerimizin yanı sıra ekonomik ilişkilerimizi de geliştirmeliyiz. Bu ülkelerin kendi kendine yeterli hale gelmesine yardımcı olmalıyız.

h) İlişkilerimizin iyi olduğu diğer bir ülkede Bulgaristan’dır. Türkiye’nin sınır komşusu olan ve 1 milyon civarında Türk kökenli azınlığı içinde barındıran bu ülkeyle Soğuk Savaş sonrası ilişkilerimiz oldukça olumlu yönde gelişmiştir. NATO’ya üye olmak isteyen bu ülkeyi Türkiye’nin güvenliği açısından desteklemeliyiz. Kendi güvenlik endişelerini gidermek için Türkiye ile askeri bağlantılar kuran bu ülkeyi Türkiye’nin Balkanlardaki güvenliği açısından yeni güvenlik antlaşmalarına teşvik etmeliyiz.

ı) Gerek Soğuk Savaş öncesi gerek sonrası siyasi, ekonomik ve askeri sorunlar yaşadığımız ve söz konusu sorunları sürekli üçüncü ülkeleri kullanarak çözüme gitmeye çalışan Yunanistan’a karşı bu ülkenin üçüncü ülkeleri kendi yanına çekememesi için

aktif ve akıllı politikalar üretmemiz gerekir. Yunanistan hiçbir zaman Türkiye'ye doğrudan bir askeri kuvvet kullanımına cesaret edememiştir. Buna karşın, bu ülke, globalleşme sürecinde oldukça gelişen ve Türkiye'yi derinden etkileyen terörizme en büyük desteğin veren ülke olmuştur. Ancak Türkiye uyguladığı aktif politikayla 1984'den beri Türkiye'ye zarar veren PKK terör örgütü başı Abdullah ÖCALAN'ın Yunanistan'dan aldığı yardımı kestirtmiş ve daha sonra da yakalamıştır. Terör örgütü başının Şubat 1999 yılında yakalanmasıyla birlikte terör faaliyetleri oldukça azalmıştır. Türkiye bu aktif politikasını devam ettirmelidir.

i) Yunanistan, Türkiye'yi çevreleme politikası çerçevesinde tecrit etmek için RF, Güney Kıbrıs Rum kesimi, Ermenistan ve Suriye ile antlaşmalar imzalamıştır. Yine Balkanlarda da RF ve Sırbistan ile ittifaka girişmiştir. Türkiye bu ittifaklara karşı Ortadoğu'da İsrail'le, Balkanlar'da da Makedonya, Bosna-Hersek ve Arnavutluk'la ilişkilerini geliştirmiştir. Bu ilişkileri bir işbirliği ve ittifaka dönüştürmelidir.

Türkiye'nin özellikle son zamanlarda Güney Kıbrıs Rum kesiminin AB'ne katılma sürecine alınması nedeniyle Yunanistan'la ilişkileri gerginleşmiştir. Yunanistan bu problemi de diğer Avrupa ülkeleri ve kuruluşlar aracılığıyla çözmek istemektedir. Bunun içinde bu konuyu devamlı uluslararası platforma getirmektedir. Türkiye, kendi güvenliği için çok önemli bir bölge olan Kıbrıs'taki politikalarında çok dikkatli olmalıdır. Kendi haklılığını çıkaracak politikalar üreterek bunlara uluslararası platformlarda anlatılmalıdır. Bunun yanında caydırıcılığını kullanmak amacıyla askeri kuvvetlerini her zaman güçlü tutmalıdır.

4.3. Ortadoğu'daki Gelişmeler ve Oluşturulması Gereken Yeni Güvenlik Politikaları

Soğuk Savaş sonrasındaki Türkiye'nin Ortadoğu Güvenlik Politikası, Türkiye sınırları içerisindeki terör, ideolojik İslam hareketleri ve büyük ölçüde Ortadoğu ülkelerinin bu harekete verdiği destek olarak ifade edilmiştir. Türkiye'de bu bölge ile ilişkileri bu çerçevede düzenlemiştir. Yani, Türkiye'nin Soğuk Savaş öncesi güvenlik hesaplarında olmayan Ortadoğu, globalleşmenin hızla yaşandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli güvenlik bölgelerinden biri olarak kabul edilmiştir.⁴⁵²

⁴⁵² ÇEÇEN, s.258-268.

İki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesinin Ortadoğu’da ilk yansıması olan Körfez Savaşı’nın ardından Irak’ta devlet otoritesinin sarsılması ve etkinliğinin 33 ve 36’ıncı paraleller arasında kalması Türkiye’nin güvenlik politikalarını da etkilemiştir. Özellikle PKK’nın, ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak Kuzey Irak’ta tutunmaya başlaması, Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti yaratılacağı yolundaki endişelere temel oluşturulabilecek nitelikte gelişmeler ve oluşumlar Türkiye’nin karşısına yeni sorunlar olarak çıkmıştır. Türkiye, Körfez Savaşının hemen sonrasında olduğu gibi Irak’ın toprak bütünlüğünü korunmasını desteklemektedir. Türkiye, Kuzey Irak’ta bağımsız bir kürt devletinin kurulmasına asla izin verilmemelidir. Kuzey Irak’ın Irak’tan ayrılması veya Irak’a bağlı olarak Kuzey Irak’ta yaşayan kürtlere özerklik verilmesi ne Türkiye’nin ne de Irak’ın yararınadır. Türkiye, Irak ile bu konudaki politikalarını birbirine yaklaştırmaya çalışmalıdır. PKK ve kürt meselesinde işbirliği yapılmalı ve birbirini tamamlayıcı politikalar izlenmelidir.⁴⁵³

Türkiye’nin Körfez Savaşı esnasında Yumurtalık-Kerkük boru hattını kapatması ile 2001 yılına kadar ki zararı 40-50 milyar dolar civarında olduğu söylenmektedir. Türkiye’nin bu zararı telafi etmesi için şu ana kadar ne ABD’nin ne Kuveyt’in ne de Suudi Arabistan’ın herhangi bir girişimi olmamıştır. Ayrıca Irak’ta Saddam HÜSEYİN’in yönetimi sürdükçe BM Güvenlik Konseyinin ve ABD’nin yaptırımlarının süreceği ve Türkiye’nin zararlarının daha da artacağı görülmektedir. Türkiye, uğradığı bu zararı uluslararası platformlarda belirterek, ABD’yi ve BM’yi doğrudan karşısına almadan petrol boru hattını tekrar kullanıma açmak için yeni nedenler bulup politikalar üretmelidir.

Diğer bir Ortadoğu komşumuz olan İran ile ilişkilerimiz Soğuk Savaş sonrası özellikle PKK terör örgütüne verdiği destek ve İslami rejimini Türkiye’ye yaymak istemesinden dolayı kaynaklanan sorunlar çerçevesinde gelişmiştir. Türkiye’nin güvenliğine en büyük tehdidin 1992’de Bölücülük, 1997’de İrtica olarak belirlenmesi ve bu akımlara en büyük dış desteklerden birinin İran olarak belirlenmesi bu ülke ile problemlerimizi arttırmıştır. Türkiye, dünyada terörist devlet olarak kabul edilen İran ile sorunlarını diyalog ile çözmeye çalışmalıdır. Bunun gerçekleşmediği durumlarda Türkiye Azerbaycan’la ilişkilerini daha da geliştirerek İran’ın kuzeyinde yaşayan Azeri

⁴⁵³ ÖZCAN, s.25.

Türkleri içinde PanTürkist akımları destekleyebilir. Yine 1979'da devrilen İran Şahlık rejimini tekrar iktidara gelmesi için destekleyerek İran'ın irticai akımları desteklemesini engelleyebilir.⁴⁵⁴

Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri Soğuk Savaş öncesinde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrasında da PKK'ya verdiği destek, Su Sorunu ve Hatay problemleri çerçevesinde gelişmiştir. Suriye, özellikle su konusunda istediklerini yaptırabilmek için PKK terör örgütünü desteklemiştir. Suriye, Türkiye içinde terörist faaliyetleri destekleyerek Türkiye'yi istediği yere getireceğini düşünmektedir. PKK faaliyetlerinin azalmasında Türkiye'nin Suriye'yi su konusunda bir takım imtiyazlar vermesinin yanında Türk Silahlı Kuvvetlerinin caydırıcı özelliği de büyük rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye Türk Silahlı Kuvvetlerini daha önce olduğu gibi bundan sonra da kuvvetli tutmalıdır.

Türkiye'nin Ortadoğu'da ki komşularıyla devamlı problemleri olması bölgede benzer sorunları olan İsrail ile yan yana getirmiştir. Özellikle globalleşme sürecinde Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler askeri ve ekonomik açıdan çeşitli anlaşmalarla geliştirilmiştir. Soğuk Savaş öncesi İsrail'e ile ilişkilerini Arap ülkelerinin muhalefeti ile karşılaşmamak için gizli yürüten Türkiye Soğuk Savaş sonrası bu gizliliği kaldırarak doğrudan ikili antlaşmalar yapmıştır. Özellikle RF, Yunanistan, Suriye, Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve İran'ın Türkiye'yi çevreleme politikası çerçevesinde antlaşmalar imzalaması Türkiye'nin İsrail'le yanaşmasının en büyük sebeplerinden biridir. Ayrıca Türkiye'nin ABD ve AB üyesi ülkelere ihracatta sıkıntılarla karşılaşması; İsrail'in de söz konusu ülkelere olan ihracatında düşme eğilimine girmesi, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın bir başka nedeni olarak görülebilir. Türkiye bu yakınlaşmaları özellikle kendisine karşı oluşturulan ittifakı dengelemek için geliştirerek devam ettirmelidir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ SEVER, s.371.

⁴⁵⁵ ÖZTÜRK, s.254-255.

SONUÇ

20. yüzyıl iki büyük dünya savaşına ve bunları takip eden bir Soğuk savaş dönemine sahne olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda Versay Antlaşmasının getirdiği, kuvvet dengesine dayanan Yeni Dünya Düzeni uzun ömürlü olmamış ve Almanya'nın yayılcı siyasetinin yol açtığı İkinci Dünya Savaşı kaçınılmaz olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonunda uluslararası barış ve güvenliğin devam ettirilmesinin sağlanması amacıyla kurulan “Milletler Cemiyeti” 20 yıl süreyle faaliyet göstermiş, ancak tüm çabalara rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamış ve savaş sonrası 1946 yılında dağılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonunda dünyanın siyasi, askeri ve ekonomik politikalarına iki kutuplu sistem egemen olmuştur. Derin bölünmelere sahne olan bu cepheleşmede kapitalist düzeni ABD, komünist düzeni ise SSCB temsil etmiştir. Ayrıca Batı Avrupa'da NATO, BAB, AK, AT; Doğu Avrupa'da ise VP ve COMECON gibi karşıt siyasi, askeri ve ekonomik teşkilatlar meydana gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin önemli bir özelliği de, uluslararası örgütlerin öneminin artması olmuştur. Nitekim, uluslararası ilişkilerde MC'nin oynadığı rolün genelde Avrupa ile kısıtlı ve yetersiz kalması, global ölçekte bir BM Teşkilatını ortaya çıkartmıştır. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayıp Soğuk Savaş döneminde de aynı düşünceyle güvenlik amaçlı NATO, AT, AB, AGİK, AGİT, BAB, AK gibi kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Ulusal güvenliğin tek tek ülkenin kendi başlarına sağlayabileceği bir gereksinim olmaktan çıkmış, global boyutta ortak çaba işbirliği ve eşgüdüm gerektiren bir dünya kavramına dönüşmüştür. Bu bağlamda yukarıda sözü edilen kuruluşlar çerçevesinde pek çok güvenlik antlaşmaları imzalanmıştır.

20nci yüzyılın sonlarında globalleşme sürecinde oluşan iletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişme ile ülkeler birbirine daha çok yaklaşmış, kişileri, toplumları, devletleri pek çok konuda müşterek gayret sarf etmeye ve ortak hedeflere doğru yönelmeye mecbur kalmıştır. Dünyadaki malların, hizmetlerin, sermayenin, insanların, bilginin serbestçe dolaşımında sınırların gün geçtikçe ortadan kalktığı bir ortamı ortaya çıkartmıştır. Dünyada tehditlerin boyutu küçülmüş, ancak sayıca çoğalmış ve önceden kestirilmeyecek bir mahiyet almıştır. Bir taraftan insanlığın

yıllardır beklediği gibi çatışma ve ihtilaf alanlarında adil ve kalıcı bir barışın tesis edilerek istikrar sağlanması, uluslararası bir sistem içinde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest pazar idealleri ve ileri teknoloji doğrultusunda ilerlenmesi için altın fırsatlar ortaya çıkarken; diğer taraftan da uluslararası terörizm, dini fundamentalizm, yabancı düşmanlığı, şövenizm, organize suçlar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, salgın ekonomik krizler ve çevre bozulması gibi uluslararası barış ve istikrara yönelik çeşitli, yaygın ve önceden kestirilmesi zor yeni tehditlerin belirmesine neden olmuştur.

Globalleşme sürecinde 1989 yılından itibaren iki kutuplu, nükleer dengeye dayanan dünyadaki bölünmüşlük sona ermiştir. ABD dünyada tek süper güç olarak kalmış, Almanya birleşmiş, SSCB ve Yugoslavya gerek ekonomik, gerekse siyasi olarak dağılmıştır. Bunun sonucunda Avrupa’da, Balkanlar’da, Kafkaslarda ve Orta Asya’da yeni bağımsız devletler meydana gelmiş ve yeni bir siyasi coğrafya ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu’da, Kafkaslarda ve Balkanlarda meydana gelen yeni oluşumlar Türkiye’nin jeopolitik etkinliğini daha da arttırmasına rağmen bunun yanında pek çok problemi de beraberinde getirmiştir. SSCB’nin dağılmasından sonra gelişen olaylar Türkiye’yi dünyanın en kritik ülkelerinden biri haline getirmiştir. NATO’da kanat ülkesi rolü oynayan Türkiye bir cephe ülkesi haline gelmiştir. Ayrıca Türkiye, Ortadoğu barış süreci konusunda aktif ve destekleyici bir role sahip olmuştur. Irak ve Kuzey Irak’a yönelik uluslararası politikalarda Türkiye; coğrafik ve etnik nedenlerle önemli bir rol üstlenmiş durumdadır. Bununla birlikte Türkiye, Avrupa Birliği ve batı dünyasının doğu cephesini teşkil etmekte ve potansiyel tehdit, muhtemel risk bölgeleri ile temas halinde bir duruma gelmiştir. Bu durum Türkiye’nin savunma alanından tasarrufa gitmesini zorlaştırmaktadır. Globalleşme, silahlı kuvvetlerin de yeni roller üstlenmesini zorunlu kılarken, mevcut hareket, usul ve yöntemlerine ciddi tehditler koymakta, yeni konseptlerin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle dünya güvenlik anlayışında olduğu gibi Türkiye’nin güvenlik anlayışında da değişiklikler yaşanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Rusya ve Yunanistan’a karşı hazırlanan savunma konsepti Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte değişikliğe uğramıştır. Özellikle Soğuk Savaş’ın sonlarına doğru

oluşan terörizm, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hızla gelişmiş ve tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan terör eylemleri pek çok can kaybının yanında mali yönden de ülkemizi etkilemiştir. Türkiye de globalleşme sürecinde oluşan yeni güvenlik anlayışına ayak uydurarak 1992 yılında savunma konseptini terörizme karşı önlem almak maksadıyla BÖLÜCÜLÜK'ü yok etmek olarak belirlemiştir. Daha sonra özellikle globalleşme sürecinin sosyal ve psikolojik boyutunun sonuçları olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dini akımların artması savunma konseptinin yeniden geliştirilmesi gereğini doğurmuştur. Türkiye de 1997 yılında yeni savunma konseptini geliştirerek bölücülüğün yanında İRTİCA'nın da yok edilmesini savunma konseptini kapsamına almıştır.

Türkiye'nin, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri SSCB'nin ortadan kalkmasıyla yeni bir muhteva ve mahiyet kazanmıştır. Coğrafi mevkii dolayısıyla Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gaz boru hatlarının Batıya ulaştırılması ile ilgili politikalarda önde gelen bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin Avrupa Gümrük mimarisi üzerinde tartışılmaz bir yeri ve ağırlığı bulunmaktadır. Sahip olduğu güçlü silahlı kuvvetleri, Türkiye'yi bölgesi güvenlik ilgili konularda ön plana çıkarmaktadır.

Dünyadaki gelişmeler Türkiye'nin önemini arttırmış ve Türkiye için yeni ufuklar ve fırsatlar yaratmıştır. Bu fırsatlardan yararlanabilmesi ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi, Türkiye'nin istikrar içinde yoluna devam etmesi ile mümkündür. Türkiye'nin dış politikalarını, dünyada yer alan gelişmeler ışığında çok yönlü ve dinamik bir şekilde sürdürmelidir.

Sonuç olarak, dünyanın jeopolitik ve jeostratejik merkezindeki konumu ile asırlardır sıkıntılar yaşayan Türkiye, artık önceden hazırlanmış senaryoların küçük rol oyuncusu değil, strateji üreten, senaryolar hazırlayan ve başrollerde oynayan bir aktör olarak yeni dünya sahnesinde yerini alabilecektir. Türkiye yeni dünya düzeninin oluşumunda, Silahlı Kuvvetler ile geleceğe güvenle bakan, kendisine yönelen her türlü tehdidi caydırarak yeni asrın ihtiyaçlarına cevap verebilen, dostluğu ve varlığı aranan, yer aldığı tarafa üstünlük ve avantaj sağlayan, dünya barışının tesisinde bir denge unsuru olma özelliğini koruyan, sözüne ve tavrına önem verilen, yurttan barışı cihana taşıyan ve sahip olduğu değerlerle örnek alınan bir dünya devleti olabilecektir.